

Razumkov
centre

СУЧАСНИЙ СТАН І ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Razumkov
centre

СУЧАСНИЙ СТАН І ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Проект реалізовано за підтримки
Представництва Фонду Ганнса Зайделя в Україні

Київ-2021

ЗМІСТ

3	СУЧАСНИЙ СТАН І ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ
5	РОЗДІЛ 1. ГОЛОВНІ РИСИ І КЛЮЧОВІ АКТОРИ
5	Загальні риси політичної ситуації
7	Президент у системі влади
11	Верховна Рада
13	Кабінет Міністрів
15	Позиція місцевого самоврядування і регіональних еліт
17	Партії, процеси у партійній системі, розвиток міжпартійної конкуренції
20	Електоральна підтримка партій
21	Фінансово-промислові групи та їх вплив
22	Роль зовнішніх чинників
24	РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ЩО МАТИМУТЬ ВПЛИВ НА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ
27	РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА ДИНАМІКА 2022-2024рр.: ОСНОВНІ СЦЕНАРІЇ
32	РЕЗУЛЬТАТИ ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО ТЕСТУ «ПОЛІТИЧНЕ КРИСЛО»: ДИНАМІКА ОЦІНОК ЯКОСТЕЙ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ У 2021р. Сергій ДЕМБІЦЬКИЙ
41	ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ (соціологічне дослідження)
41	Ситуація у країні
42	Моделювання виборів Президента і Парламенту
44	Оцінка ситуації, запит на зміни
44	Ієрархія проблем, найважливіших для держави і громадян
45	Оцінка діючої влади
45	Оцінка дій Президента і його особистих якостей
47	Оцінка виконання передвиборних обіцянок
47	Оцінка «монобільшості» у Верховній Раді
48	Оцінка загрози авторитаризму
48	Оцінка попередньої влади
48	Оцінка ідеї дострокових виборів
48	Запит на нових лідерів
49	Особливості електоральних уподобань
86	ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ (експертне опитування)
86	Держава: сучасний стан і наявні проблеми
94	Прогнози на найближчу перспективу
100	Оцінка перспектив розвитку суспільно-владних відносин
102	РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ: СУМНІВНІ ПЕРСПЕКТИВИ Петро СТЕЦЬЮК

СУЧАСНИЙ СТАН І ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Закінчення 2021р. – це час, на який припадає середина президентського терміну В.Зеленського. З урахуванням того, що владно-політична система (або ж політичний режим) в Україні традиційно вибудовується навколо фігури Президента, який і стає уособленням режиму, саме на цей час припадає певний водорозділ – з одного боку, вже є підстави для певних висновків стосовно досягнутого, з іншого – вже є очевидними певні тенденції, які надають змогу розглядати сценарії подальшого розвитку подій.

Специфіка першої половини президентського терміну В.Зеленського полягає у створенні унікальних шансів для концентрації всіх можливостей і ресурсів влади з метою здійснення необхідних для країни (і часто непопулярних) перетворень у багатьох сферах, які б сформулювали умови для прискореного економічного розвитку, а відтак – і для відчутного (у майбутньому) підвищення рівня життя громадян.

Однак реальність полягала в тому, що за результатами народного волевиявлення 2019р. підчас виборів Президента України та позачергових виборів народних депутатів до влади прийшла група людей, які не відзначалися ні компетентністю у сферах державного управління, ні досвідом великої політики, ні помітним бажанням до здійснення реформ.

Фактично, перша половина каденції В.Зеленського була майже повністю витрачена на процеси концентрації владних повноважень, монополізації впливу на органи влади, причому часто – за рамками конституційних приписів.

Зміни складу Уряду (як повністю, так і частково) протягом цього часу, модель відносин з тими, хто складав «команду В.Зеленського» у 2019р., і хто увійшов до її складу згодом, змушують припустити, що в основі підходів Президента та його оточення до державної політики – не стільки професіоналізм, скільки особиста лояльність.

Натомість тенденція до створення єдиного центру ухвалення державних рішень навколо Президента призвела до нівелювання конституційної ролі Верховної Ради як парламенту демократичної країни, до фактичної втрати самостійності Кабінетом Міністрів з позаконституційним підпорядкуванням його діяльності Офісу Президента України. Очевидною є спроба поширити вплив Президента та його оточення на судову гілку влади, яка, своєю чергою, потребує невідкладного і глибокого реформування для розв'язання накопичених десятиліттями системних проблем.

Таким чином, від початку діяльності нової влади в Україні не йдеться про дотримання конституційного принципу розподілу влади на три незалежні гілки. Натомість у діях влади помітною є спрямованість на подальше послаблення ключових державних інституцій.

Надалі, на думку експертів, існує значна вірогідність розвороту курсу державної політики на згортання демократичних прав і свобод, подальше послаблення державних інституцій, переслідування політичних опонентів. Це поки що скоріше припущення, проте воно ґрунтується на цілком реальних фактах сьогодення, які дедалі частіше не збігаються ні з очікуваннями суспільства, ні з потребами розвитку держави.

Головна мета цього дослідження — визначити ключових акторів української політичної сцени та основні тенденції розвитку ситуації, в яких їм доведеться діяти.

Зокрема, під час дослідження з'ясувалося, що з переходом через «екватор» президентської каденції В.Зеленського настає доволі цікавий момент у розвитку партійної системи, яка зовсім не виглядає застиглим формуванням і отримує відразу кілька нових імпульсів.

Процеси децентралізації, навіть далекі від завершення, сприяли оформленню регіональних і місцевих еліт у ролі впливових політичних гравців. У якості способу реалізації їх претензій на політичний та інші впливи, як підтвердили місцеві вибори 2020р., широко використовуються локальні політичні сили. У найближчій перспективі вплив цих суб'єктів на суспільно-політичні процеси зростатиме.

Вплив у кожному конкретному місті та регіоні з часом матиме тенденцію до впливу на державну політику загалом, і цей момент може настати вже досить скоро — наприклад, під час наступних виборів до Верховної Ради, які, своєю чергою, розглядаються як певного роду прелюдія до президентських виборів. Якщо найближчим часом не станеться екстраординарних ситуацій, то чергові парламентські вибори повинні відбутися наприкінці жовтня 2023р., а президентські — навесні 2024р.

Варто також зауважити, що цього разу в якості самостійного актора суспільно-політичних процесів не розглядалося громадянське суспільство. Такий підхід був зумовлений тим, що на цей момент громадянське суспільство в Україні переживає дуже непростий момент. З одного боку, воно втратило той вплив на процеси, який був для нього характерним у період 2014-2019рр., що не обов'язково є однозначно негативним чинником. Адже з іншого боку, громадські організації залишаються серед лідерів суспільної довіри, отже, вони мають можливість виправдати цю довіру, подолавши нинішню роз'єднаність, втрату орієнтирів, ставши ближчими до кожної громади і кожного громадянина.

Розроблені на основі визначених тенденцій сценарії подальшого розвитку подій у перспективі найближчих двох років, напевне, не видаються занадто оптимістичними. Але майже всі вони засновуються на тому, що в українських умовах реалізація авторитарних намірів виглядає проблематичною. Зміна влади досі відбувалася, як правило, демократичним шляхом.

Кожен з розроблених експертами Центру Разумкова сценаріїв передбачає певну зміну політичного ландшафту, дотримання переважно демократичних правил гри і рух до певної стабілізації як основу для нормального функціонування держави (за винятком сценаріїв надзвичайного чи воєнного стану, які не передбачають проведення будь-яких виборів).

Аналітична доповідь складається з трьох розділів.

У ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ	стисло характеризується наявний стан суспільно-політичної ситуації в Україні і розглядаються ключові гравці, які мають вплив на її подальший розвиток.
У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ	визначаються основні тенденції розвитку суспільно-політичної ситуації.
У ТРЕТЬОМУ РОЗДІЛІ	визначаються основні сценарії подальшого розвитку подій у перспективі найближчих двох років.

Доповідь підготовлена авторським колективом Центру Разумкова у складі:

Ю.ЯКИМЕНКО (шеф-редактор), Президент, В.ЗАМЯТІН (керівник проекту), директор політико-правових програм, О.РОЗУМНИЙ, провідний експерт політико-правових програм, П.СТЕЦЬЮК, науковий консультант з правових питань, А.БИЧЕНКО, директор соціологічної служби, М.МІЩЕНКО, заступник директора соціологічної служби

1. ГОЛОВНІ РИСИ І КЛЮЧОВІ АКТОРИ

Кінець 2021р. — це час, на який припадає середина президентської каденції В.Зеленського, тобто 2,5 роки після його інавгурації як переможця виборів Президента України 20 травня 2019р. Цей момент можна вважати певною точкою відліку, яка дає можливість як стисло оцінити основні характеристики політичного режиму, що встановився внаслідок повної зміни політичного ландшафту за результатами виборів 2019р., так і прогнозувати тенденції, які чинитимуть вирішальний вплив на подальший розвиток суспільно-політичної ситуації у країні в наступні 2,5 роки — час, який залишається до чергових президентських виборів.

ЗАГАЛЬНІ РИСИ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Оцінки загальних рис, якими позначено суспільно-політичну ситуацію наприкінці 2021р., виглядають таким чином.

✓ В Україні в цілому сформована модель правління, яку умовно можна охарактеризувати як «президентську» або навіть «гіперпрезидентську» з формальним збереженням визначеної Конституцією парламентсько-президентської форми правління.

✓ Президент В.Зеленський та його оточення, зосереджене як у структурі Офісу Президента України, так і у керівництві Верховної Ради, мають фактично монопольний вплив на законодавчу і виконавчу гілки

влади. Це утворює можливості для відносно безпроблемного ухвалення рішень, в яких зацікавлений Президент, і які могли б бути спрямовані на виконання ключових тез його передвиборної програми.

✓ Попри те, що більша частина суспільства висловлюють невдоволення перебігом ситуації у країні та станом виконання владою її передвиборних обіцянок, Президент В.Зеленський залишається лідером, який має найбільшу підтримку з боку суспільства. Разом з тим, рівень цієї підтримки, як і рівень суспільної довіри до Президента, мають стійку тенденцію до зниження.

✓ Президент В.Зеленський та партія «Слуга Народу» вже не сприймаються в якості нових політичних лідерів. Між тим,

суспільний запит на нових лідерів залишається на високому рівні.

✓ Станом на кінець 2021р., жоден з провідних політиків і жодна з парламентських політичних сил не могли скласти конкуренцію В.Зеленському та орієнтованій на нього партії «Слуга Народу», запропонувати суспільству свої порядок денний і бачення моделі подальшого розвитку країни.

✓ Суспільство не має єдиного бачення перспективи подальшого розвитку.

✓ Як більшість суспільства, так і значна частина експертної спільноти демонструють швидше негативні очікування стосовно розвитку країни в найближчій часовій перспективі. Такий стан різко контрастує з картиною суспільних очікувань два роки тому.

На політичний режим в Україні традиційно впливає спосіб виконання Президентом своїх конституційних обов'язків. Таким чином, точками відліку кожного режиму або його модифікацій стають кожні наступні вибори Президента, тоді як результати виборів народних депутатів, дата проведення яких часто не збігається з датою президентських виборів, здебільшого виступають у ролі підтвердження тези про зміну характеру режиму відповідно до зміни особи Президента.

До цього часу кожен політичний режим в Україні утворювався на основі народного волевиявлення під час голосувань на виборах, які здебільшого визнавалися демократичними. Режим, який уособлює Президент В.Зеленський, не був винятком, його

джерелом стали результати президентських і позачергових парламентських виборів 2019р. Отже, цей режим формально має демократичне походження.

Він відзначається певним рівнем стійкості, що засвідчує відсутність на цьому етапі очевидних наслідків для В.Зеленського та його найближчого оточення внаслідок багатьох непродуманих політичних рішень, що призвели до низької ефективності державної політики з протидії коронавірусній хворобі та організації вакцинавання населення, численних скандалів, до яких причетні і Президент, і представники його оточення, і учасники орієнтовані на нього політичної сили, зниження рівня міжнародної суб'єктності країни. Помітна тенденція до зниження реальних доходів значної частини суспільства, посилення фіскального тиску на підприємців отримують суспільний відгук через деякий час.

Це має свої пояснення. *По-перше*, В.Зеленський, а потім і орієнтована на нього партія «Слуга Народу» стали переможцями чергових президентських і позачергових парламентських виборів 2019р., відповідно, з феноменальним для України результатом і отримали найбільший до цієї пори з часу відновлення незалежності кредит довіри виборців. Суспільство, перебуваючи у стані постійного стресу від часу Революції Гідності і початку російської агресії проти України, виступило з виразним запитом на нову якість політики і нові політичні практики, які могли привнести «нові обличчя». Подібний кредит довіри не може випаруватися протягом короткого часу, але цей процес триває, і його наслідки можуть негативно відбитися на стані стабільності в державі. Зрештою, на час публікації цього дослідження, можна впевнено стверджувати, що запас довіри суспільства наближається до вичерпання, проте суспільство поки що не бачить гідної альтернативи серед інших лідерів та політичних сил.

По-друге, В.Зеленський та партія «Слуга Народу» ще під час кампанії 2019р. користувалися прихильністю значної частини ключових акторів і стейхолдерів суспільно-політичних і суспільно-економічних процесів в Україні — зокрема, ключових фінансово-промислових груп, регіональних і місцевих еліт, осіб, авторитетних для різних частин суспільства.

Ця негласна угода іноді могла сприйматись як модернізований «олігархічний консенсус», що, безумовно, буде спрощеним і некоректним сприйняттям. Станом на кінець 2019р., відносини влади з цими різними групами стейкхолдерів вже не були безхмарними, проте різні конфліктні лінії здебільшого мали характер потенційних, і лише деякі національні телеканали (що належать «олігархам») почали надавати майданчики тим, хто критикував діючу владу.

По-третє, в суспільному сприйнятті останніми роками суттєво знизився потенціал підтримки т.зв. «старих» лідерів і політичних сил. При цьому протягом половини терміну каденції В.Зеленського лише деякі з них продовжували активну політичну діяльність. Жодна з них [«старих» політичних сил] не спромоглася виступити з пропозицією суспільству альтернативи до політики діючої влади – свого порядку денного. Здебільшого кожна з них опікувалася збереженням свого «ядра» електорату та покладалася на те, що помилки влади допоможуть їм у поверненні колишньої суспільної підтримки. Така позиція була швидше хибною.

Крім того, В.Зеленський продемонстрував спроможність до певної мімікрії своєї декларованої раніше позиції (зокрема, стосовно оцінки конфлікту з Росією і способів досягнення миру) під ті настрої, які на цей час панують у суспільстві.

Загалом у період від зміни правлячих еліт і формування нової влади за результатами виборів 2019р. до кінця 2021р. в державі тривали тенденції до нівелювання ролі і значення традиційних інституцій демократичної держави (зокрема Парламенту), руйнування системи стримувань і противаг, характерної для попереднього режиму, де очевидною була необхідність знаходження балансу між позиціями різних акторів. Разом з тим, певні стримуючі чинники діють і в нинішньому політичному режимі, але вони мають здебільшого позапарламентський характер – це, зокрема, суспільні настрої, позиції місцевих еліт тощо.

Однією з важливих ознак нинішнього політичного режиму є його практично повна орієнтованість на персональне лідерство (в цьому випадку – В.Зеленського) за рахунок інституційного розвитку. Це певною

мірою відповідає суспільним очікуванням. Разом з цим, для суспільства, як і для експертних спільнот помітним є низький рівень фахової підготовки як самого Президента, так і тих, на кого він найчастіше покладається (очільники Офісу Президента, представники керівництва Верховної Ради, партії «Слуга Народу» та її парламентської фракції).

Персональне лідерство разом з тенденцією до підлаштування під суспільні настрої містять загрозу втрати контролю над ситуацією внаслідок популістських рішень.

ПРЕЗИДЕНТ У СИСТЕМІ ВЛАДИ

Центральне місце Президента в системі влади зумовлюється вже тим, що згідно зі ст.102 Конституції України, саме Президент є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності держави, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Першу частину своєї президентської каденції В.Зеленський та його оточення витратили передусім на розбудову владної системи, яка не передбачає противаг до позиції Президента.

Ще в інавгураційній промові 2019р. Президент В.Зеленський оголосив розпуск Верховної Ради. Позачергові парламентські вибори принесли приголомшливу перемогу партії «Слуга Народу», що від початку позиціонувалась як опора В.Зеленського. З утворенням «монобільшості» фракцією цієї партії у новому скликанні Верховної Ради (на той час – 252 народні депутати з 450 списочного складу) вплив Президента на Верховну Раду був легітимізований. З того часу Президент та його оточення не сприймали Верховну Раду в якості повноцінного Парламенту.

Оскільки саме Верховна Рада має функцію призначення Уряду, Президент автоматично отримав вплив на добір і призначення усього складу Кабінету Міністрів, а також на заміну або його повного складу (березень 2020р.), або частини міністрів.

Крім того, Президент має визначальний вплив на діяльність Генерального прокурора (до березня 2020р. Р.Рябошапка,

потім — І.Венедіктова), Державного бюро розслідувань (директори — Р.Труба, І.Венедіктова, О.Соколов, з вересня 2020р. в.о. директора О.Сухачов).

З відставкою Міністра внутрішніх справ А.Авакова, ветерана всіх складів Уряду (від лютого 2014р. до липня 2021р.) і призначенням Міністра Д.Монастирського Президент отримав вплив на МВС.

Також Президент має вплив на голів обласних, районних, міських (у м.Києві) державних адміністрацій, які вважає «своєю вертикаллю»¹.

Характеристику очолюваного ним режиму В.Зеленський в одному з інтерв'ю визначив так: «Де-юре — у президента немає всіх повноважень, щоб відповідати, чи нести за все відповідальність, а де-факто — українці обирають собі лідера-президента і, незважаючи ні на що, хочуть, щоб президент ніс за все відповідальність»².

Протягом першої половини президентського терміну В.Зеленського вирішального значення набула вибудована практично всіма його попередниками, але значно посилена останнім часом система управління державою, в якій вирішальне значення має Офіс Президента (раніше — Адміністрація Президента). Ця структура формально виконує роль патронажної служби, її керівник (наразі — А.Єрмак) з юридичного погляду не має жодних владних повноважень і водночас не несе жодної відповідальності за рішення, які він просуває. До вузького кола осіб, наближених до Президента, які чинять потужний вплив на всі сфери державної політики, належить також перший помічник Президента С.Шефір, його багаторічний діловий партнер. При цьому С.Шефір, якому преса приписує, зокрема, контакти від імені Президента з «олігархами», офіційно не перебуває на державній службі³, що є нонсенсом. Таким чином, діючий Президент намагається не впливати на гілки влади, які відповідно до Конституції, мають бути

незалежними, але широко використовує неформальні важелі свого впливу. Чинник таких неформальних підходів породжує неповагу як до процедурних аспектів у процесі прийняття рішень державної ваги, так і загалом до правових процедур, що містить небезпеку поширення правового нігілізму.

З лютого 2021р. Президент В.Зеленський для зміцнення своїх політичних позицій почав широко застосовувати такий інструмент, як Рада національної безпеки і оборони України. Відповідно до Конституції (ст.107), РНБО є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, завданням РНБО є координація і контроль діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.

Першим прикладом такого використання цієї інституції стало запровадження санкцій до народного депутата України В.Медведчука (фракція ОПЗЖ) та телевізійних каналів, якими той володів. Надалі РНБО ухвалювала рішення щодо запровадження санкцій до тих, хто вважався контрабандистами, «злочинцями в законі». Оскільки РНБО є координаційним органом, всі рішення, як того вимагає процедура, оформлювалися Указами Президента. У цій справі виявилось щонайменше два прецеденти:

- ✓ використання РНБО в якості репресивного органу (що не належить до сфери її компетенції);
- ✓ запровадження санкцій проти громадян України (законодавство вказує, що санкції застосовуються до іноземних юридичних та фізичних осіб).

Разом з тим, на певний час такий підхід зустрів підтримку суспільства. Показники суспільної довіри до В.Зеленського та його електоральної підтримки (за даними досліджень громадської думки різними соціологічними компаніями) протягом певного часу були вищими, ніж до того.

¹ Див. наприклад, вислів про голову КМДА: Зеленський про Кличка: Мій глава Офісу не бере хабарів, тому ми не конкуренти. — Українська правда, 20 травня 2021р., <https://www.pravda.com.ua/news/2021/05/20/7294225>.

² Інтерв'ю Зеленського: Президент розповів про зустріч з Байденом і Путіним, ставлення до Порошенка і долю олігархів. — Сайт телеканалу «ТСН», 24 червня 2021р., <https://tsn.ua/exclusive/intervyu-zelenskogo-1811578.html>.

³ Див., наприклад: Шефір не працює в Офісі президента? Оприлюднено документ. — Главком, 24 вересня 2021р., <https://glavcom.ua/country/politics/zhurnalist-visunuv-novu-versiyu-zamahu-na-shefira-785699.html>.

Протягом першої половини своєї каденції В.Зеленський відзначився в оцінці більшої частини суспільства як некомпетентний лідер зі слабким рівнем підготовки до виконання своїх обов'язків⁴.

Некомпетентність мала щонайменше два важливі наслідки:

- ✓ неможливість об'єктивної оцінки потреб, загроз і завдань, що стоять перед державою, а відтак — і визначення змісту та пріоритетів державної політики;
- ✓ переоцінка власних можливостей і спроможностей.

Ці наслідки відіграли важливу роль у тому, що фактичним центром державної політики став Офіс Президента.

Крім того, важливим буде вказати, що В.Зеленський виявився вразливим і відтак нетерпимим до будь-якої критики.

Особливості підходів Президента В.Зеленського до кадрової політики прямо залежать від вказаних вище чинників. В її основі — абсолютна лояльність ймовірних претендентів на посаду у владній системі до Президента та його найближчого оточення, що неодноразово зазначалося в матеріалах мас-медіа⁵. Нелояльність, особливо показова, зумовлює певні наслідки: наприклад, усунення від влади⁶.

Протягом першої половини каденції, використовуючи свій вплив на Верховну Раду і Кабінет Міністрів, Президент В.Зеленський ініціював спочатку повну зміну складу Уряду (березень 2020р.), потім — часткові заміни окремих міністрів чи їх груп (травень 2021р., гучна відставка А.Авакова в липні 2021р.,

заміна низки міністрів на початку листопада 2021р.).

У жодному з цих випадків Президент не навів чіткої аргументації на користь свого рішення наполягти спочатку на призначенні цих людей, потім — на їх відставці, і разом з тим — на конкретних очікуваннях від діяльності Уряду і кожного міністра зокрема. При цьому В.Зеленський старанно уникав своєї відповідальності за прорахунки кадрової політики.

Загалом, «команда Зеленського», як іноді називають себе найбільш впливові представники політичного оточення Президента, намагаються уникати залучення професійних кадрів з числа урядовців «постмайданних» урядів, народних депутатів попередніх скликань, представників експертних спільнот тощо, що може вказувати на недовіру В.Зеленського до цього прошарку, не пов'язаного з ним особисто. Це породжує системні проблеми в кадровій політиці, наявність яких визнають і представники президентського оточення⁷.

Таким чином, рішення влади, і в першу чергу ініційовані Президентом, які часто оцінюються як волюнтаристські, непродумані, несистемні, є наслідком системних прорахунків у плануванні державної політики, і в т.ч. у кадровій політиці.

Оскільки Президент В.Зеленський зарекомендував себе більше як прихильник особистого лідерства, а не інституційного розвитку, він природним чином намагається поширити свій вплив на більшість сфер суспільного життя. Насамперед це стосується суду, конституційної юрисдикції (ситуація навколо Конституційного Суду⁸ фактично паралізувала діяльність

⁴ Докладно див. матеріал «Тенденції та перспективи політичного розвитку України крізь призму громадської думки», вміщений у цьому виданні.

⁵ Див., зокрема: Один для всіх. Як створюють культ Зеленського. — Українська правда, 31 травня 2021р., <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/05/31/7295425>.

⁶ Прикладом може слугувати швидке усунення Д.Разумкова, одного з керівників виборчих кампаній 2019р., з посади Голови Верховної Ради після його демонстративного опонування Президентові.

⁷ Див., наприклад: Арахамія пояснив, чому багато «нормальних людей» не хочуть йти в міністри. — УНІАН, 7 вересня 2021р., <https://www.unian.ua/politics/arahamiya-poyasniv-chomu-bagato-normalnih-lyudey-ne-hochut-yti-v-ministri-novini-ukrajina-11537008.html>.

⁸ Президент В.Зеленський 27 березня 2021р. скасував Укази Президента В.Януковича про призначення суддями Конституційного суду О.Тупцького та О.Касмініна. Це рішення було оскаржене у Верховному Суді, також подано конституційне подання народних депутатів до КСУ. Верховний суд визнав рішення В.Зеленського незаконним, розгляд касаційної скарги на цей час зупинено (до рішення Конституційного Суду).

цього надважливого органу), органів виконавчої влади, але часто — і обраних міських голів.

До середини каденції В.Зеленського відбулася певна еволюція риторики Президента. Якщо раніше він категорично уникав будь-яких висловлювань, за якими можливо було б визначити його ідеологічні особливості, то зараз в офіційних промовах він став частіше звертатися до патріотичної риторики, до якої більше схильними були представники попереднього режиму⁹.

Президент змінив своє ставлення до військових парадів (у Києві був проведений повноцінний парад 24 серпня 2021р. з нагоди 30-річчя Незалежності), підписав Указ про Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025р., у публічному дискурсі став надавати значно більше уваги війську та його проблемам (у т.ч. замінив Головнокомандувача ЗСУ, Начальника Генерального штабу, а потім і Міністра оборони).

Протягом тривалого часу ні В.Зеленський, ні представники його оточення не виступали з сумнівними ініціативами стосовно досягнення миру на Сході, як це було на початку його каденції. Таке позиціонування, парадигму якого розвивав П.Порошенко, стало відповіддю на суспільний запит, висловлений у численних дослідженнях громадської думки. Його можливою метою було утримання у своїй орбіті патріотично налаштованого виборця, який прагне змін і не довіряє попереднику В.Зеленського. Цього результату було в цілому досягнуто.

Під час президентської кампанії 2019р. і на початку своєї президентської каденції В.Зеленський уникав особливого акцентування на темі «деолігархізації». Відчувши суспільний запит і на тлі помітного зниження

рівня своєї суспільної підтримки на початку 2021р., Президент уже проголошує своїм завданням «повернути в Україну справедливість», основний принцип якої — різниця між поняттями «великий бізнес» та «олігархічний клас»¹⁰.

Анонсувавши наступ на «олігархів», Президент домігся розробки та ухвалення у пришвидшеному темпі Закону «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)»¹¹. Головним інструментом політики у цьому напрямі новий Закон визначив РНБО України, яку очолює Президент. Таким чином, на наступний період своєї каденції Президент вирішив суттєво посилити репресивну складову своєї політики. Разом з тим, якогось чіткого концептуального бачення змісту державної політики, станом на кінець 2021р., система влади на чолі з Президентом так і не спромоглася презентувати суспільству і країнам-партнерам¹².

Упродовж 2021р. Президент В.Зеленський уникав як прямого підтвердження, так і однозначного заперечення можливих намірів

⁹ Наприклад, у промові з нагоди 30-річчя Незалежності України. Див.: Офіційне інтернет-представництво Президента України, 24 серпня 2021р., <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-volodimira-zelenskogo-z-nagodi-30-yirich-70333>.

¹⁰ Див.: Звернення Президента України щодо останніх рішень РНБО, 12 березня 2021р. — Офіційне інтернет-представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-shodo-ostannih-rishen-rnbo-67109>.

¹¹ Закон ухвалено 23 вересня 2021р., підписано Президентом 5 листопада 2021р. Голова Верховної Ради Д.Разумков, який не був прихильником ухвалення цього Закону, був відсторонений від посади.

¹² Під час візиту В.Зеленського до США 31 серпня-2 вересня 2021р. повідомлялося про презентацію американським партнерам плану трансформації України, який передбачав реалізацію 80 проектів вартістю \$277 млн. Див.: У нас є чітке бачення, якою має стати країна через п'ять-десять років — Президент у Вашингтоні презентував План трансформації України. — Офіційне інтернет-представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/news/u-nas-ye-chitke-bachennya-yaqoyu-maye-stati-krayina-cherез-p-70473>. Проте для українського суспільства цей план у листопаді 2021р. ще залишався таємницею. Жодного плану дій так і не було оприлюднено.

балотуватися вдруге, проте кілька разів нагадував, що у нього немає конкурентів¹³.

На час середини президентської каденції В.Зеленського в міжнародному інформаційному просторі з'явилися дві потужні «медіа-бомби» — розслідування міжнародної групи журналістів про офшорні рахунки різних світових політиків, державних діячів тощо¹⁴, і розслідування групи *Bellingcat* стосовно т.зв. «Вагнергейту» (зриву операції спецслужб із затримання в Україні членів російської приватної військової компанії «Вагнер» у 2020р.¹⁵). В одному випадку йдеться про причетність В.Зеленського до офшорних рахунків, на які було направлено \$40 млн., які могли бути пов'язані з «олігархом» І.Коломойським, але в той період, коли В.Зеленський не обіймав державних посад.

Стосовно розслідування групи *Bellingcat* варто відзначити, що там не йдеться прямо про підтвердження причетності В.Зеленського до зриву спецоперації, проте вказується на причетність до цього його найближчого оточення (А.Єрмака). До того ж Президент, свідомо чи ні, допустив фактичне приниження спецслужб, що може негативно позначитися на суспільному сприйнятті.

Попри те, що суспільство демонструє обізнаність з цими епізодами, жоден з них не має потенціалу до вибухової реакції в суспільстві. Проте з урахуванням наявності і наростання негативного ставлення більшої частини суспільства до стану справ у державі, діяльності влади і Президента¹⁶ варто припустити, що як ці епізоди, так і подальші скандали, яких влада не зможе уникнути, додадуться до негативного ставлення суспільства до висунення В.Зеленського на другий президентський термін.

Вразливість Президента В.Зеленського до змін у суспільних настроях, тенденція до

різкого перевищення недовіри суспільства до нього як до Президента над довірою, можливі зміни у планах і настроях різних стейкхолдерів і груп впливу вже зараз спонукають Президента до відверто популістських рішень, зокрема, виплат 1 000 грн. вакцинованим особам¹⁷. Надалі ця тенденція буде серед ключових у мотивації ухвалення цих чи інших рішень.

ВЕРХОВНА РАДА

Верховна Рада України протягом усього часу від обрання IX скликання на позачергових виборах 2019р. не відігравала помітної самостійної ролі в загальній системі державної влади, що радикально знижувало роль Парламенту як незалежної законодавчої гілки влади, завдавало суттєвої шкоди принципу демократичного розподілу влади і самому принципу парламентаризму.

Вплив Президента та його оточення на діяльність Парламенту чинився через фракцію партії «Слуга Народу» (керівник — Д.Арахамія, один з очільників діючого режиму). Ця фракція налічувала, станом на кінець листопада 2021р., 243 народних депутати за списочного складу у 450, що теоретично дозволяло їй відповідно до Конституції виконувати роль парламентської коаліції і самостійно ухвалювати рішення, в яких зацікавлена.

Від 7 жовтня 2021р. Верховна Рада змінила формат роботи на дедалі більшу орієнтацію на інтереси Президента В.Зеленського та його найближчого оточення, коли Д.Разумкова на посаді Голови Верховної Ради замінив Р.Стефанчук, а першим заступником Голови став уже колишній голова партії «Слуга Народу» О.Корнієнко.

Як засвідчили голосування останнім часом, фракція «Слуга Народу» на практиці вже доволі часто не виконувала функції

¹³ Див., наприклад: Інтерв'ю Зеленського: Президент розповів про зустріч з Байденом і Путіним, ставлення до Порошенка і долю олігархів. — Сайт телеканалу «ТСН», <https://tsn.ua/exclusive/intervyu-zelenskogo-1811578.html>.

¹⁴ Див.: Offshore havens and hidden riches of world leaders and billionaires exposed in unprecedented leak, <https://www.icij.org/investigations/pandora-papers/global-investigation-tax-havens-offshore>.

¹⁵ Див.: Inside Wagnergate: Ukraine's Brazen Sting Operation to Snare Russian Mercenaries. — ICIJ, <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2021/11/17/inside-wagnergate-ukraines-brazen-sting-operation-to-snare-russian-mercenaries>.

¹⁶ Докладно див. матеріал «Тенденції та перспективи політичного розвитку України крізь призму громадської думки», вміщений у цьому виданні.

¹⁷ Повністю щеплені від COVID-19 українці незабаром зможуть отримати від держави тисячу гривень — Володимир Зеленський. — Офіційне інтернет-представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/news/povnistyu-shepleni-vid-covid-19-ukrayinci-nezabarom-zmozhut-71569>.

«монобільшості». Так, згідно з дослідженням ГО «Комітет виборців України», восени 2021р. зростав рівень залежності фракції «Слуга Народу» від депутатських груп «Довіра» і «За майбутнє», оскільки саме ці групи надавали підтримку пропрезидентській фракції під час голосувань¹⁸, у т.ч. й під час голосувань за звільнення та призначення урядовців. Іноді свою підтримку провладним силам надає фракція партії «Батьківщина», яка декларує свою опозиційність.

Варто згадати, що саме відсутність необхідного числа народних депутатів у коаліції (226 і більше) стала формальною підставою для Указу Президента В.Зеленського про розпуск Верховної Ради VIII скликання у 2019р.

Така ситуація дозволяє припустити, що потенціал стійкості фракції «Слуга Народу» як парламентської більшості поступово знижується. Джерелами слабкості цього утворення можуть бути такі чинники, як існування кількох неформальних груп усередині фракції, лідери яких можуть з певним часом мати інші пріоритети, ніж робота винятково заради задоволення політичних потреб Президента та його оточення, наявність кількох потенційних центрів впливу в колах, близьких до влади, аморфність самого утворення «Слуга Народу», яке не має чіткої ідеологічної основи, адекватної партійної програми, як і значного числа професійних політиків у своєму складі. Спільні голосування з депутатськими групами, орієнтованими на задоволення «олігархічних» інтересів, навряд чи мають глибший характер, ніж тактичний альянс для вирішення питань, в яких інтереси всіх або більшості стейкхолдерів збігаються або ж їм не суперечать.

Оскільки партія «Слуга Народу» не має іншої стратегії, крім законодавчої підтримки ініціатив Президента, її можливі політичні перспективи пов'язані винятково з перспективами В.Зеленського. Більше за те, партія не має жодного лідера, спроможного ефективно діяти в умовах, наприклад, опозиційної діяльності, або ж у рамках парламентської коаліції, коли необхідним елементом діяльності є узгодження позицій з колегами з інших політичних сил.

Відсутність програми діяльності коаліції (у цьому випадку – фракції, що має права

коаліції) унеможлиблює її підзвітність перед виборцями та ефективний суспільний контроль за її діяльністю. Політичне послаблення В.Зеленського та партії «Слуга Народу» може призвести до зниження дієздатності Верховної Ради.

Від початку роботи Верховної Ради IX скликання і до теперішнього часу в Парламенті спостерігався розвиток таких тенденцій:

- ✓ планомірне нівелювання ролі й значення Парламенту і принципу парламентаризму у функціонуванні системи державної влади;
- ✓ формування графіку роботи Парламенту будується майже винятково на основі побажань Президента, донесених через орієнтовану на нього фракцію партії «Слуга Народу»;
- ✓ ігнорування думки опозиційної частини за рахунок значної чисельної переваги пропрезидентської частини;
- ✓ ігнорування вимог Регламенту, ухвалення законодавчих актів, окремі положення яких суперечать Конституції, Угоді про асоціацію з ЄС та ін.;
- ✓ суттєве зниження суспільної довіри до Парламенту, що надалі зменшує його вагомість як демократичної інституції.

Опозиція у Верховній Раді IX скликання складається з кількох фракцій політичних сил різної спрямованості, які наразі не мають перспектив для об'єднання зусиль, навіть на тактичному рівні.

Умовний «проєвропейський» вектор в опозиції представлений фракціями партій «Європейська Солідарність» (екс-президент П.Порошенко, 27 народних депутатів), яка сприймається як правоцентристська і консервативна політична сила, «Голос» (К.Рудик, 20 народних депутатів), яка декларувала схильність до ліберальної ідеології й на цей час перебуває у стадії фактичного розколу, «Батьківщина» (Ю.Тимошенко, 25 народних депутатів), яка тяжіє до популістської риторики з елементами лівоцентризму. «Батьківщина» є

¹⁸ Див.: Залежність «Слуги Народу» від «Довіри» і «За майбутнє» різко зросла, – КВУ. – Комітет виборців України, <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug.zalezhnist-sluhy-narodu-vid-doviry-i-za-maibutnie-rizko-zrosla-kvu>.

найстарішою з представлених у Парламенті українських політичних сил. Партії «Слуга Народу», «Європейська Солідарність», «Голос», ОПЗЖ або були утворені, або пройшли процедуру ребрендингу напередодні виборів 2019р., що вказує на мінливість, а відтак, слабкість партійної системи і власне політичних партій як однієї з основ парламентаризму.

Фракція партії «Опозиційна платформа – За життя» (Ю.Бойко, В.Рабінович) налічує 44 народних депутати й представляє проросійський політичний табір, при цьому відбувається дедалі більш помітний розкол цього угруповання на два крила, лідерами яких виступають Ю.Бойко і В.Медведчук. Проти останнього відкрито кримінальне провадження за звинуваченням у державній зраді, він перебуває під домашнім арештом і не бере активної участі в публічній політиці.

Крім того, помітну активність виявляють депутатські групи «За майбутнє» (багато коментаторів припускають, що ця група орієнтується на інтереси І.Коломойського та І.Палиці) і «Довіра» (орієнтована на захист інтересів великого аграрного бізнесу, представником якого виступає зокрема А.Веревський). Обидві групи, крім парламентського представництва, мають локальні осередки («За майбутнє – на Волині, «Довіра» – на Полтавщині), але на цей час не мають шансів створити політичні сили національного масштабу й виграти з ними вибори до Верховної Ради.

Розстановка сил, зафіксована депутатськими фракціями та групами, була актуальна до середини 2020р., і на сьогодні уже не відбиває політичних уподобань виборців, на що вказують результати опитувань громадської думки (докладніше див. «Тенденції та перспективи політичного розвитку України крізь призму громадської думки», с.41).

Крім ігнорування правлячою силою позиції опозиційних сил, Верховну Раду IX скликання характеризує неналежне виконання

представницької функції, однієї з ключових функцій парламенту демократичної країни.

З виконанням іншої ключової функції парламенту – законодавчою – також існують очевидні проблеми, наявність яких визнає і керівництво Верховної Ради, стверджуючи, що в цьому скликанні жоден закон не був прийнятий відповідно до встановленої процедури¹⁹.

Крім того, важливою ознакою як діючої влади, так і її попередників є те, що Верховна Рада вкрай рідко ухвалює законопроекти, подані Кабінетом Міністрів, що не є свідченням синергії в діяльності законодавчої і виконавчої гілок влади.

За підрахунком громадської мережі «Опора», станом на липень 2021р., до Верховної Ради було подано 428 законопроектів за ініціативи Кабінету Міністрів, і 142 законопроекти були зареєстровані за ініціативи Президента. При цьому було прийнято 57% законопроектів, ініційованих Президентом, і 17% – ініційованих Урядом²⁰.

Частим явищем під час ухвалення рішень, в яких зацікавлена влада (передусім, Президент), як і за попередніх політичних режимів, є ігнорування висновків Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради. Серед таких проігнорованих негативних висновків, зокрема висновок щодо законопроекту «про олігархів»²¹.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ

Уряд, як і практично вся система виконавчої влади в Україні, виявився найбільш слабкою і вразливою гілкою влади. Президент та його оточення мають можливість чинити подвійний вплив на роботу виконавчої влади, починаючи від кадрового добору і закінчуючи підзвітністю:

- ✓ через орієнтовану на Президента парламентську фракцію партії «Слуга Народу»;

¹⁹ Див.: Руслан Стефанчук: «В цій ВР ні одного закону не було прийнято в повній відповідності з Регламентом. Ні одного». – Лівий берег, 30 вересня 2021р., https://lb.ua/news/2021/09/30/495181_ruslan_stefanchuk_v_tsiy_vr_ni.html.

²⁰ Див.: Законотворча діяльність Ради: скільки законопроектів реєструють та як швидко розглядають. – Сайт «Опора», <https://www.oporaua.org/report/parliament/23254-zakonotvorcha-diialnist-radi-skilki-zakonoproektiv-reiestruit-ta-tak-shvidko-rozgliadaiut>.

²¹ Проект Закону про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну або політичну вагу в суспільному житті (олігархів), інтернет-портал Верховної Ради, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72105.

- ✓ у позаконституційний спосіб — через діяльність Офісу Президента.

Не лише з публікацій преси, але й з багатьох заяв різних представників влади відомо, що де-факто керівництво Урядом та іншими органами виконавчої влади здійснюється з Офісу Президента. Це стосується також обласних і районних державних адміністрацій, голів яких призначає і звільняє Президент.

Так само варто звернути увагу на те, що кандидати на посади в системі виконавчої влади (міністрів та їх заступників, керівників інших центральних органів виконавчої влади, обласних і районних державних адміністрацій) дають свою згоду саме на такий підхід, а відтак — повинні розділяти відповідальність як з парламентською більшістю, так і з Президентом. Оточення Президента не має зафіксованих у законодавстві формальних повноважень з впливу на діяльність інших гілок влади.

Діючий склад Кабінету Міністрів, який очолює Д.Шмигаль (з 4 березня 2020р.), пережив кілька помітних ротацій.

У травні 2021р. були замінені міністри інфраструктури (В.Крикля змінив на цій посаді О.Кубраков), економіки, торгівлі та сільського господарства (І.Петрашка на О.Любченка, який був призначений також першим віце-прем'єр-міністром), охорони здоров'я (М.Степанова на В.Ляшка). Аграрна галузь при цьому була виділена в окреме міністерство (Р.Лещенко).

У листопаді 2021р. відбулася більш масштабна серія урядових перестановок: першим віце-прем'єр-міністром — міністром економіки була призначена Ю.Свириденко (замість О.Любченка), віце-прем'єр-міністром — міністром з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій — І.Верещук замість О.Резнікова, міністром оборони — О.Резніков замість А.Тарана, П.Рябікін (до того — голова Державної митної служби) — міністром з питань стратегічних галузей промисловості (замість О.Уруського і без статусу віце-прем'єр-міністра). Раніше відбулася заміна міністра внутрішніх справ А.Авакова на Д.Монастирського.

Для цих хвиль ротацій міністрів характерна певна новація — більшість звільнених міністрів писали заяви про звільнення за власним бажанням після бесід з Президентом або з представниками його оточення. Для парламентсько-президентської форми правління, зафіксованої в Конституції, такий підхід є щонайменше нонсенсом.

Жоден зі звільнених міністрів з публічним звітом про свою діяльність не виступав у Верховній Раді, яка є єдиним органом, уповноваженим на призначення членів Кабінету Міністрів.

Більше того, від березня 2020р. не виконується конституційна норма про те, що Уряд повинен подавати програму своєї діяльності на затвердження Верховною Радою. Ця норма надає Кабінету Міністрів можливість отримати річний імунітет від звільнення, відтак причини її недотримання зрозумілі.

Разом з тим, цей підхід демотивує як самих міністрів, які не відчувають ні захищеності від чергового немотивованого рішення Президента, ні хоча б можливостей для налагодження певного порядку своєї роботи і діяльності міністерства, так і потенційних кандидатів на призначення до Уряду. Більшість призначених міністрів практично невідомі суспільству.

Діяльність як Прем'єр-міністра Д.Шмигала, так і очолюваних ним складів Уряду не відзначалася ні самостійністю у прийнятті рішень, ні особливою ініціативністю, ні публічністю.

Відсутність у публічному просторі детальної інформації про діяльність Уряду, поставлені цілі та індикатори досягнення результатів сприяють низькій суспільній оцінці діяльності Кабінету Міністрів України, позбавляють суспільство можливостей здійснення контролю за його діяльністю.

Своєю чергою, високий рівень суспільної недовіри до Уряду²² суттєво звужує простір для прийняття системних рішень і здійснення будь-яких серйозних реформ і трансформацій.

²² Докладно див. матеріал «Тенденції та перспективи політичного розвитку України крізь призму громадської думки», вміщений у цьому виданні.

ПОЗИЦІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ І РЕГІОНАЛЬНИХ ЕЛІТ

Процес децентралізації, що триває з 2014р., підвищив рівень впливу органів місцевого самоврядування у політичній системі України та виявив їх цінність для політичних і фінансових еліт з точки зору захисту і просування власних інтересів. Завершальний етап цієї реформи розпочався вже за каденції Президента В.Зеленського. Зокрема, протягом 2019–2021рр. відбулась уніфікація нового адміністративного поділу на укрупнені громади та райони, передача повноважень і майна районних адміністрацій громадам (однак реформа не може вважатися завершеною, оскільки ці зміни не відображені в Конституції України).

Загальне «перезавантаження» ново-сформованої системи органів місцевого самоврядування різних рівнів відбулося на чергових місцевих виборах у жовтні 2020р. Вибори відзначалися вищою, ніж зазвичай, інтенсивністю агітаційної кампанії та гостротою політичного протистояння між учасниками. Основними суб'єктами в боротьбі за вплив на місцевому рівні стали Президент та очолювана ним вертикаль державної влади, конкуруючі загальнонаціональні політичні сили (представлені насамперед парламентськими партіями) та регіональні і локальні фінансово-політичні еліти.

Традиційно, лідери місцевого самоврядування в особі міських голів є більш стабільним інститутом влади, ніж, наприклад, Президент. Так, упродовж 2006–2020рр. переважно мери великих міст обиралися два терміни поспіль, а в деяких випадках – три або чотири терміни²³. У 2020р. переобралися знову 19 із 23 голів обласних центрів, а у випадках Луцька, Рівного, Херсону, Чернівців діючі мери не балотувалися повторно.

Закладення у Виборчому кодексі пропорційної системи для виборів депутатів місцевих рад у всіх громадах із чисельністю виборців понад 10 тис. осіб звузило коло суб'єктів висування до політичних

партій (точніше, їх місцевих організацій). Відповіддю на це став активний розвиток локальних і міжрегіональних партійних проектів.

Результати виборів виявили відносну слабкість парламентських партій у конкуренції з локальними партійними проектами, що спираються на авторитет діючих очільників місцевого самоврядування та/або підтримуються місцевими елітами. Правляча партія отримала лише 15% мандатів у радах різних рівнів, а всі парламентські партії разом – 45,5%. У ряді міських рад асоційовані з мером партії здобули понад 50% голосів виборців²⁴.

«Партизація» місцевих виборів мала швидше формальний характер: не маючи ефективних структур на місцях та достатнього кадрового потенціалу, більшість загальнонаціональних партій спрацювали в якості «франшизи», надаючи представникам місцевих еліт можливість балотуватися за їх партійними списками. Формування коаліцій у більшості місцевих рад відбувалося насамперед на основі узгодження інтересів локальних груп впливу, що провели своїх делегатів до складу рад під прапорами різних партій.

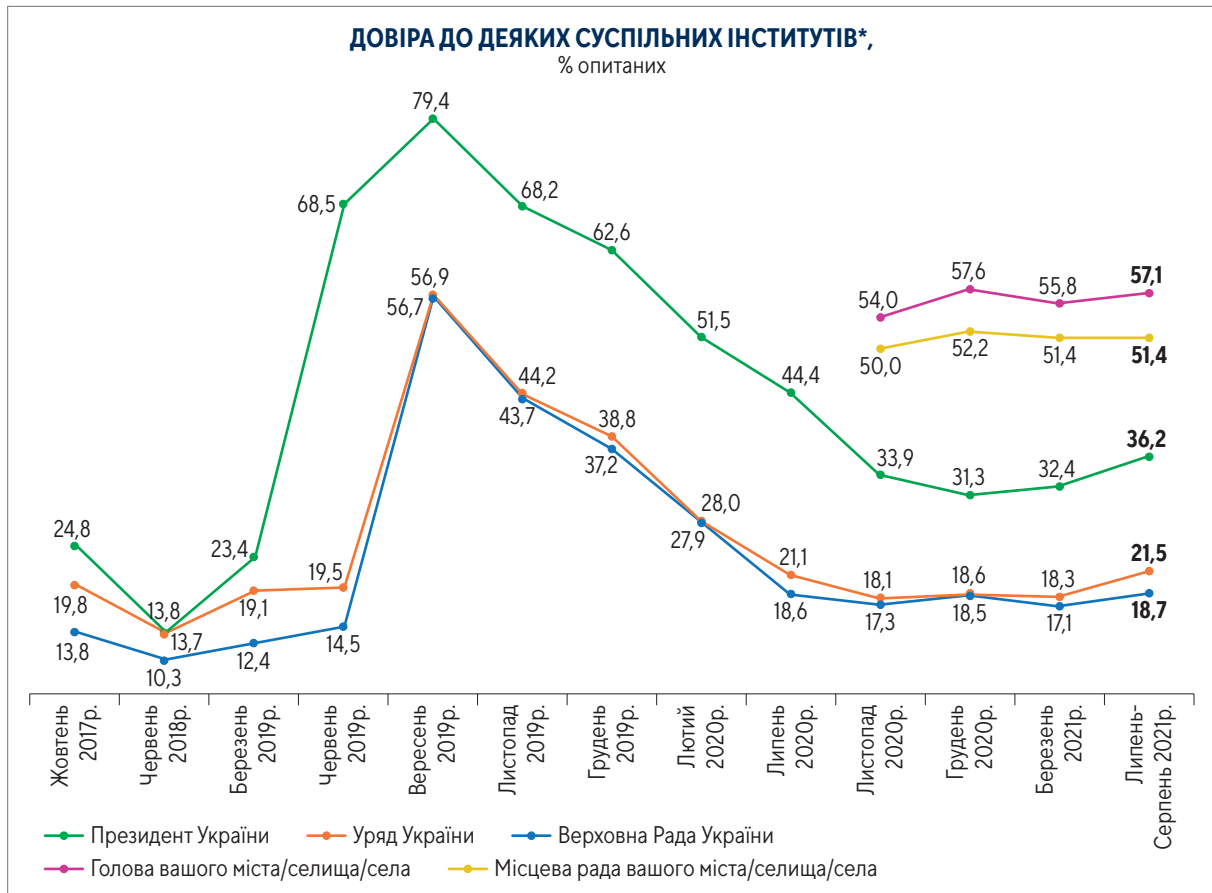
Таким чином, місцеві еліти стали впливовим актором політичних процесів, що за рівнем легітимності та суспільної довіри не поступається, а скоріше навіть переважає владну команду В.Зеленського. Підтверджують це, зокрема, дані опитувань щодо довіри громадян до суспільних інститутів. Так, влітку 2021р. рівень довіри до голів місцевих громад та місцевих рад (у середньому по країні) перевищував 50%, тоді як довіра до Президента знаходилася на рівні 36%, довіра до Верховної Ради – нижче 20%²⁵ (діаграма «Довіра до деяких суспільних інститутів», с.16).

У руках центральної влади залишаються такі важливі інструменти для балансування інтересів, як трансферти з центрального бюджету, що є важливим джерелом наповнення місцевих бюджетів, і діяльність місцевих державних адміністрацій, регіональних підрозділів правоохоронних органів

²³ Місцеві вибори: кого обирали мерами облцентрів у 2006–2020 роках. – Слово і Діло, 23 листопада 2020р., <https://www.slovoidilo.ua/2020/11/23/infografika/polityka/miscevi-vybory-koho-obyraly-meramy-oblcentriv-2006-2020-rokax>.

²⁴ Докладно див.: Партійна система України після 2019 року: особливості та перспективи розвитку. – Центр Разумкова, 2020р., https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_part_sistem.pdf.

²⁵ Дані опитувань щодо довіри до суспільних інститутів опубліковано на сайті Центру Разумкова за посиланням: <https://razumkov.org.ua/sotsiologija/pres-relizy>.

* На діаграмі наведені суми варіантів відповіді «довіряю» та «скоріше довіряю» на питання «Якою мірою Ви довіряєте наведеним соціальним інституціям?».

тощо. Разом із передачею додаткових повноважень, центральна влада делегувала органам місцевого самоврядування також і відповідальність за вирішення певних проблем, прийняття непопулярних рішень та ін. Прикладами є перенесення на органи місцевого самоврядування відповідальності за встановлення економічно обґрунтованих тарифів на тепло та гарячу воду²⁶. Водночас, питання компенсації в різниці тарифів з державного бюджету стало предметом критики з боку голів місцевого самоврядування на адресу центральної влади²⁷. Раніше на місцеву владу було перекладено прийняття рішень про запровадження посиленних карантинних заходів, що також призводило

до публічних виявів незгоди окремих голів міст із рішеннями центральної влади²⁸.

Вагомим фактором у діалозі з місцевими елітами є фактична монополізація командою В.Зеленського силового блоку виконавчої влади, що завершилась у липні 2021р. призначенням нового Міністра внутрішніх справ Д.Монастирського. Важливою складовою нещодавнього конфлікту міського голови Києва В.Кличка з центральною владою були обшуки в підконтрольних йому КМДА та комунальних підприємствах (у рамках розслідування корупційних справ), на що мер столиці реагував політичними заявами²⁹.

²⁶ Міста готують нові тарифи на тепло. Чи буде опалення по кишені? – Українська енергія, 26 серпня 2021р., <https://ua-energy.org/uk/posts/mista-hotuiut-novi-taryfy-na-teplo-chy-bude-opalennia-po-kysheni>.

²⁷ Високі ціни на газ і перекладені на місцеве самоврядування тарифи наближають ситуацію з опаленням до критичної – Кличко. – Інтерфакс-Україна, 30 вересня 2021р., <https://ua.interfax.com.ua/news/general/770764.html>.

²⁸ Прем'єр-міністр: Місцева влада має всі повноваження для посилення карантинних обмежень. – Урядовий портал, 17 березня 2021р., <https://www.kmu.gov.ua/news/premyer-ministr-misceva-vlada-maye-vsi-povnovazhennya-dlya-posilennya-karantinnih-obmezhen>.

²⁹ Напруженість між центральною та місцевою владою: що стоїть за численними обшуками у Кличка. – Слово і Діло, 18 серпня 2021р., <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/17/statija/polityka/napruzhenist-mizh-centralnoyu-ta-miscevoyu-vladoyu-stoyit-chyslennymy-obshukamy-klychka>.

Локальні партії за рівнем потенційної підтримки на загальнонаціональному рівні не можуть розраховувати на подолання виборчого бар'єра і створення політичної конкуренції партії «Слуга Народу». Водночас загострення конфліктів із популярною місцевою владою загрожує центральній владі подальшим зниженням її суспільної підтримки.

Спроби центральної влади порозумітися із впливовими представниками місцевого самоврядування на власних умовах вилились у створення в червні 2021р. Конгресу місцевих та регіональних влад при Президенті України. Задекларована як майданчик для взаємодії центральних органів влади та місцевих громад, що має допомогти у розв'язанні нагальних проблем регіонів, ця організація де-факто є альтернативною очолюваною В.Кличком Асоціацією міст України. Президію цього Конгресу очолює глава Офісу Президента А.Єрмак, до керівництва Палати місцевих влад належать лояльні до Президента мери обласних центрів. Фактично дорадчий орган при Президенті є майданчиком для роздачі «допомоги» мерам (зокрема у вигляді субвенцій) в обмін на їх політичну лояльність³⁰. Варто пам'ятати, що така лояльність має змінний характер і залежить від загальної політичної ситуації у країні, а для переважної більшості голів обласних міст це вже не перший Президент.

ПАРТІЇ, ПРОЦЕСИ У ПАРТІЙНІЙ СИСТЕМІ, РОЗВИТОК МІЖПАРТІЙНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Із 2019р., коли партія «Слуга Народу» лише з'явилася на політичному горизонті, її підтримка була нерозривно пов'язана з персональною популярністю В.Зеленського. Відтоді цей зв'язок не зник: партія залишається «вторинним політичним продуктом» відносно свого неформального лідера. Така вторинність партії знаходить своє відображення у дещо нижчому рівні її підтримки, порівняно з підтримкою самого В.Зеленського як кандидата у президенти: це явище протягом 2019-2021рр. систематично фіксують дослідження громадської думки (діаграма «Електоральна підтримка В.Зеленського та

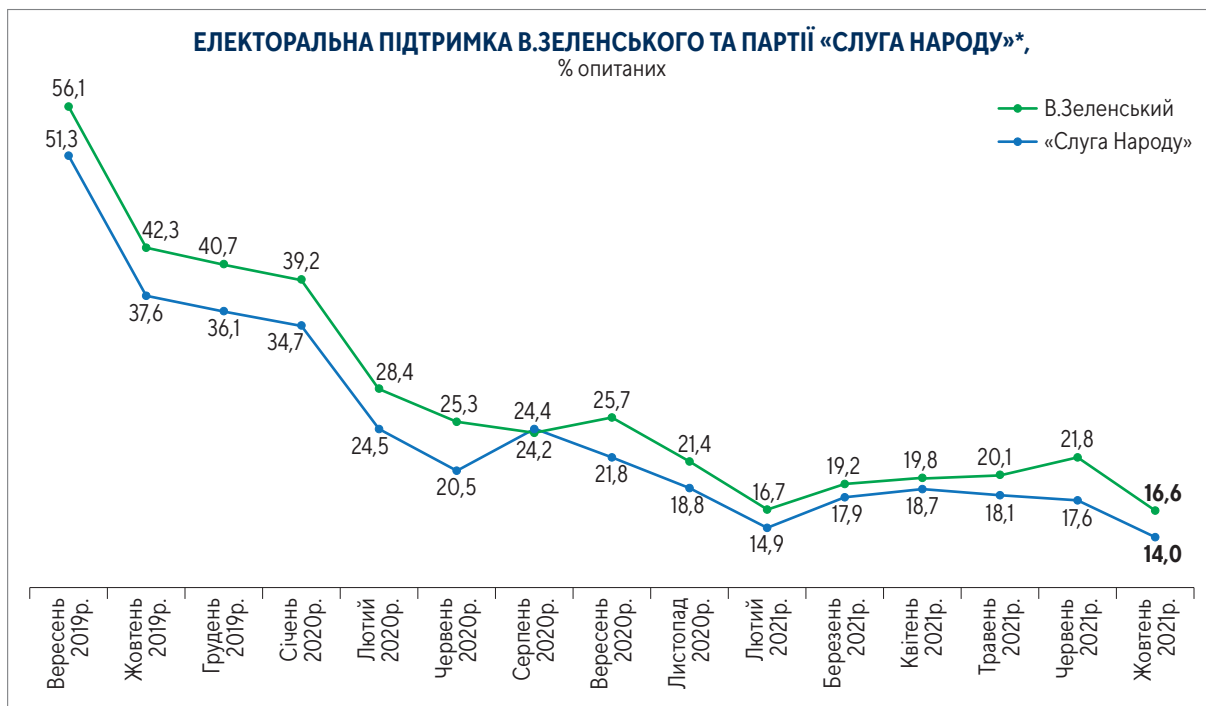
партії «Слуга Народу», с.18). При цьому, публічні скандали та міжусобиці, що спіткають оточення Президента і владну політичну команду в цілому, скоріше є якорем, що дедалі важчає і тягне рейтинги підтримки діючої влади донизу.

На тлі погіршення суспільного сприйняття влади, перспективи партії «Слуга Народу» на майбутніх парламентських виборах виглядають особливо непевними. За два роки рівень її електоральної підтримки знизився з 38% до 14%. Електоральне поле нині роздроблене між партіями з невисокою, але стабільною підтримкою виборців, що вірогідно забезпечить їм подолання виборчого бар'єра (це «Слуга Народу», «Європейська Солідарність», «Опозиційна платформа – За життя» і «Батьківщина», тобто партії, вже представлені у Верховній Раді IX скликання) (діаграма «Електоральна підтримка партій», с.19). Таким чином, на наступних парламентських виборах близькі результати можуть отримати відразу чотири політичні сили. При цьому їх потенціал до об'єднання зусиль і утворення нової коаліції внаслідок багатьох причин виглядає близьким до нуля.

Суттєвою перешкодою для партії влади стане нова система виборів до Парламенту, запроваджена Виборчим кодексом. У рамках попередньої змішаної системи виборів 225 мандатів з 450 розподілялося за мажоритарною складовою. Депутати-мажоритарники, як правило, ситуативно співпрацювали з владою, стаючи «резервом голосів» для парламентської більшості. У нинішньому скликанні Верховної Ради «Слугу Народу» найчастіше підтримують депутатські групи «За майбутнє» та «Довіра», що складаються з мажоритарників³¹. Наступні парламентські вибори відбуватимуться цілком за пропорційною системою, що підвищує роль партій. При цьому партія може позбавити мандата народного депутата, висунутого за її виборчим списком, який не увійшов до складу фракції цієї партії, або вийшов із її фракції (ч.6 ст. 81 Конституції). На сьогодні ж, усі партії дуже далекі від того, щоб претендувати хоча б на половину мандатів за рівнем своєї електоральної підтримки.

³⁰ Глуховський М. Контроль чи допомога: навіщо Зеленському «кишеньковий» регіональний Конгрес? – Главком, 4 червня 2021р., <https://glavcom.ua/publications/kontrol-chi-dopomoga-navisho-zelenskomu-kishenkoviy-regionalniy-kongres-760647.html>.

³¹ Савчук А., Бондарчук А. «Довіра», «За майбутнє», «Голос» чи «Батьківщина»: хто найбільший друг монобільшості? – ОПОРА, 16 листопада 2021р., https://www.oporaua.org/article/parliament/rada_9/23742-dovira-za-maibutnie-golos-chi-batkivshchina-khto-naibilshii-drug-monobilshosti-dzherelo-https-censor-net-ua-r3299236.

* На діаграмі наведені частки підтримки, висловлені у відповідях на питання «За кого Ви проголосували б на виборах Президента України?»; «Якби вибори до Верховної Ради відбулися наступної неділі, за яку політичну партію Ви б проголосували?».

Крім «Слуги Народу» ще три парламентські партії можуть розраховувати на суттєву підтримку виборців і є умовними лідерами міжпартійної конкуренції (станом на жовтень 2021р.):

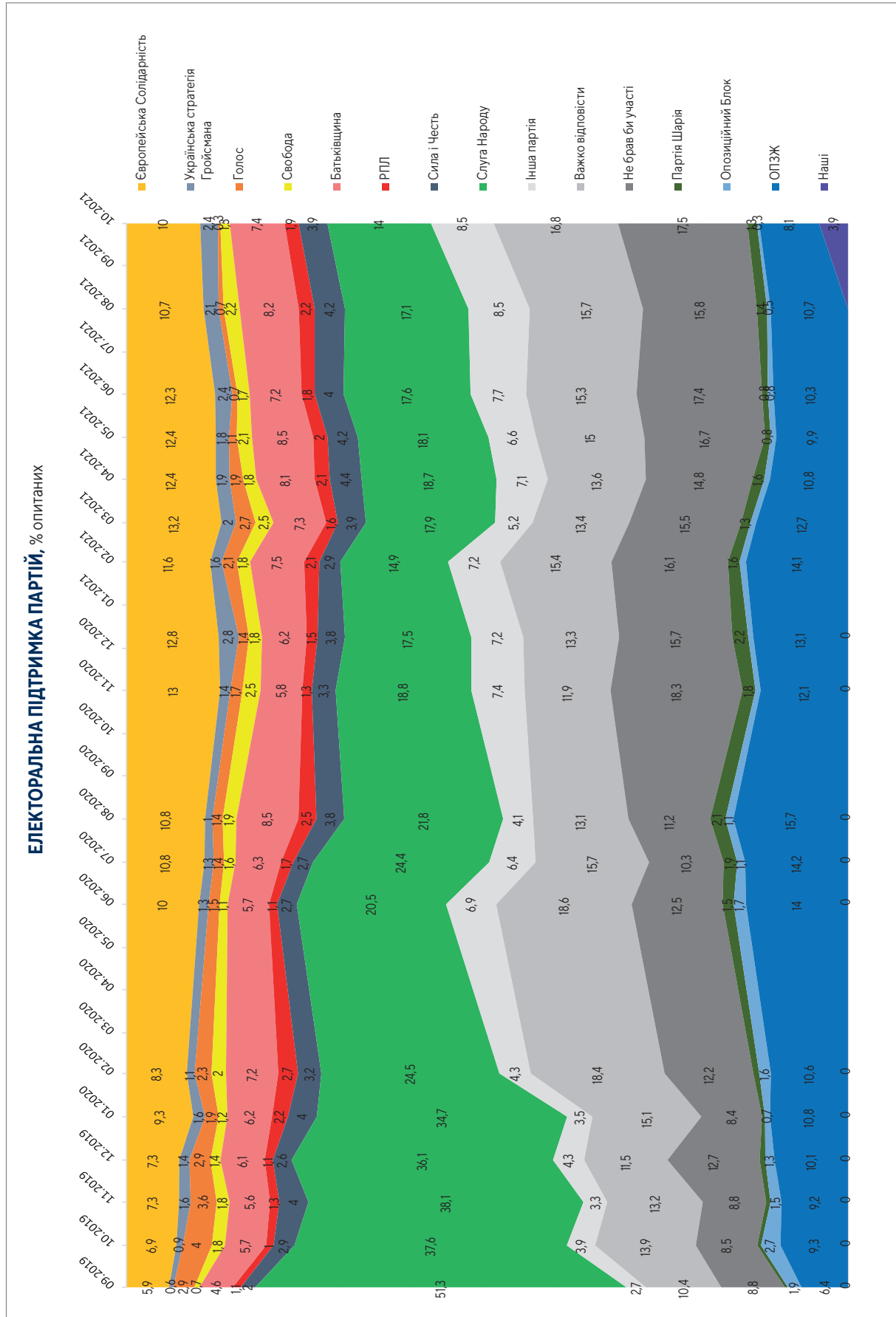
ЄС **Європейська Солідарність** «Європейська Солідарність», партія п'ятого Президента України П.Порошенка, залишається найбільш впливовою політичною силою на умовно «правому», «патріотичному» фланзі опозиції. Присутність у парламенті дозволяє їй залишатись в епіцентрі політичного життя, її спікери регулярно присутні в інформаційному просторі. Однак цій партії так і не вдалося вийти за свою обмежену електоральну нішу, її підтримка вже більше року балансує на рівні 10-13%. Персональна популярність П.Порошенка залишається основним мотиватором для виборців «ЄС», а об'єднання навіть із представниками попередньої влади (В.Гройсман, А.Яценюк, А.Аваков, В.Кличко) поки що залишається для партії П.Порошенка проблематичним і малоімовірним сценарієм;

«Опозиційна платформа — За життя», головна «проросійська» опозиційна партія, суттєво втратила ресурс впливу після того, як за рішенням РНБО

стосовно одного з її лідерів, В.Медведчука, а також підконтрольних йому телеканалів були запроваджені санкції. Від початку 2021р. рівень її підтримки знизився з 14% до 8%. Активом партії залишається консервативний проросійський виборець та потенційний кандидат у президенти Ю.Бойко, до якого цей виборець звик ще з 2014р. Втрата медіа-ресурсів В.Медведчука підвищила вразливість цієї політичної сили в конкуренції з новими проектами. Головною її перевагою над ними залишається парламентська присутність;

♥ БАТЬКІВЩИНА «Батьківщина» — партія лідерського типу, очолювана Ю.Тимошенко. Протягом останнього року партія має досить стабільну підтримку на рівні близько 8% опитаних. Попри відсутність власних медійних ресурсів, вона регулярно присутня в інформаційному просторі, має розгалужену регіональну структуру та доступ до парламентської трибуни. Традиційний фокус на соціально-економічній проблематиці та відсутність чітких соціокультурних ідеологічних маркерів робить цю партію гнучким ситуативним союзником для інших сил. Однак розширення власної електоральної підтримки для «Батьківщини» є проблематичним з огляду на її лідерську «природу».

ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПІДТРИМКА ПАРТІЙ

Кожна з партій-фаворитів, включно з керівною, мають високий «антирейтинг»: переважна більшість респондентів не розглядають їх у якості можливого електорального вибору. Так, у жовтні 2021р. лише 9,5% респондентів були впевнені, що голосуватимуть за партію «Слуга Народу» на виборах до Верховної Ради, і ще 11% допускали таку імовірність. Натомість 17% вважали такий вибір малоімовірним, а 56,5% були впевнені, що не голосуватимуть за неї. Партії «Європейська Солідарність», «Опозиційна платформа – За життя», «Батьківщина» мають співставні або й вищі «антирейтинги»³². За таких умов швидке й кардинальне нарощення підтримки «партією влади» чи якоюсь іншою з названих вище політичних сил видається малоімовірним.

Така ситуація створює можливості для швидкого старту нових політичних проєктів, а також формування передвиборчих коаліцій (формально недозволених законодавством) з метою акумулювати розпорошену електоральну підтримку. Свідченням першого є доволі високі показники потенційної підтримки умовної «партії Д.Разумкова», перспективу створення якої на час опитування (14-20 жовтня 2021р.) ще не було проголошено. Можливість проголосувати за таку партію тією чи іншою мірою допускали 22% опитаних (і не допускали 44%). Можливою є поява й інших нових політичних проєктів, здатних потіснити парламентські партії в різних електоральних нішах.

Колишній Голова Верховної Ради і колишній фронтмен президентської кампанії 2019р. Д.Разумков уже проголосив наміри створювати власну політичну силу. Її основою може стати створене довкола нього міжфракційне об'єднання у Верховній Раді «Розумна політика»³³. Д.Разумков отримав широкий доступ до деяких загальнонаціональних каналів після відставки та початку самостійної політичної кар'єри. За збереження цієї підтримки та за умови ефективної розбудови партії (принаймні її публічного фасаду), нова політична сила може отримати потенціал

долучитися до партій-фаворитів майбутньої парламентської кампанії, однак реалізація цього потенціалу залежить від багатьох супутніх обставин. Відносно низький «антирейтинг» і суттєва потенційна підтримка в різних електоральних нішах (у т.ч. й серед прихильників самого В.Зеленського) робить політичний проєкт під «брендом» Д.Разумкова небезпечним опонентом для діючої влади.

Партія «Наші» Є.Мураєва, орієнтована на проросійського виборця, наростила свою електоральну підтримку (до 4%) завдяки посиленню медійної присутності свого фронтмена та кампанії політичної реклами. Такий «фальстарт» задовго до виборів може бути тактичним ходом у намаганні похитнути лідерство ОПЗЖ на цьому фланзі політики. Однак наразі передчасно оцінювати довгострокові наслідки конкуренції між цими партіями.

Партія І.Смешка «Сила і Честь» зберігає присутність на електоральному полі з 2019р. за відносно стабільної підтримки на рівні 4% опитаних, проте проявляє мало публічної активності. Вона має шанси подолати 5% бар'єр, а відтак є перспективним об'єктом для політичного інвестування. Невизначеність ідеологічного позиціонування, критика діючої влади з «патріотичних» позицій та відносно низький «антирейтинг» самого

³² Докладно див. матеріал «Тенденції та перспективи політичного розвитку України крізь призму громадської думки», вміщений у цьому виданні.

³³ Партія Разумкова: гра на нервах Банкової. – Лівий берег, 11 листопада 2021р., https://lb.ua/news/2021/11/11/498435_partiya_razumkova_gra_nervah.html.

І.Смешка роблять цю політичну силу вигідним партнером для різноманітних ситуативних коаліцій.

На електоральному полі присутні й інші політичні проекти зі значимою електоральною підтримкою та певним потенціалом для її нарощення, такі як партія экс-прем'єр-міністра В.Гройсмана (до 4%), анонсована партія экс-кандидата в міські голови Києва від партії «Голос» С.Питули (2,2%). Власний шматок «електорального пирога» в межах 2-3% утримують і більш старі партії, такі як «Громадянська позиція», Радикальна партія Олега Ляшка, ВО «Свобода». Однак головна конкуренція у майбутній передвиборній кампанії все ж очікується між парламентськими партіями – «Слуга Народу», «Європейська Солідарність», «ОПЗЖ», «Батьківщина», та новими політичними проектами, що виникають у різних електоральних нішах та на їх перетинах.

У перспективі такий характер передвиборної конкуренції може призвести до фрагментованого складу Парламенту, де будуть присутні середні і малі фракції нечіткого ідейно-політичного спрямування, а більшість зможе бути сформована лише за участю трьох або більше політичних сил, що робить таку конструкцію вразливою³⁴. Можливість уникнути такої роздробленості пов'язана з потенційним формуванням широких передвиборчих коаліцій (насамперед за участю правих і центристських партій). Подальший розвиток політичної системи принципово залежатиме від конфігурації Парламенту та характеру його відносин з діючим Президентом.

ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВІ ГРУПИ ТА ЇХ ВПЛИВ

Вплив ФПГ на українську політику протягом 2,5 років президентської каденції В.Зеленського, за оцінкою відносно

більшості представників експертної спільноти, опитаних Центром Разумкова³⁵, посилюється. Варто відзначити, що як характер національної економіки, в якій рентна складова посідає першість, так і характер відносин держави з «олігархами» за цей час не зазнали суттєвих змін. Зокрема, фінансово-промислові групи, як і в попередні періоди, делегували певну частину своїх ставлеників до різних політичних сил, представлених у Верховній Раді³⁶, що дозволяє їм використовувати політичний вплив для інтересів бізнесу і навпаки.

Важливою особливістю «олігархічного» укладу є те, що провідним ФПГ належать найбільш рейтингові телевізійні канали, що надає їм додатковий інструмент політичного впливу і тиску на владу.

Протягом часу президентської каденції В.Зеленського спостерігалася трансформація відносин між владою та ФПГ. Якщо для початкового періоду (президентська та парламентська виборчі кампанії 2019р., початок діяльності нової влади, зміна Уряду на тлі поширення епідемії коронавірусу) можна було відзначати досягнення певних неpubлічних домовленостей, коли «олігархи» проводили сприятливу інформаційну політику, демонстрували готовність допомогти державі у протистоянні з епідемією, підтримували потрібні для влади голосування у Верховній Раді, то на середині цього терміну можна спостерігати вже іншу динаміку відносин.

Як уже зазначалося, з 2021р. влада стала активно просувати т.зв. «антиолігархічний закон», ухвалений 23 вересня, підписаний Президентом 5 листопада 2021р.³⁷ За оцінками експертів, зокрема Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради, цей Закон суперечить Конституції й не вирішує завдань, на які він орієнтований³⁸. Але при цьому документ надає можливість

³⁴ Докладніше див. розділ 3 «Політична динаміка 2022-2024pp: основні сценарії» цієї доповіді.

³⁵ Докладно див. матеріал «Тенденції розвитку політичної ситуації», вміщений у цьому виданні.

³⁶ Зокрема, за оцінками багатьох дослідників, на «олігархічні» інтереси орієнтовані депутатські групи «Довіра» та «За майбутнє», є представники «олігархічних» інтересів у складі фракції правлячої партії, серед позафракційних народних депутатів тощо. Див.: Група із трьох осіб: «За майбутнє» Палиці, Коломойського та Авакова. – Українська правда, 18 серпня 2021р., <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/08/18/7304170>, а також: Милиці Президента. Чому група «Довіра» допомагає Зеленському. – Українська правда, 16 вересня 2021р., <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/09/16/7307291>; Кравець Р., Романюк Р. Белкоманда. Скільки депутатів Коломойського залишилось у «Слузі народу». – Українська правда, <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/03/4/7285446>.

³⁷ Проект Закону «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну або політичну вагу в суспільному житті (олігархів)», http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72105.

³⁸ Там само.

Президенту диктувати тому чи іншому «олігарху» свої умови, використовуючи такі положення, як потрапляння у «реєстр олігархів», заборону на участь у приватизації, фінансуванні політичних партій, позбавлення власності на мас-медіа.

Першим з «олігархів» після ухвалення цього Закону у стан практично відкритого конфлікту з владою перейшов Р.Ахметов, чий інтереси від дій влади постраждали чи не найбільше (зокрема, через спроби обмежити розміри ренти, невиплати за виробництво «зеленої» електроенергії³⁹).

Під час «прес-марафону» 26 листопада Президент почав з непрямого звинувачення Р.Ахметова у тому, що той шантажує суспільство, погрожуючи енергетичною кризою⁴⁰, і перейшов до звинувачень оточення «олігарха» у підготовці державного перевороту та втягуванні у нього самого Р.Ахметова⁴¹. Сам Ахметов у відповідь дав зрозуміти, що прийняв виклик⁴².

Водночас у опозиційних до Президента В.Зеленського колах побутує інша інтерпретація його конфлікту з Р.Ахметовим. Її суть полягає в тому, що чинна влада значною мірою перебуває під впливом іншого «олігарха» — І.Коломойського, який використовує цей вплив для боротьби з конкурентами та заради зміцнення своїх позицій всередині країни.

Не виключено, що основні ФПГ можуть дійти згоди щодо протидії можливому наступу на них з використанням РНБОУ. Їх діяльність може набувати різних форм — зокрема, медійне сприяння, публічна та непублічна підтримка різноманітних ініціатив і заходів критиків влади.

РОЛЬ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ

Дія зовнішніх чинників впливу на ситуацію в Україні має різноспрямований характер.

Зокрема Україна потребує закордонної підтримки в політичному та безпековому аспектах з огляду на те, що її військова, економічна, політична спроможності поки не надають змоги для успішного самостійного протистояння російській агресії.

З іншого боку, країна щонайменше в середньостроковій перспективі потребуватиме зовнішнього кредитування для підтримки та розвитку економічних процесів — по лінії Міжнародного валютного фонду, Світового Банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, які фінансують окремі проекти, кредитних гарантій від США тощо.

Крім того, зафіксований у Конституції і декларований державним керівництвом рух на повноцінну інтеграцію до ЄС і НАТО потребує масштабної політичної підтримки з боку країн-членів цих організацій.

Таким чином, об'єктивні потреби країни змушують державне керівництво тією чи іншою мірою погоджуватися на умови, на яких Україні надається допомога і підтримка, незважаючи на власні плани і слабку підтримку суспільством деяких з цих вимог. Ключовими серед вимог є забезпечення незалежності антикорупційних органів і Національного банку, реформування судової системи, просування до верховенства права, забезпечення прав закордонних інвесторів. Варто нагадати, що скасування мораторію на продаж-купівлю землі сільськогосподарського призначення, що до цього часу було, можливо, найбільш вагомим рішенням діючої влади, відбулося не без наполегливого тиску міжнародної спільноти. Варто також зазначити, що перелік вимог і підходи представників міжнародної спільноти до їх реалізації не завжди відповідали можливостям українського суспільства (зокрема, у питаннях переходу до ринкового ціноутворення на енергоносії для комунальних потреб). Надмірна соціальна ціна

³⁹ Пробна битва, або Репетиція війни Ахметова і Зеленського. — Українська правда, 11 листопада 2021р., <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/11/11/7313562>.

⁴⁰ Див.: «Ти не маєш права шантажувати суспільство»: Зеленський про Ахметова. — Українська правда, 26 листопада 2021р., <https://www.pravda.com.ua/news/2021/11/26/7315345>.

⁴¹ Див.: Зеленський заявив, що Ахметова втягнуть у державний переворот за участю Росії. — Бі-Бі-Сі, <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59429543>.

⁴² Див.: «Суцільна брехня»: Ахметов відповів на заяву Зеленського про переворот. — Deutsche Welle, <https://www.dw.com/uk/sutsilna-brekhnia-akhmetov-vidpoviv-na-zaiavu-zelenskoho-pro-perevorot/a-59951724>.

таких підходів без чіткого розуміння необхідності компенсаційних механізмів робить слабкими позиції будь-якого уряду.

Підходи української влади та певних впливових груп нерідко конфліктують з вимогами міжнародної спільноти, що викликає дипломатичну реакцію, як це було, наприклад, у ситуації з конкурсом з призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури⁴³, або в ситуації з просуванням судової реформи⁴⁴ (в умовах нормального функціонування інституцій демократичного суспільства таку функцію мали б відігравати Парламент, мас-медіа та громадянське суспільство). Так само негайну різку відповідь отримали спроби влади продемонструвати наміри щодо тиску на мас-медіа⁴⁵.

Станом на кінець 2021р., багато країн-партнерів України переживали період внутрішньої турбулентності, що зменшувало гостроту уваги урядів до української проблематики, утворювало розбіжності в підходах (зокрема, з урядом Німеччини стосовно «Північного потоку-2» і гарантій енергетичної безпеки України), однак в основних рисах підходи залишалися подібними до попередніх: підтримка в обмін на реформи і при цьому уникання будь-якої конкретики стосовно європейських і євроатлантичних перспектив України.

Іншим, деструктивним прикладом дії зовнішнього чинника залишалася передусім Росія. Дія цього чинника протягом року дещо знизилася у воєнних аспектах, але водночас значно посилилася у сферах політики (як у міжнародному, так і у внутрішньоукраїнському форматах), енергетичної безпеки (у вигляді фактичного шантажу як країн-членів ЄС, так і України), інформаційного впливу (зокрема відомо про кампанію руху «антивакцинаторів», керовану з Росії)⁴⁶. Вразливість українського суспільства перед керованими РФ інформаційними атаками залишається високою.

Разом з тим, у суспільстві продовжувалося зниження підтримки руху на інтеграцію з Росією, а рівень підтримки орієнтованих на Росію політичних сил не надає їм можливості сподіватися на повернення до влади. Серед частини політикуму, орієнтованого на проросійський електорат (ОПЗЖ, а також позапарламентські сили «Опозиційний блок», «Наші»), спостерігається посилення конкуренції за одночасного звуження електорального поля.

Вплив дії таких зовнішніх чинників, як КНР, Угорщина, Польща, Білорусь на розвиток внутрішньополітичної ситуації в Україні на цей час не відігравав ролі, співставної з впливом як західного, так і російського чинників.

⁴³ ЄС і США «дуже розчаровані незрозумілими затримками» в обранні керівника САП – посольство. – Радіо Свобода, 9 жовтня 2021р., <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sap-konkurs-ssha-eu/31500869.html>.

⁴⁴ Посол ЄС привітав розблокування судової реформи. – Українська правда, 23 жовтня 2021р., <https://www.pravda.com.ua/news/2021/10/23/7311441>.

⁴⁵ Посол ЄС Матті Маасікас підтримав незалежність Суспільного та його стабільне фінансування. – Детектор медіа, 5 листопада 2021р., <https://stv.detector.media/spilnota/read/6937/2021-11-05-posol-ies-matti-maasikas-pidtrymav-nezalezhnist-suspijnogo-ta-yogo-stabilne-finansuvannya>.

⁴⁶ РФ запустила в Україні кампанію проти вакцинації для зростання смертності – звіт РНБО. – Українська правда, 28 жовтня 2021р., <https://www.pravda.com.ua/news/2021/10/28/7312021>.

2.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ЩО МАТИМУТЬ ВПЛИВ НА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Серед тенденцій, що визначатимуть подальший вектор розвитку суспільно-політичної ситуації в Україні протягом наступного періоду до завершення президентської каденції В.Зеленського і проведення чергових президентських виборів, варто виокремити наступні.

1. Тенденція до подальшої концентрації влади і впливів на діяльність владних інституцій в руках Президента В.Зеленського та його найближчого оточення.

Ця генеральна тенденція охоплюватиме насамперед дії з забезпечення можливостей для переобрання В.Зеленського на другий термін у 2024р.

Відтак, від влади варто очікувати дій, що мають на меті зниження рівня політичної конкуренції, опанування інформаційним простором і збереження контролю над Верховною Радою, Кабінетом Міністрів та іншими центральними органами виконавчої влади, а також досягнення певних домовленостей з іншими вагомими акторами, такими як найвпливовіші ділові спільноти (насамперед, «олігархічні»), регіональні еліти.

Логічним є припущення, що значну увагу при цьому буде відведено реалізації

намірів досягти підконтрольності судової системи, Конституційного Суду, антикорупційних органів (Національного антикорупційного бюро, Національного агентства з питань запобігання корупції, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Вищого антикорупційного суду).

Діяльність владної системи в цілому, як і раніше, матиме переважно реактивний характер, тобто вона не діятиме на випередження, але здебільшого реагуватиме на події чи тенденції, намагаючись врахувати як ключові настрої в суспільстві, так і позиції інших чинників, від дії яких залежить діяльність влади — зокрема, найбільших ФПГ (представників «олігархічного» капіталу), закордонних партнерів України тощо.

Якщо протягом першої половини своєї каденції В.Зеленський демонстрував повне небажання йти на будь-які суттєві компроміси з іншими політичними силами, то надалі

така політична поведінка міститиме для нього та його оточення суттєві виклики і навіть загрози.

Попри явно виражену схильність до фаворитизму, йому доведеться рано чи пізно робити вибір між збереженням за будь-яку ціну своїх найближчих радників і визнанням того факту, що у сприйнятті значної частини суспільства вони стають дедалі більше «токсичними», і тому саме по собі збереження іміджу Президента потребуватиме певних жертв. Така постановка питання набула актуальності після публікацій на тему «Вагнергейту», особливо в умовах поширення прямої та непрямой критики Президента та його оточення через «олігархічні» телеканали, які мають значне охоплення населення.

Суспільство не підтримує висування В.Зеленського на другий президентський термін¹, і ця позиція вже напевне не зміниться на протилежну. Однак і для самого В.Зеленського, і для багатьох представників його оточення, учасників його політичної сили лише другий термін президентської каденції може означати не тільки певну перспективу, але й уникнення відповідальності за такі вчинки, як, наприклад, перевищення повноважень (зокрема за «Вагнергейтом»), порушення різних вимог законодавства (наприклад, Регламенту Верховної Ради), різного роду зловживань і корупційних дій. Відтак, В.Зеленський буде балотуватися на другий термін, а тому дії державного керівництва вже з 2022р. будуть скеровані на досягнення найбільш сприятливих для цього умов.

Забезпечення таких умов за наростання критичного ставлення до В.Зеленського та його оточення з боку суспільства і провідних стейкхолдерів (ФПГ та інших груп впливу, громадянського суспільства, мас-медіа, закордонних партнерів) означатиме для влади спокусу можливого застосування політики репресій до політичних та інших опонентів.

Вагомим інструментом такого можливого підходу може стати вибіркоче використання Закону «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним

впливом осіб, які мають значну економічну або політичну вагу в суспільному житті (олігархів)», з урахуванням того, що факт належності особи до «олігархів» із занесенням до відповідного реєстру має визначати РНБОУ, яку очолює Президент.

Вибіркове використання положень цього Закону може бути скероване на спробу певного «зачищення» політичного та інформаційного простору від опонентів та потенційних конкурентів діючого Президента, що, своєю чергою, не може не викликати реакції, як внутрішньої, так і зовнішньої.

У наступний період діяльності влада намагатиметься «перекрити» свої слабкі сторони, передусім, некомпетентність, невідповідну кадрову політику, схильність до корупції, слабке розуміння рівня ризиків і загроз за рахунок як спроб звуження поля політичної конкуренції, так і популістських інформаційних кампаній. Досвід попередніх режимів вказує на те, що такі підходи навряд чи будуть результативними.

Значна частина громадян, як видно з результатів соціологічних опитувань, побоюються можливого переходу до авторитаризму й вважають, що надійних запобіжників проти цього в Україні не існує². Однак на практиці ніхто з ключових стейкхолдерів не буде зацікавлений у надмірному посиленні позицій Президента та його оточення, тож з боку «олігархів» варто очікувати з часом активнішого сприяння посиленню політичної конкуренції і поширенню в суспільстві критичної оцінки дій влади. На цьому тлі важливим є те, що В.Зеленський уже не сприймається більшою частиною суспільства як «новий політик», натомість діюча влада в суспільній оцінці — не краща за попередню.

Значне місце в намірах і риториці влади посідатиме популізм. Однак можливості влади за умов слабого економічного зростання, постійних проблем в енергетичній галузі, накопичення ознак кризи в різних сферах виглядатимуть дедалі більш проблематичними. Відставання зростання доходів населення від зростання цін і тарифів навряд чи буде подолане у близькій перспективі.

¹ Докладно див. матеріал «Тенденції та перспективи політичного розвитку України крізь призму громадської думки», вміщений у цьому виданні.

² Там само.

Можливості представлення програми «великого будівництва» в якості досягнення, на основі якого можна вибудувати стратегію переобрання В.Зеленського на другий президентський термін з цих самих, а також інших причин будуть обмеженими.

2. Найближчим прогнозованим рубежем передвиборчої мобілізації для української політичної системи є парламентські вибори.

З високою імовірністю, вони закінчатся суттєвим ослабленням президентського впливу на Верховну Раду, а відтак призведуть до чергового перезавантаження всієї конструкції влади, радикальної зміни балансу між її ключовими інститутами. Ключовою передумовою для цього є значне падіння суспільної підтримки нинішньої правлячої команди.

3. Продовжиться тенденція до втрати підтримки влади з боку різних сегментів суспільства.

Тенденція до еволюції національної ідентичності з орієнтацією більшої частини суспільства на європейський та євроатлантичний вибір, патріотизм, демократичне врядування набула виразного вигляду, що зменшує можливості влади до різких політичних поворотів і посилення авторитарних тенденцій. Своєю чергою, проросійський виборець буде дедалі більше розчарований небажанням влади закінчувати війну на російських умовах і зближуватися з Росією. Подолати загальну тенденцію до наростання рівня розчарування діючою владою протягом останніх двох десятиліть не вдавалося жодній політичній команді, їх подальша доля відрізнялася лише способом зміни влади. Цей спосіб залежав від рівня протестної мобілізації в суспільстві, а також згуртованості та організованості опозиції.

4. Матиме місце розвиток тенденції до розчарування суспільства у політиках як виразників сподівань різних суспільних груп.

З наближенням часу завершення президентського мандата В.Зеленський дедалі менше сприйматиметься суспільством в якості «нового» лідера, представника «нової» політичної формації. Ще більшою мірою

суспільне розчарування стосуватиметься партії «Слуга Народу», яка вже сьогодні поводить себе цілком як звична «партія влади».

Разом з цим, ця тенденція навряд чи однозначно переросте у тенденцію значного зростання електоральної підтримки суспільством політичних сил, які сприймаються в якості традиційних і «старих», таких як «Європейська Солідарність», «Батьківщина», «Опозиційна платформа – За життя». Кожна з них наближається до досягнення своїх максимально можливих у цій ситуації показників суспільної підтримки, при цьому значних резервів для зростання рівня цієї підтримки жодна з них не матиме навіть внаслідок повної втрати суспільною довіри «партією влади». Це зумовлюється, як уже зазначалося, значними показниками недовіри до кожної з них (як викликані об'єктивними обставинами, так і такими, що мають цілком суб'єктивний, здебільшого, емоційний характер).

5. Значний рівень суспільного запиту на «нову» політичну силу і «нових» лідерів, зафіксований результатами опитувань громадської думки, спричинятиме конкуренцію передусім на полі попוליзму та у сфері емоційного сприйняття потенційними виборцями того чи іншого політика та політичної партії.

Про змагання партійних програм, візій і конкретних планів дій щодо моделей подальшого розвитку країни поки що не йдеться. Таким чином, розвиток партійної системи на основі ідеологічної конкуренції буде ускладненим.

6. Зберігається і навіть зростає можливість здійснення в Україні інформаційної спецоперації, націленої на хаотизацію внутрішньої ситуації, поглиблення взаємної недовіри між різними частинами суспільства.

Ключовими меседжами може бути констатація того факту, що олігархічний уклад не змінився, рівень корупції наростає. Особливого значення ця загроза набуває із зростанням ролі соціальних мереж як джерела інформації для значної частини суспільства.

3.

ПОЛІТИЧНА ДИНАМІКА 2022-2024рр.: ОСНОВНІ СЦЕНАРІЇ

Визначені тенденції надають можливість розробки певних сценаріїв подальшого розвитку політичних процесів у країні. Горизонт прогнозування вирішено обмежити поточним електоральним циклом, що, за умов відсутності форс-мажорних обставин, має завершитись черговими президентськими виборами в березні 2024р. Запропоновані сценарії є дуже умовними і не можуть передбачати всіх потенційно можливих ситуацій. Метою їх розробки є насамперед окреслення загальних напрямів розвитку політичної системи в Україні. Характерною особливістю цього періоду буде суспільно-політична турбулентність, рівень якої залежатиме насамперед від поведінки влади.

Ключовими суб'єктами взаємодії під час розгортання будь-якого сценарію є **влада** (зокрема оточення В.Зеленського), **опозиція** (що складається з різних за інтересами та позиціонуванням політичних сил) та **фінансово-промислові групи** (також неоднорідні за інтересами). Важливу роль відіграватимуть **місцеві еліти та групи впливу**, причому їх поведінка визначатиметься кон'юнктурою в кожному окремому випадку.

Важливу роль у подальшому розвитку подій відіграватиме позиція зовнішніх суб'єктів: **Росії**, що може посилювати агресію стосовно України у вигідний для себе момент, вдаватися до шантажу або підкупу, а також **ключових міжнародних партнерів України**, що можуть впливати на внутрішньополітичні процеси в Україні шляхом регулювання доступу до міжнародної допомоги, інтеграційних процесів, заходів публічної дипломатії

тощо. На жаль, ми не маємо достатньо підстав для того, аби внести до цього переліку **громадянське суспільство**. Пропонуємо натомість розглядати його як своєрідну стихійну силу, що може бути активована унаслідок спрацювання певних тригерів (відверті й очевидні спроби влади обмежити демократичні права і свободи, «проросійський розворот» курсу політики або інші дії ключових суб'єктів, що спровокують широку протестну активність громадян).

1. Базовий сценарій розвитку внутрішньополітичної ситуації у перспективі найближчих 2-2,5 років (до часу закінчення президентського мандата В.Зеленського) може реалізуватися за відсутності повномасштабної російської воєнної агресії та активного втручання країн Заходу в український внутрішньополітичний процес і мати такі основні ознаки.

Президент та його оточення продовжать докладати зусиль для концентрації влади, витісняючи недостатньо лояльних членів команди. При цьому, їм дедалі частіше доведеться покладатися не на публічну легітимність В.Зеленського, а на доступ до механізмів влади та апаратні ігри. Важливого значення набуває контроль за правоохоронними, антикорупційними та силовими структурами, такими як Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки України, Національне антикорупційне бюро, Національне агентство з питань запобігання корупції, Офіс генерального прокурора та система прокуратури включно зі Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою, Вищий антикорупційний суд (як і вся судова система загалом), Державне бюро розслідувань, нещодавно утворене Бюро економічної безпеки, а також Конституційний Суд.

Змістовним наповненням політики має стати передусім «деолігархізація» — показовий наступ Президента та владної системи на окремі фінансово-промислові групи та їх лідерів у небезпідставному розрахунку на схвалення цього більшістю суспільства. Боротьба з «олігархами» буде вибірковою і пов'язаною з тим, наскільки В.Зеленський та його оточення зможуть упевнитися в «зачистці» політичного простору від потенційних конкурентів на виборах та інформаційного поля від будь-якої критики влади, крім схваленої В.Зеленським, що повинно полегшити йому завдання переобрання на наступний термін. У кадровій політиці продовжиться практика призначення на посади залежно від ступеня персональної лояльності до В.Зеленського, що матиме наслідком непрофесійне управління і накопичення проблем у різних сферах.

Команда В.Зеленського намагатиметься вибудувати власний медійний пул¹, однак не зможе забезпечити його домінування в інформаційному просторі. Провідні ФПГ збережуть ресурси, що нададуть можливість

впливати на політичний процес. Існують підстави припустити, що В.Зеленський та його оточення свідомо чи ні, своїми діями і публічними заявами сприятимуть загальній суспільно-політичній дестабілізації у країні², що в умовах загострення російської агресії може призвести до непередбачуваних і трагічних наслідків для всієї країни, як і для більшості ключових гравців.

Чергові вибори народних депутатів повинні відбутися 29 жовтня 2023р. Дослідження громадської думки фіксують тенденцію до падіння суспільної підтримки пропрезидентської партії «Слуга Народу» і зменшення відставання від неї інших парламентських партій, а також висвітлюють простір для «нових» політичних проектів. Це змушує Президента шукати шляхи перенесення виборів до Верховної Ради на час після президентських виборів.

Поведінка Президента під час «пресмарафону» 26 листопада ц.р. вказує на те, що він допускає шлях, який можна охарактеризувати як «м'яку узурпацію» влади. *По-перше*, Президент призначив двох судів КСУ на вакансії, яких з юридичного погляду немає³, і, *по-друге*, заявив, що депутати можуть звернутися з питання визначення черговості виборів до Конституційного Суду⁴. Отже, Президент В.Зеленський може планувати висунути свою кандидатуру на президентських виборах 2024р. і перемогти на них, а вибори до Верховної Ради провести вже після цього, отримавши відповідні переваги та можливості.

Реалізація цих намірів повністю залежатиме як від ситуації на фронті (лінії розмежування) на Сході та еволюції поглядів влади на питання завершення війни, так і від внутрішньої ситуації, яку зумовлюватимуть стан економіки, суспільні настрої, поведінка альтернативних до влади політичних сил. Значною мірою, з огляду на залежність країни від зовнішньої допомоги, на політику

¹ Див. наприклад: Великий «Дом» для президента. Як канал для окупованих територій може стати всеукраїнським. — Українська правда, 22 листопада 2021р., <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/11/22/7314778>.

² Як, зокрема, очевидно підготовлені заздалегідь, але непрораховані з погляду наслідків заяви Президента про підготовку перевороту та причетність до цього «олігарха» Р.Ахметова; див. зокрема: Зеленський про державний переворот і Ахметова, «вагнерівців» та Єрмака, ЄС і Росію. Стисло про пресмарафон Президента. — Радіо Свобода, 26 листопада 2021р., <https://www.radiosvoboda.org/a/zelensky-derzhavnyy-perevorot-akhmetov-vahnerivtsi-yermak/31581744.html>.

³ Див.: Касян В. Зеленський призначив суддів Конституційного Суду за своєю квотою. — Лівий берег, 26 листопада 2021р., https://lb.ua/news/2021/11/26/499571_zelenskiy_priznachiv_suddiv.html.

⁴ Питання черговості парламентських та президентських виборів у компетенції КС — Зеленський. — Інтерфакс-Україна, 26 листопада 2021р., <https://ua.interfax.com.ua/news/political/782246.html>.

влади впливатиме ставлення міжнародних партнерів. Оскільки В.Зеленський, на відміну від В.Януковича, не може звернутися за підтримкою до Росії, він буде змушений зважати на певні вимоги з боку міжнародної спільноти, насамперед США.

«Стара» опозиція і новосформовані опоненти влади атакуватимуть з кількох фронтів: «патріотичного» (тема зради національних інтересів), соціально-економічного (тема погіршення рівня життя населення), «антикорупційного» (тема зловживань владою в оточенні В.Зеленського). Частина політичних сил експлуатуватиме наративи «зовнішнього управління» з боку Заходу та відсутності обіцяного миру на Донбасі.

Реалізація варіанту «м'якої узурпації» потребуватиме підтримки з боку ключових ФПГ, регіональних та місцевих еліт і впливових груп, а також повної і беззастережної довіри з боку правоохоронних і силових структур, у т.ч. Збройних Сил. Враховуючи існуючу внутрішньо- та зовнішньополітичну ситуацію та стан суспільних настроїв, перспективи такого підходу виглядають сумнівними.

Особливістю чергових або позачергових парламентських виборів буде те, що відразу 4-5 політичних сил («патріотична», «популістська», «проросійська», «нова» опозиція) зможуть отримати близькі між собою результати у 15-20% голосів. Ще кілька партій матимуть шанс подолати бар'єр у 5%. У результаті це може спричинити надмірну фрагментацію нового скликання Верховної Ради, що не сприятиме політичній стабілізації.

2. Сценарії подальшого розвитку подій з можливими позачерговими виборами можна поділити на дві групи:

- ✓ позачергові вибори (як Президента, так і народних депутатів), проведені у спосіб визначений Конституцією (відповідно, за рішенням Верховної Ради і Президента);
- ✓ позачергові вибори, проведені під тиском певних обставин, серед яких можуть бути, зокрема, визнана неспроможність Президента виконувати свої обов'язки, наявність визначених Конституцією і законодавством підстав для оголошення імпічменту Президенту, політична

криза, викликана деякими чинниками тощо.

2.1. Позачергові вибори, проведені на підставі приписів Конституції за рішенням діючої влади, могли б (теоретично) виглядати наступним чином.

2.1.1. Позачергові вибори Президента. Ідея їх проведення могла б виглядати достатньо привабливо для самого Президента та його оточення, оскільки її реалізацією можна досягти відразу кількох цілей:

- ✓ *по-перше*, в умовах дії тенденції втрати суспільної довіри до діючої влади надають можливість Президенту та його оточенню продовжити перебування при владі, оскільки на цей момент Президент В.Зеленський ще не має потужних електоральних конкурентів;
- ✓ *по-друге*, це надає можливість відвернути на певний час суспільну увагу від накопичення негативних тенденцій у сферах економіки, енергетики, фінансової політики тощо;
- ✓ *по-третє*, для В.Зеленського на певний час було б спрощено досягнення переформатування політичного та інформаційного простору.

Суттєвим недоліком цієї ідеї є те, що чинний Виборчий кодекс України прямо вказує, що «особа, повноваження якої на посту Президента України були припинені достроково відповідно до Конституції України, не може бути висунута кандидатом на пост Президента України на позачергових виборах, призначених у зв'язку із зазначеним припиненням повноважень» (ч.6 ст.75 Виборчого кодексу).

Обійти цю перешкоду можна лише за умови внесення змін до тексту Виборчого кодексу. Теоретично можливості для цього наявні – В.Зеленському досі у принципових для нього голосуваннях вдавалося забезпечувати необхідні результати. Проте в цьому випадку успіх не є гарантованим: «монобільшості» як такої реально вже не існує, особливо з часу усунення Д.Разумкова з посади Голови Верховної Ради і проголошення ним претензій на самостійну політичну роль. Партнерські для «Слуги Народу» депутатські групи «Довіра» і «За майбутнє» можуть мати свої розрахунки і

бачення, в яких В.Зеленський не обов'язково обирається вдруге на чергових чи позачергових виборах. До того ж їх умови для співпраці можуть бути неприйнятними для самого В.Зеленського.

Президент і його оточення для реалізації подібного підходу не мають головного ресурсу — часового. Як уже зазначалося, процес втрати ним, як і всією владною системою, суспільної довіри набув незворотного характеру, а політична конкуренція вже в середині наступного року неминуче поживається з огляду на наближення часу чергових парламентських виборів. Будь-які кроки в напрямі вияву авторитарних тенденцій неминуче вестимуть до збільшення рівня суспільної напруженості, не кажучи про економічні втрати для держави. Таким чином, цей сценарій видається не найбільш імовірним, навіть у тому разі, якщо Конституційний Суд ухвалить рішення щодо невідповідності вказаного вище положення Виборчого кодексу Конституції.

Крім того, станом на кінець 2021р., у політикумі не було помітно гравців, готових до проведення позачергових виборів.

2.1.2. Позачергові вибори народних депутатів до проведення виборів Президента не будуть бажаними для В.Зеленського та його оточення, хоча можуть бути підтримані частиною опонентів діючої влади.

У разі проведення таких виборів В.Зеленський швидше за все втратить монополію на владу, а формування стійкої коаліції буде проблематичним.

З іншого боку, позачергові вибори могли б стати своєрідним «відкриттям

клапану» для випуску суспільного невдоволення в разі наближення суспільно-політичної ситуації до точки кипіння. Причини для напруження ситуації можуть стати, зокрема, незадовільна урядова політика в соціально-економічній сфері, посилення тиску на бізнес, неспроможність адекватно протистояти новітнім викликам (таким як пандемія коронавірусу), особливо в умовах зовнішньої агресії.

Уникнення масштабних суспільних протестних виступів у такий спосіб матиме наслідком утворення нестабільного складу Парламенту. Сформовані в цьому складі фракції відзначатимуться значною конфліктністю і слабкою договороспроможністю у відносинах між собою, відтак від початку роботи нового скликання існуватиме ризик складних і затяжних переговорів з формування коаліції, що поставить під загрозу можливість призначення дієздатного Уряду. Своєю чергою, така ситуація матиме негативні наслідки як для соціально-економічного розвитку, так і для обороноздатності та стійкості держави.

Разом з тим, для будь-якого переможця наступних виборів Президента (чергових чи позачергових) необхідність проведення позачергових парламентських виборів може стати реальною. Основною причиною є мінімальна можливість конструктивної співпраці (для прикладу можна згадати ситуацію в Україні в 2006–2010рр., характерну політичними протистояннями між Президентом В.Ющенком та Верховною Радою V скликання, Урядами В.Януковича та Ю.Тимошенко).

Це уможлиблює ситуацію, за якої Президент знайде конституційну причину (наприклад, неспроможність зібратися на пленарні засідання протягом 30 днів, неспроможність призначити Уряд тощо) для призначення позачергових виборів з урахуванням того, що згідно зі ст.90 Конституції України, повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання», і при цьому повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України. Подальший розвиток у цьому випадку є малопрогнозованим.

2.2. **Ймовірність реалізації сценарію позачергових виборів Президента внаслідок тиску таких обставин**, як, наприклад, широкомасштабні суспільні рухи протесту, зростатиме за умови втрати владою контролю над ситуацією і об'єднанням різних гравців, політичних сил і громадянського суспільства заради змін політичного ландшафту.

Ймовірність такого розвитку подій зростатиме з кожним невдалим вчинком влади, особливо в контекстах війни з Росією та соціально-економічної ситуації. До радикалізації суспільства, яке ставитиме чітку вимогу зміни влади, можуть підштовхнути такі тригери, як зокрема, загострення відчуття несправедливості, масове емоційне відторгнення державного керівництва, відверто антисуспільна поведінка з боку Президента та його оточення. Як конституційні положення стосовно імпічменту Президента, так і ухвалений у 2019р. відповідний закон⁵ за нинішніх політичних умов не мають шансів на реалізацію, тому рушійною силою такого сценарію можуть бути лише суспільні рухи.

Найявне невдоволення діями влади є швидше традиційною суспільною реакцією. Своєю чергою, експертна спільнота прогнозує подальше наростання суспільної напруженості. Проте для початку подій, співставних з Революцією Гідності цього недостатньо. Суспільний запит на нових лідерів залишається незадоволеним, а кандидатів на роль лідерів, прийнятних для більшості суспільства, поки що бракує. Разом з тим, ймовірність вибуху таких масових рухів протесту, як Майдани 2004р. та 2013-2014рр. не піддається прогнозуванню з огляду на домінуючу частку емоційних реакцій, тригером для яких може стати будь-яка ситуація чи подія.

3. Можливість виникнення форс-мажорних обставин залишається ймовірною. Підставою для них може стати, наприклад, посилена концентрація збройних сил Росії поблизу українських кордонів. Навіть у тому разі, якщо Росія ставить на блеф і залякування, а не на широкомасштабний військовий наступ, можливість загострення ситуації

на лінії розмежування на Сході України виглядає цілком реалістичною.

Очікуваними є ускладнення фінансово-економічної ситуації. Зокрема, якщо влада з якихось мотивів відмовиться виконувати зобов'язання перед закордонними партнерами, які одночасно є найбільшими кредиторами України, таке загострення виглядатиме неминучим, питання буде лише в його масштабах.

У разі, якщо соціально-економічні прорахунки влади разом з іншими діями влади спричинять значне погіршення умов життя більшої частини населення, масштабні суспільні протестні виступи та демонстрації непокори з боку регіональних еліт стануть реальністю. Заради збереження керованості ситуацією можуть бути призначені позачергові вибори до Верховної Ради (наприклад, частково за моделлю ситуації 1993-1994рр.).

Якщо ж ситуація набуватиме загрозливих ознак, то в розпорядженні влади (Президента та Верховної Ради) є такий інструмент, як проголошення надзвичайного або воєнного стану⁶.

Правовий режим як надзвичайного, так і воєнного стану може запроваджуватися як на всій території країни, так і в її окремих місцевостях. У період дії такого правового режиму не можуть бути припинені повноваження Президента та ключових органів державної влади (на час дії режиму воєнного стану повноваження місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування виконують спеціально утворені військові адміністрації). Таким чином, за виникнення форс-мажорних ситуацій йтиметься про утворення принципово інших умов співіснування влади та суспільства і розвиток зовсім інших тенденцій.

У найближчій часовій перспективі ймовірність виникнення таких ситуацій все ж не оцінюється як дуже висока. **Таким чином, базовий сценарій подальшого суспільно-політичного розвитку країни залишається найбільш імовірним з погляду його реалізації у перспективі найближчих двох років.**

⁵ Закон «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)».

⁶ Докладно див.: закони України «Про правовий режим надзвичайного стану» та «Про правовий режим воєнного стану».

РЕЗУЛЬТАТИ ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО ТЕСТУ «ПОЛІТИЧНЕ КРІСЛО»: ДИНАМІКА ОЦІНОК ЯКОСТЕЙ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ У 2021р.

Сергій ДЕМБІЦЬКИЙ,

провідний науковий співробітник відділу
методології та методів соціології
Інституту соціології НАН України, д.соціол.н.

Соціологічний тест є системою відібраних соціологічними методами індикаторів, які представляють респондентам з метою отримання надійної та валідної інформації про ознаки, що цікавлять дослідника¹.

Базою розробки соціологічного тесту «Політичне крісло» стала модель формування задоволеності споживачів Р.Олівера², яку я адаптував для аналізу формування задоволеності політичним діячем³: «...виборець проходить ряд етапів у своєму ставленні та діях стосовно політиків. На початку, у відповідності до своїх політичних переконань, головним з яких є очікування, він здійснює політичний вибір. Незалежно від того, який з кандидатів прийшов до влади, виборець здійснює спостереження як за провладними, так і за опозиційними силами – діями та якостями, які вони демонструють під час виконання своїх обов'язків. На основі цієї інформації та на основі очікувань (у т.ч. і ретроспективних) здійснюється аналіз власного політичного вибору, що полягає в суб'єктивному та об'єктивному спростуванні».

У процесі побудови соціологічного тесту були проведені методичні *online*-опитування жителів Білорусі (щодо особи О.Лукашенка) та США (щодо особи Д.Байдена). Це дозволило попередньо перевірити якість методики, а також відібрати її фінальні індикатори/критерії оцінки Президента: емоційний, особистісний, професійний, наявний досягнень, очікуваних досягнень (таблиця «Індикатори соціологічного тесту «Політичне крісло»», с.33).

Звісно, представлені індикатори мають універсальний характер й, таким чином, можуть бути застосовані для оцінок не лише президента, але й інших політиків національного, регіонального чи місцевого масштабу. У цьому сенсі тест не розроблявся для вивчення винятково успіхів Президента України. Однак, враховуючи

¹ Аванесов В. *Тесты в социологическом исследовании*, Москва, 1982г., с.41.

² Oliver R. *Customer Satisfaction Research*. – The Handbook of Marketing Research: Uses, Misuses, and Future Advances. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2006, p.569-587.

³ Дембіцький С. Чинники задоволеності населення президентською владою в Україні. – Український соціум, 2012р., №3(42), с.32.

ІНДИКАТОРИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ТЕСТУ «ПОЛІТИЧНЕ КРИСЛО»	
КРИТЕРІЙ ОЦІНКИ	ФОРМУЛЮВАННЯ
1. Емоційний	Якщо говорити у цілому, які емоції у Вас викликає Президент України Володимир Зеленський?
2. Особистісний	Як Ви вважаєте, чи відповідають якості особистості (особливості характеру, вольові та моральні якості) Володимира Зеленського посаді Президента України?
3. Професійний	Як Ви вважаєте, чи володіє Володимир Зеленський достатнім професійним досвідом і компетентністю, щоб бути Президентом України?
4. Наявних досягнень	Як Ви оцінюєте наявні результати діяльності Володимира Зеленського на посаді Президента України?
5. Очікуваних досягнень	Які Ваші очікування від подальшої діяльності Володимира Зеленського на посаді Президента України?

персоноцентричність української політики, політиком №1 в Україні є саме Президент. Тому досить логічним є вивчення в першу чергу його.

Фінальний варіант методики було включено до трьох опитувань соціологічної служби Центр Разумкова, проведені методом інтерв'ю «обличчям до обличчя» за місцем проживання респондентів у наступні періоди: 5-9 березня 2021р. (опитано 2 018 респондентів), 29 липня - 4 серпня 2021р. (опитано 2 019 респондентів) та 14-20 жовтня 2021р. (опитано 2 018 респондентів)⁴.

Результати. Розподіли за окремими індикаторами. Кожен з п'яти індикаторів демонструє переважання негативних оцінок над позитивними (таблиці «Оцінки за критеріями», с.34). Утім, найгірші відповіді спостерігаються за професійним критерієм,

а найкращі – за емоційним. Своєю чергою, особистісний та критерії поточних і очікуваних досягнень на проміжній позиції.

За емоційним критерієм спостерігаються позитивні зміни (таблиця «Оцінки за емоційним критерієм: Якщо говорити в цілому, які емоції у Вас викликає Президент України В.Зеленський?»). Так, за період дослідження зменшилося число тих, хто відчуває переважно негативні емоції щодо В.Зеленського, а також збільшилася частка тих, хто емоцій до нього не відчуває.

За особистісним критерієм зміни майже не відчуваються (таблиця «Оцінки за особистісним критерієм: Як Ви вважаєте, чи відповідають якості особистості (особливості характеру, вольові та моральні якості) В.Зеленського посту Президента України?», с.34), що свідчить про стійкість

ОЦІНКИ ЗА ЕМОЦІЙНИМ КРИТЕРІЄМ: ЯКЩО ГОВОРИТИ В ЦІЛОМУ, ЯКІ ЕМОЦІЇ У ВАС ВИКЛИКАЄ ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ В.ЗЕЛЕНЬСЬКИЙ?			
% опитаних			
ВАРІАНТ ВІДПОВІДІ	Березень 2021р.	Серпень 2021р.	Жовтень 2021р.
Переважно негативні	38,7	33,7	34,3
Рівною мірою негативні і позитивні	26,0	28,7	22,5
Переважно позитивні	18,5	19,2	18,8
Зазвичай не викликає якихось емоцій	13,2	13,9	20,6
Важко відповісти	3,6	4,5	3,9

⁴ Усі опитування проводилися в усіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення за основними соціально-демографічними показниками. Теоретична похибка кожної вибірки (без урахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

відповідних установок серед населення України. Можливим поясненням цього є те, що особистісний портрет В.Зеленського, який транслювався протягом його акторської кар'єри, створив стійкі передумови сприйняття особистісних якостей діючого Президента.

Досить стабільними є й оцінки за професійним критерієм. Хоча чисельність респондентів, які дають найнижчу оцінку, зменшилася на 5%, за їх рахунок переважно збільшилися чисельність тих, хто оцінює Президента за відповідним параметром на 2 або 3 бали з п'яти можливих. Це може

свідчити на користь того, що невелика частина населення бачать поступовий ріст професіоналізму В.Зеленського.

Оцінки за критерієм наявних досягнень демонструють незначні та доволі стохастичні зміни, що значно ускладнює завдання змістовної інтерпретації відповідної динаміки. Водночас, більше половини опитаних відзначають існування хоча б деяких позитивних результатів діяльності В.Зеленського.

А ось оцінки за критерієм очікуваних досягнень стали дещо гіршими (таблиця

ОЦІНКИ ЗА ОСОБИСТІСНИМ КРИТЕРІЄМ: ЯК ВИ ВВАЖАЄТЕ, ЧИ ВІДПОВІДАЮТЬ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ (ОСОБЛИВОСТІ ХАРАКТЕРУ, ВОЛЬОВІ ТА МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ) В.ЗЕЛЕНЬКОГО ПОСТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ?			
% опитаних			
ВАРІАНТ ВІДПОВІДІ	Березень 2021р.	Серпень 2021р.	Жовтень 2021р.
Більшою мірою не відповідають	46,9	47,5	46,6
Відповідають і не відповідають приблизно однаковою мірою	28,6	27,5	28,6
Більшою мірою відповідають	17,9	17,6	15,8
Важко відповісти	6,6	7,4	8,9

ОЦІНКИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ КРИТЕРІЄМ: ЯК ВИ ВВАЖАЄТЕ, ЧИ ВОЛОДІЄ В.ЗЕЛЕНЬКИЙ ДОСТАТНІМ ПРОФЕСІЙНИМ ДОСВІДОМ І КОМПЕТЕНТНІСТЮ, ЩОБ БУТИ ПРЕЗИДЕНТОМ УКРАЇНИ?			
% опитаних			
ВАРІАНТ ВІДПОВІДІ	Березень 2021р.	Серпень 2021р.	Жовтень 2021р.
1 – професійний досвід і компетентність практично відсутні	33,5	30,4	28,5
2	24,7	23,5	26,4
3	23,4	24,1	25,2
4	12,6	13,8	12,7
5 – володіє значним професійним досвідом і компетентністю	3,2	5,2	3,3
Важко відповісти	2,7	3,1	3,9

ОЦІНКИ ЗА КРИТЕРІЄМ НАЯВНИХ ДОСЯГНЕНЬ: ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ НАЯВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ В.ЗЕЛЕНЬКОГО НА ПОСТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ?			
% опитаних			
ВАРІАНТ ВІДПОВІДІ	Березень 2021р.	Серпень 2021р.	Жовтень 2021р.
Переважно негативно	43,8	42,2	44,7
Нейтрально: є як негативні, так і позитивні результати	37,2	39,8	33,8
Переважно позитивно	15,4	13,9	17,0
Важко відповісти	3,6	4,0	4,5

«Оцінки за критерієм очікуваних досягнень: Які Ваші очікування від подальшої діяльності В.Зеленського на посту Президента України?»). Але, знову ж таки, відповідні зміни є досить слабо вираженими. Цікавою особливістю тут є те, що число тих, хто відчуває оптимізм (тобто обрав варіант відповіді «Переважно позитивні») знаходиться на доволі стабільному рівні – близько 19%. Вважаю, що це є однією з головних заповорок успішного «цементування» електорального ядра В.Зеленського та політичних проєктів, пов'язаних із ним.

Загалом розглянуті вище зміни є відносно слабкими, що свідчить на користь досить виразної стабільності у ставленні населення до В.Зеленського на посту Президента України. Однак слід пам'ятати, що результати одномірних розподілів можуть приховувати значно сильніші міжгрупові відмінності.

Міжгрупові відмінності. Для зручності сприйняття варто розглядати різницю відсотків між позитивними та негативними оцінками особистості та діяльності Президента за наведеними вище критеріями (ця різниця може набирати позитивних значень за переважання позитивних оцінок над негативними, і негативних значень – за переважання негативних оцінок).

У регіональному розрізі найкращими оцінками характеризується Південь України, найгіршими – Схід (таблиця «Оцінки В.Зеленського на посту Президента України в регіональному розрізі (3-тя хвиля)»). З точки зору змін, регіонами, де оцінки більшою мірою погіршилися, є Захід і Схід, а регіонами, де вони покращилися, – Центр і Південь. Це доволі очікувані зміни, оскільки саме на Заході і Сході України різні сегменти сьогоденної опозиції до Президента мають найсуттєвішу підтримку.

ОЦІНКИ ЗА КРИТЕРІЄМ ОЧІКУВАНИХ ДОСЯГНЕНЬ: ЯКІ ВАШІ ОЧІКУВАННЯ ВІД ПОДАЛЬШОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНЬКОГО НА ПОСТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ?			
% опитаних			
ВАРІАНТ ВІДПОВІДІ	Березень 2021р.	Серпень 2021р.	Жовтень 2021р.
Переважно негативні	40,7	39,5	43,5
Нейтральні: будуть як негативні, так і позитивні результати	30,1	32,3	29,6
Переважно позитивні	19,1	18,9	18,9
Важко відповісти	10,1	9,3	7,9

ОЦІНКИ В.ЗЕЛЕНЬКОГО НА ПОСТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ (3-тя ХВИЛЯ)					
КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ	РЕГІОН				Загалом
	Захід	Центр	Південь	Схід	
Емоційний	-19,0	-11,0	-2,5	-25,0	-15,5
Особистісний	-29,5	-27,3	-19,0	-42,2	-30,8
Професійний	-39,7	-32,9	-29,0	-50,9	-38,8
Поточних досягнень	-24,3	-24,3	-15,9	-41,2	-27,7
Очікуваних досягнень	-21,8	-22,5	-10,4	-36,6	-24,6
Середнє (жовтень 2021р.)	-26,9	-23,6	-15,4	-39,2	-27,5
Середнє (серпень 2021р.)	-21,6	-21,1	-24,2	-36,6	-25,6
Середнє (березень 2021р.)	-21,1	-31,1	-22,3	-33,4	-28,3

ОЦІНКИ В.ЗЕЛЕНЬСЬКОГО НА ПОСТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ У ВІКОВОМУ РОЗРІЗІ (3-тя ХВИЛЯ)					
КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ	ВІК				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Емоційний	14,3	-9,4	-18,5	-26,3	-29,1
Особистісний	0,0	-23,2	-37,5	-41,7	-43,9
Професійний	-6,0	-31,4	-46,2	-49,2	-53,3
Поточних досягнень	5,6	-20,0	-35,9	-38,5	-41,9
Очікуваних досягнень	9,1	-15,1	-31,9	-35,9	-40,1
Середнє (жовтень 2021р.)	4,6	-19,8	-34,0	-38,3	-41,7
Середнє (серпень 2021р.)	3,8	-19,7	-30,8	-32,1	-40,3
Середнє (березень 2021р.)	-3,0	-26,5	-34,7	-35,0	-40,6

Очевидним є взаємозв'язок оцінок за різними критеріями з віковими групами респондентів. Так, зі зростанням віку оцінки за усіма критеріями погіршуються (таблиця «Оцінки В.Зеленського на посту Президента України у віковому розрізі (3-тя хвиля)»). Найбільш цікавим тут є поступове покращення оцінок серед респондентів віком від 18 до 29 років, які й так демонструють найкращі оцінки, порівняно з іншими групами. Ці зміни призвели до того, що за більшістю критеріїв оцінки (емоційний, поточних й очікуваних досягнень) у наймолодшій групі респондентів спостерігається загальний позитивний баланс відповідей, починаючи з другої хвилі опитування.

Про невеликі позитивні зміни можна говорити й у групі респондентів, віком 30-39 років. Утім, навіть за цих позитивних змін, загальний баланс відповідей для вказаної групи є негативним. Найсуттєвіші негативні зміни на цей час відбулися серед респондентів, віком 50-59 років.

Що стосується відмінностей в оцінках респондентів різної статі, то вони є досить простими – жінки схильні давати більш позитивні оцінки, порівняно з чоловіками (таблиця «Оцінки В.Зеленського на посту Президента України у статевому розрізі (3-тя хвиля)»). За результатами другої хвилі дослідження, оцінки як чоловіків, так і жінок покращилися, за результатами третьої – дещо погіршилися.

ОЦІНКИ В.ЗЕЛЕНЬСЬКОГО НА ПОСТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ У СТАТЕВОМУ РОЗРІЗІ (3-тя ХВИЛЯ)

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ	СТАТЬ	
	Чоловіча	Жіноча
Емоційний	-17,8	-13,7
Особистісний	-33,0	-28,8
Професійний	-43,4	-35,3
Поточних досягнень	-31,2	-24,8
Очікуваних досягнень	-27,0	-22,7
Середнє (жовтень 2021р.)	-30,5	-25,1
Середнє (серпень 2021р.)	-28,2	-23,6
Середнє (березень 2021р.)	-32,7	-24,8

З точки зору освіти респондентів спостерігаються доволі цікаві розбіжності в оцінках (таблиця «Оцінки В.Зеленського на посту Президента України в освітньому розрізі (3-тя хвиля)», с.37). Найбільш стабільні оцінки зафіксовані для респондентів з вищою або неповною вищою освітою. Власне саме представники цієї групи загалом демонструють найкращі оцінки. Серед респондентів з середньою спеціальною освітою на початку оцінки були гіршими, але дещо покращилися за результатами другої і третьої хвилі. А ось серед респондентів з

ОЦІНКИ В.ЗЕЛЕНЬСЬКОГО НА ПОСТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В ОСВІТНЬОМУ РОЗРІЗІ (3-тя ХВИЛЯ)			
КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ	ОСВІТА РЕСПОНДЕНТА		
	Загальна середня або нижче	Середня спеціальна	Вища або неповна вища
Емоційний	-18,6	-17,5	-10,9
Особистісний	-34,4	-29,9	-29,1
Професійний	-46,0	-35,5	-37,9
Поточних досягнень	-31,9	-28,4	-24,3
Очікуваних досягнень	-30,9	-23,6	-21,6
Середнє (жовтень 2021р.)	-32,4	-27,0	-24,8
Середнє (серпень 2021р.)	-24,2	-26,7	-25,9
Середнє (березень 2021р.)	-30,0	-30,3	-25,5

найнижчим рівнем освіти оцінки спочатку покращилися, а потім суттєво погіршилися за рахунок оцінок за професійним критерієм, а також за критерієм очікуваних досягнень. Одним з ймовірних пояснень цього феномену є ставлення цієї категорії до обов'язкової вакцинації, що посіла на час третьої хвилі опитування одне з головних місць в якості інституційного регулятора суспільної взаємодії.

Досить очікувано те, що з покращенням матеріального становища респондентів покращуються також оцінки ними Президента

(таблиця «Оцінки В.Зеленського на посту Президента України в матеріальному розрізі (3-тя хвиля)»). І якщо для перших трьох за забезпеченістю груп динаміка змін майже не простежується, то серед респондентів, які живуть забезпечено, за результатами третьої хвилі дослідження відбулися суттєві позитивні зміни в оцінках Президента. Завдяки цьому сукупні оцінки близькі до умовного нуля, тобто кількість позитивних та негативних оцінок за різними критеріями врівноважують одне одного. Як і загалом по вибірці, найкращі оцінки в цій групі спостерігаються за емоційним

ОЦІНКИ В.ЗЕЛЕНЬСЬКОГО НА ПОСТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В МАТЕРІАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ (3-тя ХВИЛЯ)				
КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ	РІВЕНЬ МАТЕРІАЛЬНОЇ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ*			
	1	2	3	4
Емоційний	-29,3	-23,3	-11,2	11,1
Особистісний	-45,2	-37,3	-27,4	-3,3
Професійний	-55,6	-47,1	-32,3	-15,8
Поточних досягнень	-38,7	-34,1	-26,7	3,3
Очікуваних досягнень	-38,2	-32,8	-20,5	3,2
Середнє (жовтень 2021р.)	-41,4	-34,9	-23,6	-0,3
Середнє (серпень 2021р.)	-39,9	-33,4	-17,5	-15,2
Середнє (березень 2021р.)	-41,9	-32,9	-22,8	-16,8

* Рівні матеріальної забезпеченості: 1. Ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти. 2. Вистачає на харчування та на придбання необхідних недорогих речей. 3. У цілому на життя вистачає, але придбання речей тривалого вжитку, уже викликає труднощі. 4. Живемо забезпечено, але зробити деякі покупки ми поки що не в змозі.

критерієм (позитивний баланс відповідей), найгірші – за професійним (негативний баланс відповідей).

Найцікавіші відмінності, очікувано, спостерігаються за результатами аналізу електоральних груп. Для цієї частини аналізу були використані відповіді респондентів щодо їх голосування на найближчих президентських виборах. Для зручності було виокремлено чотири електоральні групи: тих, хто обрав діючого Президента; тих, хто обрав іншого кандидата; тих, хто не піде на вибори, а також тих, кому важко визначитися з відповіддю. Фактично, прихильники В.Зеленського є окремою групою, що принципово відрізняється від усіх інших (таблиця «Оцінки В.Зеленського на посту Президента України в електоральному розрізі (I тур, 3-тя хвиля)»).

Помітним є покращення оцінок серед електорату В.Зеленського, що відбулося в межах третьої хвилі дослідження. Цей факт може бути пов'язаний з відтоком частини електорату Президента, що відбувся восени 2021р. (кількість тих, хто готовий проголосувати за нього у першому турі, знизилася з 19% до 17% від усіх опитаних). Власне, першими повинні були піти саме ті потенційні виборці, які мали гірші оцінки.

Щодо інших електоральних груп, то зміни відбулися лише серед тих, кому важко визначитися зі своїм кандидатом на виборах

Президента. Так, за результатами другої хвилі опитування їх оцінки дещо покращилися.

Серед виборців інших кандидатів загалом, а також серед тих, хто не планує йти на вибори, оцінки є дуже негативними – першою чергою за особистісним та професійним критеріями.

Не менш цікавою є інформація про оцінки тих електоральних груп, які можна виокремити на основі моделювання другого туру (таблиця «Оцінки В.Зеленського на посту Президента України в електоральному розрізі (II тур, 2-га хвиля)», с.39). У цьому випадку можна розглянути уявні результати електорального протистояння між В.Зеленським та П.Порошенком. Важливо додати, що з аналізу виключені респонденти, готові проголосувати за В.Зеленського вже в першому турі. Це зроблено для того, щоб проаналізувати відповіді тих, хто приєднується до його підтримки пізніше. В іншому випадку їх оцінки не можна буде відокремити від оцінок основного електорату діючого Президента.

Отже, у другому турі проявляє себе поміркована група підтримки В.Зеленського (11,3% вибірки), яка за переважно скептичного ставлення до професійних та особистих якостей Президента, а також його поточних досягнень на посту, відчуває більшою мірою позитивні емоції до нього. Сукупно оцінки за всіма критеріями в цій групі є слабо

ОЦІНКИ В.ЗЕЛЕНЬСЬКОГО НА ПОСТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В ЕЛЕКТОРАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ (I ТУР, 3-тя ХВИЛЯ)

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ	ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	В.Зеленський	Інший кандидат	Не піде на вибори	Важко відповісти
Емоційний	76,1	-39,6	-36,4	-12,8
Особистісний	62,8	-55,3	-50,6	-28,9
Професійний	56,4	-64,3	-56,2	-38,3
Поточних досягнень	68,7	-53,7	-47,1	-25,3
Очікуваних досягнень	72,2	-50,3	-49,8	-17,7
Середнє (жовтень 2021р.)	67,2	-52,6	-48,0	-24,6
Середнє (серпень 2021р.)	59,6	-52,5	-48,6	-24,8
Середнє (березень 2021р.)	60,9	-53,4	-48,7	-31,5

негативними та вказують на можливу межу потенційної підтримки у другому турі.

Крім цього, на основі оцінок тих, кому важко визначитися із вибором у другому турі (варіант відповіді «Важко відповісти»), можна сформулювати уявлення про межу, яка відокремлює електоральну групу, яка хоча і не заявляє про підтримку політика у другому турі, але водночас не відмовляється повністю від такої можливості (тут доцільно взяти до уваги результати першої хвили; це справедливо для подальших випадків, де є альтернатива з нижчим значенням такої межі). Як можна побачити, оцінки цієї групи знаходяться у негативному спектрі. Це вказує на те, що до певної міри негативне

ставлення до політика все ж таки залишає можливість голосування за нього.

Додаткову інформацію про межі, що дозволяють виокремити різні групи потенційного електорату, надає питання про те, якою мірою респондент (не)упевнений, що може проголосувати за В.Зеленського на посту Президента України (таблиця «Оцінки В.Зеленського та готовність проголосувати за нього на наступних президентських виборах (3-тя хвиля)»). Враховуючи інформацію з таблиць про можливе голосування в першому і другому турах, непідтримку В.Зеленського можна однозначно прогнозувати лише у групі тих, хто упевнений, що не проголосує за нього.

ОЦІНКИ В.ЗЕЛЕНЬКОГО НА ПОСТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В ЕЛЕКТОРАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ (II ТУР, 2-га ХВИЛЯ)				
КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ	ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	В.Зеленський	П.Порошенко	Не піде на вибори	Важко відповісти
Емоційний	7,1	-48,0	-46,5	-14,9
Особистісний	-6,0	-57,8	-65,8	-31,8
Професійний	-14,7	-59,3	-71,0	-39,2
Поточних досягнень	-10,4	-55,3	-63,5	-25,2
Очікуваних досягнень	1,7	-52,0	-58,7	-19,0
Середнє (серпень 2021р.)	-4,5	-54,5	-61,1	-26,0
Середнє (березень 2021р.)	-0,2	-63,9	-59,8	-37,5

ОЦІНКИ В.ЗЕЛЕНЬКОГО ТА ГОТОВНІСТЬ ПРОГОЛОСУВАТИ ЗА НЬОГО НА НАСТУПНИХ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ (3-тя ХВИЛЯ)					
КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ	МІРА ГОТОВНОСТІ				
	Упевнений	Імовірно	Малоймовірно	Упевнений, що не проголосує	Важко відповісти
Емоційний	81,2	46,4	-7,6	-54,2	2,1
Особистісний	69,7	31,8	-31,2	-68,3	-10,1
Професійний	59,8	26,9	-44,8	-75,3	-15,5
Поточних досягнень	75,5	41,4	-24,8	-68,8	-2,0
Очікуваних досягнень	78,4	51,3	-18,0	-67,4	-4,1
Середнє (жовтень 2021р.)	72,9	39,6	-25,3	-66,8	-5,9

Висновки. Здійснений аналіз демонструє високу вимірjувальну якість соціологічного тесту «Політичне крісло». Результати його використання у репрезентативних опитуваннях вказують на розчарування та негативний образ В.Зеленського на посту Президента України серед переважної більшості населення. Водночас в українському суспільстві залишається значний електоральний сегмент, або електоральне ядро, готове підтримати В.Зеленського на президентських виборах.

Цікавими аналітичними знахідками є два параметри українського суспільства. Перший описується загальним патерном в оцінках нинішнього Президента: найкращі оцінки спостерігаються за емоційним критерієм, а найгірші – за професійним. Другий – пов'язаний з рівнями підтримки політика:

- ✓ безумовний (значення індексу становить 59,6) – готовність віддати голос за першої можливості, переважна більшість оцінок є виразно позитивними;
- ✓ додатковий (значення індексу становить -4,5) – готовність віддати голос в умовах обмеженого вибору, негативні та позитивні оцінки компенсують одне одного;
- ✓ можливий (значення індексу становить -37,5) – навіть за досить негативних оцінок зберігається можливість віддати голос за політика.

У соціально-демографічному вимірі також слід виокремити ряд важливих результатів:

- ✓ головними проблемними регіонами в контексті оцінок В.Зеленського на посту Президента України є Захід і Схід, що на дистанції може бути виправданим

за наявності вдалої комунікативної стратегії з Центром і Півднем;

- ✓ з огляду на стійкі позитивні зміни в оцінках, зоною найлегшого електорального розвитку для Президента виглядає наймолодша група (18–29 років);
- ✓ соціально-демографічними сегментами, що характеризуються найбільшою стабільністю оцінок, є найстарша група (60 років і старше), особи з вищою освітою, а також найменш матеріально забезпечений сегмент; перша й третя з названих груп демонструють доволі негативні оцінки, що потребує першочергового виявлення та забезпечення їх потреб з боку Президента.

З електоральної точки зору слід звернути увагу на два моменти:

- ✓ зміну характеристик електорального ядра В.Зеленського, що полягає у його поступовому зменшенні і водночас – посиленні схвального ставлення до Президента серед тих, хто у ньому залишився;
- ✓ погіршення оцінок серед тих, хто потенційно доєднується до голосування за В.Зеленського у другому турі президентських виборів; скидається на те, що причиною цього є ряд рішень і дій В.Зеленського, які натомість покращили його оцінки серед електорату П.Порошенка, що, втім, не несе жодної електоральної цінності для діючого Президента.

Завершуючи, слід зазначити, що повне розкриття потенціалу використання соціологічного тесту «Політичне крісло» передбачає необхідність подальших комплексних досліджень з охопленням більшого числа провідних політиків України.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ (соціологічне дослідження)

Громадська думка є одним із головних чинників політичного життя, адже сприйняття влади і довіра до неї з боку суспільства суттєво впливають на можливості влади здійснювати ефективну державну політику, а електоральні уподобання громадян безпосередньо впливають на процес формування ключових інститутів влади через механізм виборів. Завдяки регулярним соціологічним опитуванням, Центр Разумкова відстежує тенденції суспільних настроїв з 2001р. У рамках цього дослідження аналізуються політичні тенденції у проміжку 2019-2021рр.

Загалом доводиться констатувати значне погіршення ставлення суспільства до влади. На зміну високим оптимістичним очікуванням II половини 2019р. прийшло чергове розчарування у політичному курсі держави, в результатах і мотивах діяльності її керівників. За таких умов українську політичну систему очікує чергове перезавантаження вже в наступному електоральному циклі.

СИТУАЦІЯ У КРАЇНІ

Більшість опитаних (64%) громадян вважають, що **події в Україні в цілому розвиваються у неправильному напрямі**, натомість 19% вважають напрям розвитку подій правильним, а ще 17% було важко відповісти на це питання¹.

Позитивні оцінки напряму розвитку подій переважали над негативними протягом червня-грудня 2019р., однак уже з лютого 2020р. частка негативних відповідей різко зросла і становить більше 50%; з червня 2020р. вона стабілізувалася на рівні 60-70% опитаних. При цьому, пік негативних оцінок припав на початок 2021р., а впродовж весни

¹ У цьому матеріалі переважно наводяться дані дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова 14-20 жовтня 2021р. в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2 018 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

Крім того стосовно деяких питань подається динаміка відповідей по роках.

спостерігалось деяке «потепління» суспільних настроїв, ефект від якого частково зберігся до осені.

Найчастіше негативні оцінки напряму розвитку подій висловлюють жителі Сходу України, тоді як на Заході і Півдні вони є дещо нижче середнього². Спостерігається суттєва вікова залежність: що старші респонденти, то частіше вони висловлюють негативні оцінки, і рідше — позитивні. Значною є і залежність оцінок від матеріального становища: що заможніші респонденти, то позитивніше вони оцінюють розвиток подій у країні³. Також громадяни з вищою освітою дещо менш однакостайні в негативних оцінках, ніж громадяни без неї.

Лише 15% опитаних вважають, що **Україна здатна подолати існуючі проблеми і труднощі** протягом найближчих кількох років, половина вважають таку ціль досяжною у більш віддаленій перспективі. Ще 22% респондентів вважають країну не здатною подолати наявні проблеми і труднощі, а 13% не визначилися з відповіддю.

Ці показники є співставними з даними опитувань 2016–2017рр., що свідчить про відносне розчарування суспільства у швидкому покращенні загального становища після чергової зміни влади у 2019р. Якщо у вересні 2019р. на швидке подолання проблем і труднощів сподівалися понад 40% респондентів, то надалі їх частка поступово зменшувалася. Попри загальну перевагу позитивних очікувань, нехай і адресованих до більш віддаленої перспективи, занепокоєння викликає зростаюча частка громадян, які зовсім не вірять у подолання країною існуючих викликів.

Найвища частка «скептиків» щодо подолання Україною існуючих проблем і труднощів на Сході країни, тоді як на Заході суттєво вищою є частка респондентів, які

сподіваються на подолання негараздів найближчими роками. Чітко простежується кореляція з віком респондентів: що вони старші, то більш песимістичні очікування мають, а також з рівнем матеріального забезпечення: краще матеріально забезпечені громадяни частіше вважають країну здатною подолати труднощі. Респонденти з середньою освітою дещо частіше проявляють скепсис щодо подолання країною труднощів, ніж ті, які мають вищу освіту. Чоловіки дещо частіше не вірять у подолання країною труднощів, ніж жінки.

МОДЕЛЮВАННЯ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА І ПАРЛАМЕНТУ

Якби вибори Президента України відбувались у період проведення опитування, 64% респондентів схилились до того, щоб взяти участь у них. Ще 21% скоріш за все не брали б участі, 15% не визначилися з цього питання або не дали відповіді.

Серед респондентів, які мали намір взяти участь у виборах та визначилися з вибором, найвищу підтримку отримав би В.Зеленський (26%). Відносно високу підтримку мають також П.Порошенко (14%), Ю.Бойко (12%), Ю.Тимошенко (10%) та Д.Разумков (9%). Значне число респондентів підтримали б Є.Мураєва (6%), І.Смешка (5%) та В.Гройсмана (4%). Решта потенційних кандидатів отримали б менше 3% голосів.

Електоральна підтримка кандидатури В.Зеленського суттєво знизилася, порівняно з початком його каденції (вересень 2019р. – січень 2020р.), проте він значно випереджає інших потенційних конкурентів. Найнижчі показники підтримки було зафіксовано в лютому та жовтні 2021р. П.Порошенко з весни 2021р. утримує за собою умовну другу позицію, однак його відрив від решти претендентів — на межі статистичної похибки, і упродовж останнього

² Застосовується наступний розподіл областей за регіонами: **Захід**: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; **Центр**: Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області; **Південь**: Миколаївська, Одеська, Херсонська області; **Схід**: Дніпропетровська, Запорізька, Харківська, Донецька та Луганська (за винятком окупованих територій) області.

³ Рівень матеріального становища респондентів визначався на основі їх відповідей на питання «*Яким є в цілому матеріальне становище вашої сім'ї?*». Для спрощення у тексті і таблицях використовуються наступні визначення: *бідні*: «ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти»; *малозабезпечені*: «вистачає на харчування та на придбання необхідних недорогих речей»; *середнього достатку*: «у цілому на життя вистачає, але придбання речей тривалого вжитку, таких як меблі, холодильник, телевізор, уже викликає труднощі»; *забезпечені*: «живемо забезпечено, але зробити деякі покупки ми поки що не в змозі (купити квартиру, автомобіль тощо)».

року рівень його підтримки має тенденцію до зниження. Підтримка Ю.Бойка від початку року також суттєво знизилася. Натомість Ю.Тимошенко зберегла відносно стабільний рівень підтримки, завдяки чому дещо покращила свої позиції, порівняно з названими вище кандидатами. Д.Разумков отримав відносно високу підтримку в останньому за часом опитуванні, проведеному вже після його відставки з посади Голови Верховної Ради⁴.

Підтримка В.Зеленського є відносно рівномірною в різних регіонах, але є дещо вищою на Заході та в Центрі. Також відносно рівномірною є електоральна база Ю.Тимошенко та Д.Разумкова. Натомість П.Порошенко має значно вищу підтримку на Заході, ніж в інших регіонах, а Ю.Бойко – на Сході. Підтримка В.Зеленського виразно корелює з віком респондентів (що молодші, то частіше його підтримують). Ю.Бойко, Ю.Тимошенко та Д.Разумков навпаки, є більш популярними насамперед серед виборців старшого віку. Підтримка П.Порошенка розподіляється за віковими групами відносно рівномірно, але є вищою серед виборців середнього віку. Суттєвий гендерний дисбаланс виявлено серед виборців Ю.Тимошенко: вона в 2,5 рази популярніша серед жінок, ніж серед чоловіків. За матеріальним становищем підтримка В.Зеленського та П.Порошенка прямо корелює із рівнем забезпеченості респондентів. Навпаки, Ю.Бойка, Ю.Тимошенко і меншою мірою Д.Разумкова та Є.Мураєва активніше підтримують менш забезпечені громадяни. Виявлена пряма кореляція рівня освіти респондентів з частотою підтримки П.Порошенка та Д.Разумкова, зворотна – з підтримкою Ю.Бойка і Ю.Тимошенко.

Якби вибори до Верховної Ради відбувались у період проведення опитування, то до участі в них схилилися б 63% респондентів. Ще 22% скоріш за все не брали б участі, 15% не визначилися з цього питання або не дали відповіді. Серед тих, хто скоріше не братиме участі, 13% готові змінити думку, якщо матимуть можливість проголосувати *online*.

Шість політичних партій демонструють можливості подолати прохідний бар'єр до

Парламенту: «Слуга Народу» з підтримкою 22% серед тих респондентів, які мають намір голосувати і визначилися з вибором, «Європейська Солідарність» (16%), ОПЗЖ (13%), «Батьківщина» (11%), «Наші» та «Сила і Честь» (по 6%).

Партія «Слуга Народу» суттєво втратила підтримку, порівняно з післявиборчим періодом 2019р., тоді як її найближчі конкуренти підтримку зберегли або навіть наростили.

Підтримка «Слуги Народу» є відносно рівномірною в різних регіонах, але дещо вищою на Заході та в Центрі. Схожа тенденція простежується й щодо підтримки «Батьківщини». «Європейська Солідарність» має найвищу підтримку на Заході, а ОПЗЖ – на Сході. Підтримка «Слуги Народу» виразно корелює з віком респондентів (що молодші, то частіше її підтримують). ОПЗЖ, «Батьківщина», «Наші», «Сила і Честь» навпаки є популярнішими серед виборців старшого віку. Підтримка «Європейської Солідарності» розподіляється за віковими групами відносно рівномірно, але є вищою серед виборців середнього віку. Суттєвий гендерний дисбаланс виявлено серед виборців «Батьківщини»: жінки готові голосувати за цю партію удвічі частіше, ніж чоловіки. За матеріальним становищем підтримка «Слуги Народу» та «Європейської Солідарності» прямо корелює із рівнем

⁴ Д.Разумков був звільнений з посади Голови Верховної Ради 7 жовтня 2021р.

забезпеченості респондентів, та обернено — з підтримкою ОПЗЖ, «Батьківщини», «Наші», «Сила і Честь». Виявлена пряма кореляція рівня освіти респондентів з частотою підтримки «Європейської Солідарності», зворотна — з підтримкою ОПЗЖ і «Батьківщини». Таким чином, тенденції підтримки суспільством політичних партій є подібними до тенденцій підтримки політичних лідерів.

Під час опитування респондентів також просили оцінити для себе **можливість проголосувати за певних кандидатів на наступних виборах Президента України**. Оскільки щодо кожного із запропонованих кандидатів респонденти визначались окремо, це дозволяє зменшити вплив того, який саме набір кандидатур внесено до анкети. За вибором першого пріоритету («впевнений, що проголосую») найвищу підтримку має В.Зеленський (12%), також відносно високою є підтримка П.Порошенка (7%), Ю.Бойка (6%), Д.Разумкова (5%) та Ю.Тимошенко (5%). Разом із допустимим вибором («імовірно, можу проголосувати») Д.Разумков отримав найвищу підтримку (24%), що в межах похибки співставна із відповідним показником для В.Зеленського (23%).

Подібна картина спостерігається і в результатах відповідей респондентів щодо **можливості проголосувати за певні партії на наступних виборах до Верховної Ради**. Відповіді першого пріоритету нагадують розподіл електорату за звичного моделювання виборів (результати якого наводились вище). Однак разом із часткою респондентів, які «імовірно можуть» підтримати партію показники гіпотетичної партії Д.Разумкова (22%) є вищими, ніж у «Слуги Народу» (20%).

ОЦІНКА СИТУАЦІЇ, ЗАПИТ НА ЗМІНИ

Більшість (61%) опитаних вважають, що **країні потрібні зміни**. 18% вважають за краще повернути ситуацію до стану до 2014р., 6% — до 2019р. 7% респондентів надають перевагу тому, щоб усе залишалось так, як є.

Прагнення до змін є дещо вищим на Заході України, тоді як на Сході та Півдні значно більше бажаючих повернути часи до 2014р. Також прагнення до змін дещо більш притаманне молодим респондентам,

а найстаршим — повернення до «старих часів». Що краще респонденти забезпечені матеріально, то менше вони бажають повертати так, як було до 2014р.

Порівнюючи зміни у становищі в Україні з 2018р., 65% опитаних вважають, що ситуація у країні в цілому змінилася на гірше, і лише 7% — на краще. На думку 23%, ситуація не змінилася, а ще 5% не визначилися з відповіддю. При цьому, найчастіше респонденти оцінювали негативно зміни рівня цін і тарифів (84%), економічного становища (69%), рівня стабільності (67%). Загалом, негативні оцінки переважають щодо більшості сфер життя країни: охорона здоров'я, соціальний захист, пенсійне забезпечення, оплата праці, освіта, рівень добробуту родини, ситуація зі злочинністю, міжнародний імідж України, дотримання законності державними службовцями, ставлення влади до громадян, ставлення громадян до влади, упевненість громадян у завтрашньому дні. Водночас, більшість респондентів вважають, що за останні роки не змінилися: становище російськомовного населення, становище україномовного населення, становище етнічних і релігійних меншин. Найвища частка опитаних відзначили позитивні зміни в обороноздатності країни (30%), однак майже стільки ж відзначають погіршення у цій сфері (29%, тобто, у межах похибки).

ІЄРАРХІЯ ПРОБЛЕМ, НАЙВАЖЛИВІШИХ ДЛЯ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯН

Серед **проблем країни, що турбують найбільше**, респонденти найчастіше назвали боротьбу з корупцією (49%), зниження тарифів на комунальні послуги (44%) та підвищення зарплат і пенсій (43%). Економічній сфері стосуються такі поширені варіанти відповідей, як стримування зростання цін (30%), боротьба з економічною кризою (23%).

До проблем, що їх громадяни вважають найважливішими для країни, також потрібно віднести забезпечення територіальної цілісності України та вирішення проблеми Донбасу (по 32% відповідей), покращення системи охорони здоров'я і медичного обслуговування (28%).

Серед **проблем, що найважливіші для респондентів особисто**, найчастіше звучали зниження тарифів на комунальні послуги (70%), підвищення зарплат і пенсій (62%), стримування зростання цін (44%), покращення системи охорони здоров'я і медичного обслуговування (36%). Таким чином, і на рівні країни, і на рівні особистих інтересів найбільш актуальним для суспільства є вирішення соціально-економічних проблем, підвищення матеріального благополуччя.

Більшість опитаних негативно **оцінюють діяльність Президента В.Зеленського** (54%, проти 17% позитивних оцінок), Кабінету Міністрів (65%, проти 10% позитивних оцінок), Верховної Ради (70%, проти 8% позитивних оцінок), а також усіх фракцій у Верховній Раді. Діяльність фракції партії «Європейська Солідарність» оцінюють позитивно 15% опитаних, фракції «Батьківщини» – 12%, фракції ОПЗЖ – 11%, фракції «Слуга Народу» – 11%, фракції «Голосу» – 9%.

При цьому діяльність органів місцевого самоврядування позитивно оцінюють уже 27% респондентів (негативних оцінок – 34%).

ОЦІНКА ДІЮЧОЇ ВЛАДИ

Порівнюючи нинішню владу з попередньою, відносна більшість (45%) респондентів вважають, що нинішня влада нічим суттєво не відрізняється від попередньої. 29% вважають нинішню владу гіршою, ніж попередня, а 19% – навпаки. Ще 7% опитаних не визначилися з відповіддю.

Два роки тому, в жовтні 2019р. майже половина (48%) опитаних вважали нинішню владу кращою за попередню, однак уже до кінця 2020р. цей показник впав до 20%, тоді ж баланс оцінок змістився на користь «попередньої влади». Дані попередніх досліджень свідчать, що подібна динаміка розчарування у владі спостерігалась і у 2010–2011рр.

Розподіли відповідей за регіонами є доволі рівномірні, лише на Півдні частка респондентів, які вважають нинішню владу гіршою за попередню, є дещо нижчою. Молодші респонденти відносно частіше схвалюють нинішню владу, а старші – попередню. Більш забезпечені респонденти частіше вважають

нинішню владу кращою за попередню, ніж бідні.

Характеризуючи діяльність нинішньої влади, 49% опитаних вважають, що влада не намагається покращити ситуацію у країні, а лише імітує зусилля в цьому напрямі, ще 32% – вважають, що влада намагається покращити ситуацію у країні, але їй це поки що не вдається зробити. І лише 12% респондентів відповіли, що влада намагається покращити ситуацію у країні і багато в чому їй це вдається.

З осені 2019р. частка скептичних оцінок мотивації дій влади кардинально зросла. При цьому, за період з лютого по квітень 2020р. спостерігалось її тимчасове скорочення (у квітні 2020р. 63% вважали, що влада намагається покращити ситуацію у країні, але їй переважно не вдається це зробити). Однак до жовтня 2021р. загальний тренд до погіршення оцінки мотивації влади переважив це тимчасове відхилення, обновивши максимум частки скептичних відповідей.

Респонденти на Сході України дещо частіше, ніж у інших регіонах, вважають, що влада не намагається покращити ситуацію у країні, а лише імітує зусилля в цьому напрямі. Респонденти молодшого віку значно частіше вбачають намагання влади покращити ситуацію у країні, а наймолодші (18–29 років) – також суттєво частіше вважають, що владі це багато в чому вдається (22%). Що нижче рівень матеріального забезпечення опитаних, то частіше вони вважають, що влада лише імітує зусилля, насправді не намагаючись покращити ситуацію у країні.

ОЦІНКА ДІЙ ПРЕЗИДЕНТА І ЙОГО ОСОБИСТИХ ЯКОСТЕЙ

Оцінюючи мотивацію дій Президента В.Зеленського, більшість (54%) опитаних висловили думку, що дії в першу чергу спрямовані на захист власних інтересів та інтересів його політичного оточення, натомість 25% опитаних вважають, що дії спрямовані на захист загальнонаціональних інтересів.

У жовтні 2019р. результати були дзеркально протилежними: більше половини респондентів головним мотивом дій Президента тоді вважали загальнонаціональні інтереси, і близько чверті – особисті інтереси та інтереси оточення. Локальна позитивна

динаміка змін спостерігалася на відрізку лютий-квітень 2020р., однак вона не змінила загального тренду до розчарування громадян у мотивації Президента діяти на захист загальнонаціональних інтересів.

Респонденти на Сході України дещо частіше, ніж в інших регіонах, вважають, що дії Президента В.Зеленського в першу чергу спрямовані на захист власних інтересів та інтересів його політичного оточення. Також частка скептичних оцінок його мотивації значно посилюється з віком респондентів, так само як зі зниженням рівня їх матеріального забезпечення.

Характеризуючи емоції, які викликає в них Президент В.Зеленський, 19% респондентів описали їх як переважно позитивні, 34% – як переважно негативні, 23% – як рівною мірою негативні і позитивні. Ще у 21% опитаних він зазвичай не викликає якихось емоцій.

Порівнюючи з даними опитувань за березень та липень 2021р., розподіл відповідей респондентів мало змінився; у березні частка негативних емоцій була дещо вищою.

Президент В.Зеленський дещо частіше викликає негативні емоції у жителів Сходу та Заходу. Що старші респонденти, а також що нижчий їх рівень матеріального забезпечення, то частіше Президент В.Зеленський викликає в них негативні емоції і рідше – позитивні.

Оцінюючи відповідність особистих якостей В.Зеленського посту Президента України, відносна більшість (47%) опитаних назвали їх більшою мірою невідповідними, 16% – більшою мірою відповідними посту. Ще 29% вважають особисті якості В.Зеленського однаковою мірою відповідними і невідповідними займаному посту, а 9% не визначилися з відповіддю.

Порівнюючи з даними опитувань за березень та липень 2021р., розподіл відповідей респондентів статистично значимо не змінився.

Респонденти на Півдні України в середньому менш скептично оцінюють відповідність особистих якостей В.Зеленського займаному посту, ніж в інших регіонах. Що старші респонденти, а також що гірше їх матеріальне становище, то частіше вони дають негативні відповіді на це питання. Чоловіки дещо більш скептичні в оцінках, ніж жінки.

Оцінюючи відповідність професійного досвіду та компетентності В.Зеленського посту Президента України за п'ятибальною шкалою, більше половини опитаних поставили «низькі оцінки» (1-2 бала). Середнє значення – 2,3 бала.

Порівнюючи з даними опитувань за березень та липень 2021р., розподіл відповідей респондентів суттєво не змінився.

На Сході України відповідність досвіду і компетентності В.Зеленського займаному посту оцінюють нижче, ніж в інших регіонах (середнє значення – 2,1). Що старші респонденти, а також що гірше їх матеріальне становище то нижчі в середньому вони висловлюють оцінки. Жінки висловили в середньому дещо вищі оцінки, ніж чоловіки.

Оцінюючи наявні результати діяльності В.Зеленського на посту Президента України, 45% респондентів назвали їх переважно негативними, 17% схиляються до позитивної оцінки. Ще 34% опитаних дали нейтральну відповідь: були як негативні, так і позитивні результати, а 4,5% мали труднощі з відповіддю.

Порівнюючи з даними опитувань за березень та липень 2021р., розподіл відповідей респондентів суттєво не змінився.

На Сході України зафіксовано найвищу частку негативних оцінок результатів діяльності Президента, на Півдні – найнижчу. Що старші, та що менше забезпечені матеріально респонденти, то частіше вони дають негативні оцінки. Чоловіки дещо більш скептичні в оцінках, ніж жінки.

Описуючи очікування від подальшої діяльності В.Зеленського на посту Президента України, 44% респондентів оцінили їх як переважно негативні, 19% – як переважно позитивні. Ще 30% висловили нейтральні очікування, що передбачають як негативні, так і позитивні результати. 8% опитаних мали труднощі з відповіддю.

Порівняно з липнем-серпнем 2021р., баланс очікувань дещо змістився у бік негативних.

На Сході України зафіксовано найвищу частку негативних очікувань від подальшої діяльності В.Зеленського на посту, на Півдні – найнижчу. Більш старші та матеріально менше забезпечені респонденти частіше мають негативні очікування.

Якби В.Зеленський заявив про те, що він на наступних президентських виборах повторно балотуватиметься на пост Президента України, 51% респондентів поставилися б до цього негативно, 19% – позитивно. Ще 20% опитаних було б байдуже, а 11% не змогли визначитися з відповіддю.

На Сході України частка негативних реакцій була б найвищою, а на Півдні – нижчою, ніж в інших регіонах. Більш старші та матеріально менше забезпечені респонденти більш негативно поставилися б до такої заяви В.Зеленського.

ОЦІНКА ВИКОНАННЯ ПЕРЕДВИБОРНИХ ОБІЦЯНОК

Оцінюючи міру виконання передвиборних обіцянок В.Зеленського, більшість респондентів назвали повністю або частково виконаними такі: будівництво доріг за європейськими стандартами (71%), забезпечення комунікації громадян із державними структурами через Інтернет (59%), оновлення влади (51%). Обіцянки боротьби з корупцією, встановлення миру на Сході України, зниження

комунальних тарифів переважна більшість (понад 70%) респондентів вважають зовсім не виконаними. Так само більшість респондентів не помітили запровадження реального народовладдя, створення нових робочих місць, підвищення пенсій, детінізації економіки та легалізації доходів, недопущення ущемлення бізнесу правоохоронцями, забезпечення лікарень і шкіл фінансуванням і сучасним обладнанням. Оцінки щодо виконання обіцянки про підвищення зарплат педагогам і медикам розділилися приблизно порівну.

Оцінюючи перспективи виконання В.Зеленським його передвиборчих обіцянок за період перебування на посту Президента, 39% респондентів відповіли, що, на їх думку, він практично не виконає свої обіцянки, 35% – виконає меншу частину. Виконання більшої частини обіцянок очікують 15% опитаних, всіх – лише 2%. Ще 9% опитаних не визначилися з відповіддю.

На Сході України дещо більша частка респондентів вважають, що обіцянки практично не будуть виконані. Молоді респонденти значно частіше вірять у виконання В.Зеленським передвиборних обіцянок, ніж респонденти середнього і старшого віку. Респонденти, краще матеріально забезпечені, частіше вони вірять у виконання цих обіцянок.

ОЦІНКА «МОНОБІЛЬШОСТІ» У ВЕРХОВНІЙ РАДІ

Оцінюючи наслідки для країни того, що у Верховній Раді сформована більшість у складі однієї партії, 43% опитаних вважають, що це має більше негативних наслідків, 12% – більше позитивних наслідків. 29% вбачають у цьому однаковою мірою позитивні і негативні наслідки, а 16% не визначилися з відповіддю.

Порівняно з вереснем 2019р. (коли парламентська монобільшість лише починала роботу, а суспільна підтримка влади була набагато вищою), кардинально впала частка позитивних оцінок (з 52% до 12%) і зросла – частка негативних.

Найбільш негативно оцінюють наслідки існування парламентської однопартійної більшості на Сході, на другому місці – західний макрорегіон. Що старші респонденти і що

гірше їх матеріальне становище, то частіше вони оцінюють наявність однопартійної більшості негативно.

ОЦІНКА ЗАГРОЗИ АВТОРИТАРИЗМУ

Відносна більшість (40%) опитаних погодилися з тезою, що **зараз в Україні існують передумови для посилення авторитарних тенденцій у діяльності влади, спроб встановлення авторитарного режиму**. Майже однакові частки вважають, що це не так, і не визначилися з відповіддю (31% і 29%, відповідно).

Найчастіше такі тенденції вбачають на Сході країни. Молоді респонденти значно рідше погоджуються з такою тезою. Чоловіки дещо частіше дають ствердну відповідь, ніж жінки. Що краще матеріальне становище респондентів, то частіше вони не погоджуються з цим твердженням.

Респондентам було складно визначитися, **чи існують у сучасній Україні запобіжники від встановлення авторитарного режиму** (відносна більшість (40%) не визначилися з відповіддю). Ствердно відповіли 24% опитаних, а 36% вважають, що таких запобіжників немає.

На Заході дещо більше респондентів, які вважають, що таких запобіжників не існує. Респонденти середнього віку дещо частіше вбачають наявність таких механізмів. Респондентам з вищим рівнем освіти легше визначитися з цього питання.

ОЦІНКА ПОПЕРЕДНЬОЇ ВЛАДИ

Попередня влада 2014-2019рр., на думку 46% опитаних, не зробила нічого доброго для країни та її громадян, тоді як 36% вважають, що таки зробила дещо добре, але можна було і значно більше. Лише 9% респондентів відповіли, що попередня влада зробила для країни та громадян багато доброго.

На Сході та Півдні України ставлення до здобутків попередньої влади є набагато більш скептичним, ніж на Заході. Старші респонденти дещо частіше, ніж молодші, вважають, що попередня влада не зробила нічого доброго. Частка негативних оцінок здобутків попередньої влади є вищою мірою погіршення матеріального становища респондентів.

ОЦІНКА ІДЕЇ ДОСТРОКОВИХ ВИБОРІВ

Ідею проведення дострокових виборів Президента України підтримують 34% опитаних, не підтримують половина. Ще 16% респондентів не визначилися з відповіддю.

Найчастіше дострокові президентські вибори підтримують респонденти на Сході України, найрідше – на Заході. Молодь до 30 років значно рідше підтримує дострокові вибори, ніж старші. Громадяни з найнижчим рівнем доходу навпаки, підтримують частіше.

Ідею проведення дострокових виборів до Верховної Ради України підтримують 38% респондентів, не підтримують – 46%. Ще 17% респондентів не визначилися з відповіддю.

Найчастіше респонденти підтримують дострокові парламентські вибори на Сході України, найрідше – на Заході. Молодь до 30 років значно рідше підтримує дострокові вибори, ніж старші. Громадяни з нижчим рівнем доходу навпаки, підтримують частіше.

ЗАПИТ НА НОВИХ ЛІДЕРІВ

42% опитаних вважають, що **сьогодні в Україні є політичні лідери, які могли б ефективно керувати країною**, 36% схильються до думки, що таких немає. Ще 22% опитаних не визначилися.

Дещо частіше наявність таких політичних лідерів вбачають жителі Сходу України. Найстарші респонденти частіше, ніж молодь, вважають, що такі лідери є. Також частіше таких лідерів бачать респонденти з найнижчим рівнем матеріального забезпечення.

При цьому 44% опитаних вважають, що **Україні потрібні нові політичні лідери** (тобто такі політики, які ще не були при владі), 34% схиляються до думки, що цілком достатньо й тих, що вже є. Не визначилися з відповіддю ще 22% респондентів.

Історично, у 2014р. суспільний запит на нових політичних лідерів значно зріс, і залишався високим принаймні до 2018р. Уже восени 2020р. було виявлено його суттєве падіння, з тих пір він знаходиться на рівні, співставному з травнем 2013р.

На Заході і Сході запит на нових політичних лідерів є вищим, ніж в інших регіонах, а на Півдні – найнижчим. У вікових групах не спостерігається суттєвих відхилень за відповіддю на це питання.

Кожен п'ятий опитаний **бачать у якості нових політичних лідерів** конкретних осіб, 80% – відповіли, що таких не бачать. Серед нових політичних лідерів респонденти найчастіше називали Д.Разумкова (25% серед тих, хто бачить когось в якості нових політичних лідерів) та Є.Мураєва (20%).

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ УПОДОБАНЬ

Практично порівну опитаних громадян вважають, що в Україні є **партія, яка представляє їх інтереси (40%)**, і що такої партії не існує (41%). Ще 20% респондентів не визначилися з відповіддю.

Дещо вищою є частка ствердних відповідей на Сході України, а також серед респондентів старшого віку. Водночас, між респондентами різного матеріального становища не виявлено суттєвих розбіжностей у цьому питанні.

Щодо сталості електоральних уподобань. 28% респондентів відповіли, що в Україні є політична сила, діяльність якої вони вважають правильною, і на наступних виборах голосуватимуть лише за неї і ні за кого іншого. 35% вказали, що в Україні є політичні сили, діяльність яких вони певною мірою підтримують, але якщо з'явиться якась краща політична сила, можуть проголосувати і за неї. Для 25% серед українських політичних сил немає таких, діяльність яких вони підтримували б хоча б якоюсь мірою. Ще 13% респондентів не визначилися з відповіддю.

Частка респондентів зі сталими електоральними уподобаннями суттєво скоротилася після 2010р., і в подальші роки зазнавала статистично значимих коливань у діапазоні 33-19%.

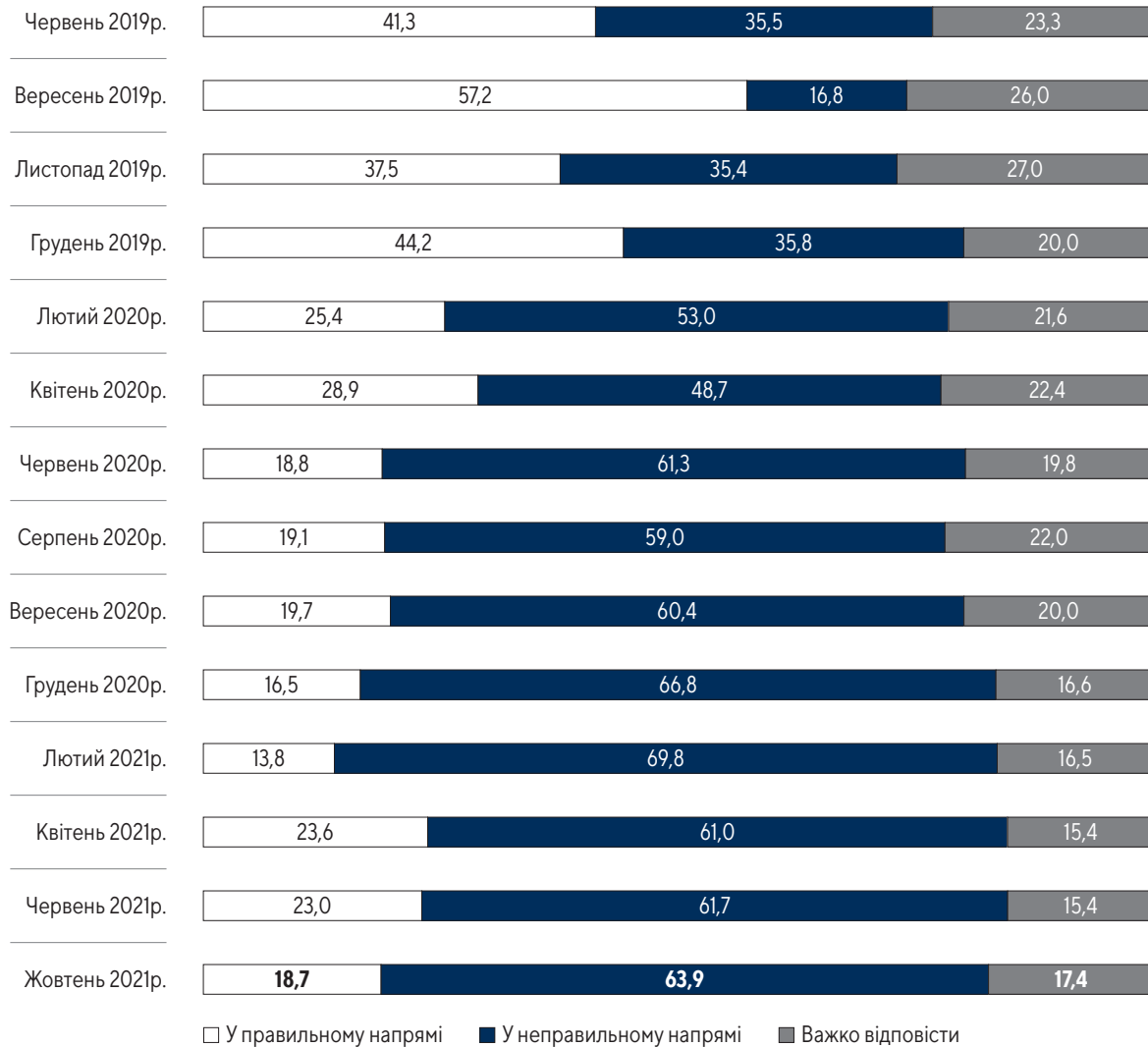
У регіонах не зафіксовано суттєвих відмінностей у частці респондентів зі сталими електоральними уподобаннями. Натомість вона є суттєво вищою серед респондентів найстаршого віку.

34% опитаних **більше підтримують політичні сили**, що виступають за євроінтеграцію України, 31% – ті, що виступають за особливий шлях розвитку України, заснований на її національних особливостях, а 12% – сили, що виступають за відновлення відносин з Росією та інтеграцію України до євразійського простору. Для 15% респондентів ці питання не мають значення під час визначення симпатій до політичних партій.

На Заході підтримка політичних сил, що виступають за євроінтеграцію України, є найвищою, тих, що виступають за особливий шлях розвитку України, заснований на її національних особливостях – на Півдні. Натомість на Сході значно частіше ставляться з симпатією до політичних сил, що виступають за відновлення відносин з Росією та інтеграцію України до євразійського простору. Молодші респонденти, а також ті, хто краще забезпечені матеріально, частіше схиляються до підтримки політичних сил, що виступають за євроінтеграцію України.

**ЯКЩО ГОВОРИТИ В ЦІЛОМУ, ПОДІЇ В УКРАЇНІ РОЗВИВАЮТЬСЯ
У ПРАВИЛЬНОМУ ЧИ НЕПРАВИЛЬНОМУ НАПРЯМІ?**

% опитаних

	РЕГІОНИ						
	Захід	Центр	Південь	Схід			
У правильному напрямі	20,5	18,9	20,0	15,8			
У неправильному напрямі	59,1	64,5	59,6	69,6			
Важко відповісти	20,3	16,6	20,4	14,6			
	ВІК						
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші		
У правильному напрямі	30,7	22,4	17,9	12,8	12,8		
У неправильному напрямі	46,8	58,9	66,7	69,7	72,6		
Важко відповісти	22,5	18,7	15,4	17,5	14,6		
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ОСВІТА		
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	Середня	Середня спеціальна	Вища
У правильному напрямі	13,0	14,4	20,2	32,9	17,3	17,9	20,8
У неправильному напрямі	70,5	68,2	62,5	47,2	67,3	65,5	59,5
Важко відповісти	16,5	17,4	17,3	19,9	15,4	16,6	19,7

Жовтень 2021р.

ЧИ ЗДАТНА УКРАЇНА ПОДОЛАТИ ІСНЮЮЧІ ПРОБЛЕМИ І ТРУДНОЩІ?

% опитаних

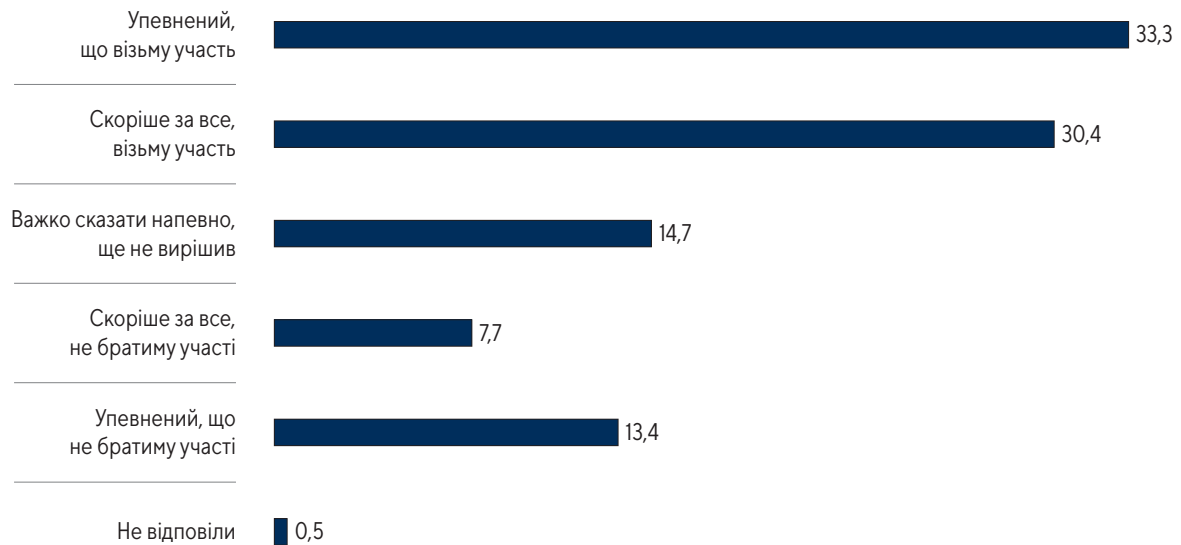
	РЕГІОНИ					СТАТЬ	
	Захід	Центр	Південь	Схід	Чоловіки	Жінки	
Здатна подолати протягом найближчих кількох років	21,2	13,5	10,4	15,0	15,4	15,3	
Здатна подолати у більш віддаленій перспективі	57,0	52,0	45,6	41,7	50,5	49,0	
Не здатна	12,6	21,4	24,9	30,8	24,5	20,3	
Важко відповісти	9,2	13,2	19,1	12,6	9,5	15,5	

	ВІК					СТАТЬ	
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Чоловіки	Жінки
Здатна подолати протягом найближчих кількох років	24,0	18,5	14,8	13,1	9,6	15,4	15,3
Здатна подолати у більш віддаленій перспективі	50,7	50,0	48,7	50,9	48,9	50,5	49,0
Не здатна	14,1	18,2	23,9	24,1	27,7	24,5	20,3
Важко відповісти	11,1	13,3	12,5	11,9	13,9	9,5	15,5

	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ					ОСВІТА	
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	Середня	Середня спеціальна	Вища
Здатна подолати протягом найближчих кількох років	11,8	11,9	18,9	17,7	14,1	15,1	16,7
Здатна подолати у більш віддаленій перспективі	33,9	51,2	51,3	57,7	44,4	48,5	54,6
Не здатна	37,8	22,2	18,7	16,7	28,0	22,9	17,9
Важко відповісти	16,5	14,7	11,1	7,9	13,5	13,5	10,9

Жовтень 2021р.

**ЯКБИ ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВІДБУЛИСЯ НАСТУПНОЇ НЕДІЛІ,
ЧИ ВЗЯЛИ Б ВИ У НИХ УЧАСТЬ?**
% опитаних

Жовтень 2021р.

ЗА КОГО ВИ ПРОГОЛОСУВАЛИ Б НА ВИБОРАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ?

	% усіх опитаних	% тих, хто має намір взяти участь у виборах	% тих, хто має намір взяти участь у виборах і визначився з вибором
Володимир Зеленський	16,6	22,2	25,7
Петро Порошенко	9,2	12,1	14,0
Юрій Бойко	7,4	10,1	11,7
Юлія Тимошенко	7,1	8,7	10,1
Дмитро Разумков	5,7	7,6	8,8
Євген Мураєв	4,1	5,4	6,3
Ігор Смешко	3,4	4,3	5,0
Володимир Гройсман	2,4	3,0	3,5
Анатолій Гриценко	1,9	2,4	2,7
Олег Ляшко	1,7	2,1	2,4
Сергій Притула	1,5	1,6	1,9
Руслан Кошулинський	1,3	1,9	2,2
Віталій Кличко	0,8	0,9	1,0
Інший кандидат	4,3	4,0	4,7
Не братиму участі у виборах	16,6	–	–
Важко відповісти	15,9	13,8	–

Жовтень 2021р.

ЗА КОГО ВИ ПРОГОЛОСУВАЛИ Б НА ВИБОРАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ? % опитаних															
	Вересень 2019р.	Жовтень 2019р.	Грудень 2019р.	Січень 2020р.	Лютий 2020р.	Червень 2020р.	Серпень 2020р.	Вересень 2020р.	Листопад 2020р.	Лютий 2021р.	Березень 2021р.	Квітень 2021р.	Травень 2021р.	Червень 2021р.	Жовтень 2021р.
Володимир Зеленський	56,1	42,3	40,7	39,2	28,4	25,3	24,2	25,7	21,4	16,7	19,2	19,8	20,1	21,8	16,6
Петро Порошенко	6,1	7,9	8,2	8,8	9,4	11,1	10,8	10,1	13,6	11,8	13,5	12,5	12,3	11,2	9,2
Юрій Бойко	7,2	10,2	9,9	9,5	10,8	14,6	14,7	13,6	12,2	13,2	12,6	10,8	8,8	9,3	7,4
Юлія Тимошенко	4,3	5,8	5,5	5,1	7,3	5,6	8,1	5,9	6,2	7,9	7,8	8,3	8,4	6,9	7,1
Дмитро Разумков*	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1,5	1,9	1,2	1,9	5,7
Євген Мураєв*	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4,1
Ігор Смешко	1,2	2,9	2,8	3,7	2,8	3,3	3,7	3,6	3,9	3,5	4,7	4,4	4,2	4,4	3,4
Володимир Гройсман*	–	–	–	2,3	–	–	–	–	–	2,1	2,4	2,3	2,1	2,7	2,4
Анатолій Гриценко*	1,4	2,2	2,3	2,1	2,5	2,4	–	–	–	2,3	1,2	1,6	1,9	2,0	1,9
Олег Ляшко	1,3	0,9	1,2	2,3	2,6	0,9	2,4	2,1	1,7	2,4	1,9	1,9	1,9	1,6	1,7
Сергій Притула*	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1,5
Руслан Кошулинський	0,9	1,1	1,0	–	1,6	1,3	2,4	2,4	1,7	1,2	2,0	1,4	1,3	1,4	1,3
Віталій Кличко*	–	–	–	–	–	–	–	–	–	0,9	0,8	0,9	1,0	1,0	0,8
Інший кандидат	3,0	5,1	5,0	1,6	5,4	8,9	8,8	8,3	9,5	6,8	5,1	6,6	5,3	4,8	4,3
Не братиму участі в виборах	8,2	8,1	11,7	7,7	11,3	11,4	11,1	11,7	17,6	16,8	15,7	14,5	15,6	16,3	16,6
Важко відповісти	9,6	12,6	10,9	14,0	16,8	13,9	12,4	15,3	11,2	13,4	10,9	12,3	15,2	14,0	15,9

* Кандидат згадувався не в усіх анкетах.

ЗА КОГО ВИ ПРОГОЛОСУВАЛИ Б НА ВИБОРАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ? (продовження)											
% опитаних											
РЕГІОНИ						ВІК					
	Захід	Центр	Південь	Схід	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші		
Володимир Зеленський	18,0	18,5	13,3	14,1	33,8	18,5	14,9	11,3	9,4		
Петро Порошенко	16,4	9,5	4,6	4,3	7,1	9,4	11,8	9,6	8,5		
Юрій Бойко	3,4	3,6	8,3	16,3	2,6	5,7	6,9	7,0	12,0		
Юлія Тимошенко	6,9	9,0	4,2	6,0	2,6	4,7	6,9	8,1	11,1		
Дмитро Разумков	4,6	6,5	4,6	6,2	3,8	5,2	3,7	7,8	7,3		
Євген Мураєв	0,2	2,9	6,3	8,3	2,1	2,5	3,4	5,5	5,9		
Ігор Смешко	3,6	4,4	1,7	2,4	2,6	1,7	1,4	3,2	6,1		
Володимир Гройсман	1,7	4,6	0,4	0,9	2,4	2,2	3,2	1,7	2,4		
Анатолій Гриценко	3,8	1,6	1,7	0,9	0,9	1,5	2,6	3,2	1,7		
Олег Ляшко	1,7	2,2	0,8	1,1	0,9	1,0	1,1	2,3	2,6		
Сергій Притула	3,1	1,3	0,4	0,8	1,5	3,5	1,1	1,2	0,2		
Руслан Кошулинський	3,6	0,7	0,8	0,4	—	1,0	2,0	1,5	1,9		
Віталій Кличко	0,8	1,2	0,4	0,6	1,2	1,2	0,6	0,3	0,7		
Інший кандидат	3,4	4,9	5,8	3,4	4,7	4,9	4,3	4,9	3,1		
Не братиму участі у виборах	13,2	15,2	17,9	21,0	16,2	19,8	18,1	17,4	13,4		
Важко відповісти	15,7	13,9	28,8	13,3	17,6	17,3	17,8	14,8	13,6		

«—» — респондентів у цій категорії не виявлено.

Жовтень 2021р.

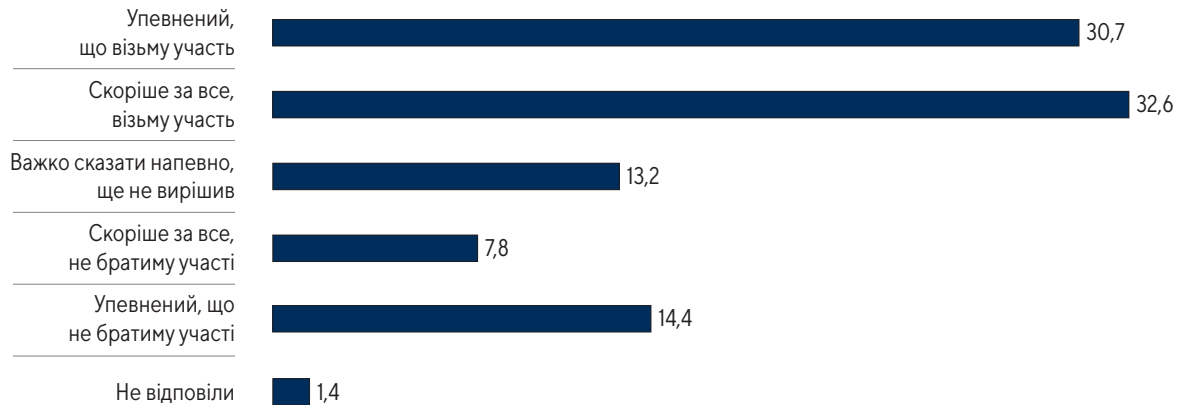
ЗА КОГО ВИ ПРОГОЛОСУВАЛИ Б НА ВИБОРАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ? % опитаних											
	СТАТЬ		МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ					ОСВІТА			(продовження)
	Чоловіки	Жінки	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	Середня	Середня спеціальна	Вища		
Володимир Зеленський	16,9	16,4	9,8	14,2	18,0	27,6	16,1	16,6	17,2		
Петро Порошенко	8,9	9,5	6,7	7,7	10,1	13,1	7,5	8,5	11,5		
Юрій Бойко	8,1	6,9	13,4	10,0	4,7	2,8	9,6	7,9	5,2		
Юлія Тимошенко	3,8	9,9	9,4	9,4	5,7	2,3	9,0	7,8	5,1		
Дмитро Разумков	5,6	5,9	7,1	7,2	4,8	4,2	4,1	6,0	6,7		
Євген Мураєв	4,0	4,1	6,7	4,2	3,7	1,9	3,0	4,1	4,8		
Ігор Смешко	4,4	2,5	4,7	3,1	3,9	1,4	3,2	4,0	2,8		
Володимир Гройсман	2,4	2,4	1,2	2,8	2,3	3,7	2,1	2,1	2,9		
Анатолій Гриценко	2,4	1,5	2,0	1,3	2,3	2,8	1,9	1,8	2,2		
Олег Ляшко	2,1	1,4	0,8	2,5	1,0	0,5	2,6	2,2	0,6		
Сергій Притула	1,9	1,2	–	0,7	2,2	1,9	0,9	1,4	2,0		
Руслан Кошулинський	1,9	0,8	0,8	1,3	1,4	1,4	1,9	1,5	0,6		
Віталій Кличко	1,3	0,5	0,8	0,7	0,5	2,8	0,9	0,9	0,7		
Інший кандидат	5,4	3,4	4,7	3,2	4,7	5,6	3,2	3,6	5,8		
Не братиму участі виборах	17,7	15,7	22,4	15,8	16,5	13,6	19,7	17,4	13,2		
Важко відповісти	13,3	18,0	9,4	16,0	18,4	14,5	14,3	14,2	18,8		

«—» — респондентів у цій категорії не виявлено.

Жовтень 2021р.

ЯКБИ ВИБОРИ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ ВІДБУЛИСЯ НАСТУПНОЇ НЕДІЛІ, ЧИ ВЗЯЛИ Б ВИ У НИХ УЧАСТЬ?

% опитаних

Жовтень 2021р.

А ЧИ ВІЗЬМЕТЕ УЧАСТЬ У ВИБОРАХ, ЯКЩО БУДЕ МОЖЛИВІСТЬ ПРОГОЛОСУВАТИ ONLINE?

% тих, хто не збирається голосувати на виборчій дільниці

Жовтень 2021р.

ЯКБИ ВИБОРИ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ ВІДБУЛИСЯ НАСТУПНОЇ НЕДІЛІ, ЗА ЯКУ ПОЛІТИЧНУ ПАРТІЮ ВИ Б ПРОГОЛОСУВАЛИ?

	% усіх опитаних	% тих, хто має намір взяти участь у виборах	% тих, хто має намір взяти участь у виборах і визначився з вибором
«Слуга Народу» (О.Корнієнко)	14,0	18,8	21,6
«Європейська Солідарність» (П.Порошенко)	10,0	13,8	15,8
«Опозиційна платформа – За життя» (Ю.Бойко, В.Медведчук, В.Рабінович)	8,1	11,2	12,9
«Батьківщина» (Ю.Тимошенко)	7,4	9,7	11,1
«Наші» (Є. Мураєв)	3,9	5,5	6,4
«Сила і Честь» (І.Смешко)	3,9	5,2	6,0
«Українська стратегія Гройсмана»	2,4	3,3	3,8
«Громадянська позиція» (А.Гриценко)	2,0	2,5	2,9
Радикальна партія Олега Ляшка	1,9	2,1	2,5
Партія Сергія Притули	1,6	1,9	2,2
«Свобода» (О.Тягнибок)	1,3	1,7	2,0
«Партія Шарія»	1,3	1,5	1,7
«УДАР Віталія Кличка»	0,8	0,9	1,1
«Наш край»	0,5	0,6	0,7
«За майбутнє» (І. Палиця)	0,4	0,4	0,4
«Голос» (К.Рудик)	0,3	0,4	0,4
«Опозиційний блок» (О.Вілкул)	0,3	0,3	0,4
Інша партія	5,8	7,1	8,1
Не брав би участі у виборах	17,5	–	–
Важко відповісти	16,8	13,0	–

Жовтень 2021р.

ЯКБИ ВИБОРИ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ ВІДБУЛИСЯ НАСТУПНОЇ НЕДІЛІ, ЗА ЯКУ ПОЛІТИЧНУ ПАРТІЮ ВИ Б ПРОГОЛОСУВАЛИ?															
	% опитаних														
	Вересень 2019р.	Жовтень 2019р.	Грудень 2019р.	Січень 2020р.	Лютий 2020р.	Червень 2020р.	Серпень 2020р.	Вересень 2020р.	Листопад 2020р.	Лютим 2021р.	Березень 2021р.	Квітень 2021р.	Травень 2021р.	Червень 2021р.	Жовтень 2021р.
«Слуга Народу»	51,3	37,6	36,1	34,7	24,5	20,5	24,4	21,8	18,8	14,9	17,9	18,7	18,1	17,6	14,0
«Європейська Солідарність»	5,9	6,9	7,3	9,3	8,3	10,0	10,8	10,8	13	11,6	13,2	12,4	12,4	12,3	10,0
«Опозиційна платформа – За життя»	6,4	9,3	10,1	10,8	10,6	14	14,2	15,7	12,1	14,1	12,7	10,8	9,9	10,3	8,1
«Батьківщина»	4,6	5,7	6,1	6,2	7,2	5,7	6,3	8,5	5,8	7,5	7,3	8,1	8,5	7,2	7,4
«Сила і Честь»	2,0	2,9	2,6	4,0	3,2	2,7	2,7	3,8	3,3	2,9	3,9	4,4	4,2	4,0	3,9
«Наші!»*	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3,9
«Українська стратегія Гройсмана»	0,6	0,9	1,4	1,6	1,1	1,3	1,3	1,0	1,4	1,6	2,0	1,9	1,8	2,4	2,4
«Громадянська позиція»	1,1	1,9	1,9	2,2	1,8	2,4	0,6	1,4	1,4	1,7	1,1	1,3	1,8	2,2	2,0
Радикальна партія Олега Ляшка	1,1	1,0	1,1	2,2	2,7	1,1	1,7	2,5	1,3	2,1	1,6	2,1	2,0	1,8	1,9
Партія Сергія Притули*	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1,6
«Свобода»	0,7	1,8	1,4	1,2	2,0	1,1	1,6	1,9	2,5	1,8	2,5	1,8	2,1	1,7	1,3
«Партія Шарія»	0,4	0,5	0,8	0,4	0,8	1,5	1,9	2,1	1,8	1,6	1,3	1,6	0,8	0,8	1,3
«УДАР Віталія Кличка»*	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	0,8
«Наш Край»*	–	–	–	–	–	–	–	0,2	1,3	0,8	0,4	0,5	0,2	0,1	0,5
«За майбутнє»*	–	–	–	–	–	–	–	1,3	1,7	1,1	0,4	0,9	0,4	0,3	0,4
«Голос»	2,9	4,0	2,9	1,9	2,3	1,5	1,4	1,4	1,7	2,1	2,7	1,9	1,1	0,7	0,3
«Опозиційний блок»	1,9	2,7	1,3	0,7	1,6	1,7	1,1	1,1	0,7	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,3
Інша партія	2,7	3,9	4,3	3,5	4,3	6,9	6,4	4,1	7,4	7,2	5,2	7,1	6,6	7,7	8,5
Не брав би участі у виборах	8,8	8,5	12,7	8,4	12,2	12,5	10,3	11,2	18,3	16,1	15,5	14,8	16,7	17,4	17,5
Важко відповісти	10,4	13,9	11,5	15,1	18,4	18,6	15,7	13,1	11,9	15,4	13,4	13,6	15,0	15,3	16,8

* Партія згадувалася не в усіх анкетах.

**ЯКБИ ВИБОРИ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ ВІДБУЛИСЯ НАСТУПНОЇ НЕДІЛІ,
ЗА ЯКУ ПОЛІТИЧНУ ПАРТІЮ ВИ Б ПРОГОЛОСУВАЛИ?**

% ОПИТАНИХ

(продовження)

	РЕГІОНИ				ВІК					
	Захід	Центр	Південь	Схід	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	
«Слуга Народу»	15,4	15,4	11,6	11,6	28,4	15,7	13,1	9,3	7,5	
«Європейська Солідарність»	18,0	9,6	5,4	5,4	7,6	10,8	12,3	9,3	9,7	
«Опозиційна платформа – За життя»	3,1	4,2	9,1	17,6	3,2	6,4	6,9	7,5	13,2	
«Батьківщина»	7,9	9,6	4,5	5,1	2,9	3,9	7,1	8,1	12,3	
«Сила і Честь»	3,8	5,6	2,1	2,6	2,9	2,0	2,6	4,1	6,8	
«Наші»	0,2	3,0	5,8	7,7	1,5	2,5	3,4	5,8	5,6	
«Українська стратегія Гройсмана»	1,7	4,4	0,4	1,1	2,3	2,7	2,3	2,0	2,8	
«Громадянська позиція»	4,4	1,7	1,2	0,7	0,6	2,2	2,6	2,9	1,7	
Радикальна партія Олега Ляшка	2,1	2,6	0,4	1,1	0,9	1,0	2,0	2,6	2,8	
Партія Сергія Притули	3,1	1,6	0,4	0,7	2,6	3,2	1,4	1,4	–	
«Свобода»	4,0	0,8	–	0,4	0,3	1,2	1,7	1,7	1,4	
«Партія Шарія»	0,2	0,8	2,9	2,2	1,8	1,2	2,3	1,2	0,7	
«УДАР Віталія Кличка»	0,6	1,3	0,4	0,4	1,2	1,0	0,6	0,6	0,5	
«Наш Край»	0,2	0,1	0,4	1,3	–	0,5	0,6	0,3	0,7	
«За майбутнє»	1,0	0,1	–	0,2	0,9	–	–	0,3	0,5	
«Голос»	1,3	0,1	–	–	0,3	1,0	0,3	0,3	–	
«Опозиційний блок»	–	0,1	1,2	0,4	–	–	0,9	–	0,5	
Інша партія	3,3	7,8	7,4	4,1	4,7	6,4	4,6	7,0	5,7	
Не брав би участі в виборах	14,8	16,4	19,4	20,4	17,5	19,7	18,3	18,8	14,6	
Важко відповісти	14,8	14,7	27,3	16,9	20,5	18,7	17,1	16,5	13,0	

Жовтень 2021р.

«–» – респондентів у цій категорії не виявлено.

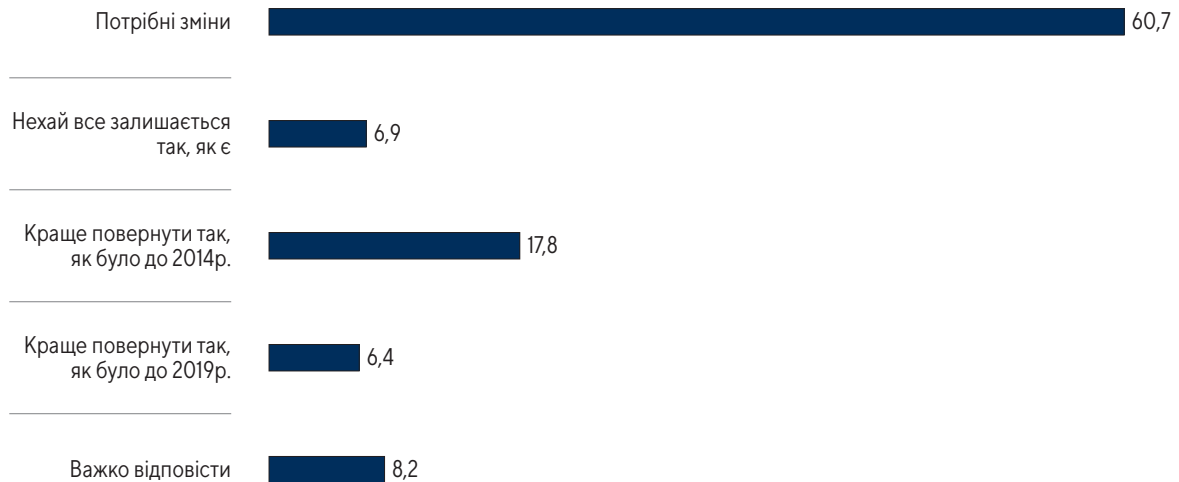
ЯКБИ ВИБОРИ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ ВІДБУЛИСЯ НАСТУПНОЇ НЕДІЛІ, ЗА ЯКУ ПОЛІТИЧНУ ПАРТІЮ ВИ Б ПРОГОЛОСУВАЛИ? (% ОПИТАНИХ)											
	СТАТЬ		МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ					ОСВІТА			
	Чоловіки	Жінки	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	Середня	Середня спеціальна	Вища		
«Слуга Народу»	14,7	13,4	9,0	11,6	15,4	23,4	12,4	14,1	14,6		
«Європейська Солідарність»	9,6	10,3	6,7	9,0	10,9	14,5	7,3	9,5	12,3		
«Опозиційна платформа – За життя»	8,2	8,0	14,5	10,6	5,4	2,3	10,9	9,0	5,1		
«Батьківщина»	4,5	9,8	9,8	9,1	6,3	3,3	8,8	8,7	4,9		
«Сила і Честь»	4,4	3,5	5,9	3,6	4,3	2,3	3,8	4,7	3,0		
«Наші»	4,0	3,9	8,2	4,1	3,2	1,9	3,2	4,5	3,9		
«Українська стратегія Гройсмана»	2,1	2,7	1,2	2,5	2,9	2,3	2,1	2,5	2,6		
«Громадянська позиція»	2,5	1,5	1,6	1,5	2,4	3,3	1,9	1,6	2,6		
Радикальна партія Олега Ляшка	2,3	1,4	0,8	2,8	1,3	0,9	2,8	2,6	0,4		
Партія Сергія Притули	1,8	1,4	–	1,1	2,0	2,3	0,9	1,2	2,6		
«Свобода»	1,6	1,0	2,0	1,0	1,4	1,4	1,7	1,3	1,0		
«Партія Шарія»	2,0	0,7	–	1,0	1,6	1,9	0,4	0,8	2,5		
«УДАР Віталія Кличка»	1,1	0,6	0,4	1,1	0,5	1,9	0,9	0,9	0,6		
«Наш Край»	0,5	0,4	1,2	0,6	0,3	–	0,2	0,4	0,7		
«За майбутнє»	0,4	0,3	0,8	0,3	0,3	–	0,6	0,1	0,4		
«Голос»	0,5	0,2	–	0,3	0,6	–	0,4	0,1	0,6		
«Опозиційний блок»	0,4	0,2	0,4	0,3	0,4	–	0,2	0,1	0,6		
Інша партія	5,8	5,7	3,9	6,4	5,5	5,6	3,8	4,9	8,1		
Не брав би участі у виборах	18,4	16,7	22,7	16,2	17,0	15,9	21,2	17,6	14,9		
Важко відповісти	15,1	18,2	11,0	16,8	18,3	16,8	16,5	15,3	18,5		

«–» – респондентів у цій категорії не виявлено.

Жовтень 2021р.

ЩО КРАЇНІ СЬОГОДНІ ПОТРІБНО БІЛЬШЕ?

% опитаних

Жовтень 2021р.

	РЕГІОНИ						
	Захід	Центр	Південь	Схід			
Потрібні зміни	69,7	60,1	61,3	53,4			
Нехай все залишається так, як є	9,0	7,0	4,2	6,2			
Краще повернути так, як було до 2014р.	7,3	15,3	20,0	30,1			
Краще повернути так, як було до 2019р.	6,7	8,9	3,3	3,8			
Важко відповісти	7,3	8,7	11,3	6,6			
	ВІК						
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші		
Потрібні зміни	66,6	61,6	62,1	60,2	56,2		
Нехай все залишається так, як є	9,4	6,4	8,0	6,7	5,4		
Краще повернути так, як було до 2014р.	11,4	16,0	16,5	18,6	23,1		
Краще повернути так, як було до 2019р.	3,8	5,9	6,8	7,8	7,1		
Важко відповісти	8,8	10,1	6,6	6,7	8,2		
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ОСВІТА		
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	Середня	Середня спеціальна	Вища
Потрібні зміни	49,6	61,0	63,2	65,1	61,7	60,4	60,8
Нехай все залишається так, як є	7,5	3,8	7,8	14,0	4,3	7,2	8,3
Краще повернути так, як було до 2014р.	31,5	19,2	14,5	8,8	20,1	18,1	16,1
Краще повернути так, як було до 2019р.	2,8	8,8	5,2	6,0	6,4	5,2	7,7
Важко відповісти	8,7	7,2	9,2	6,0	7,5	9,2	7,1

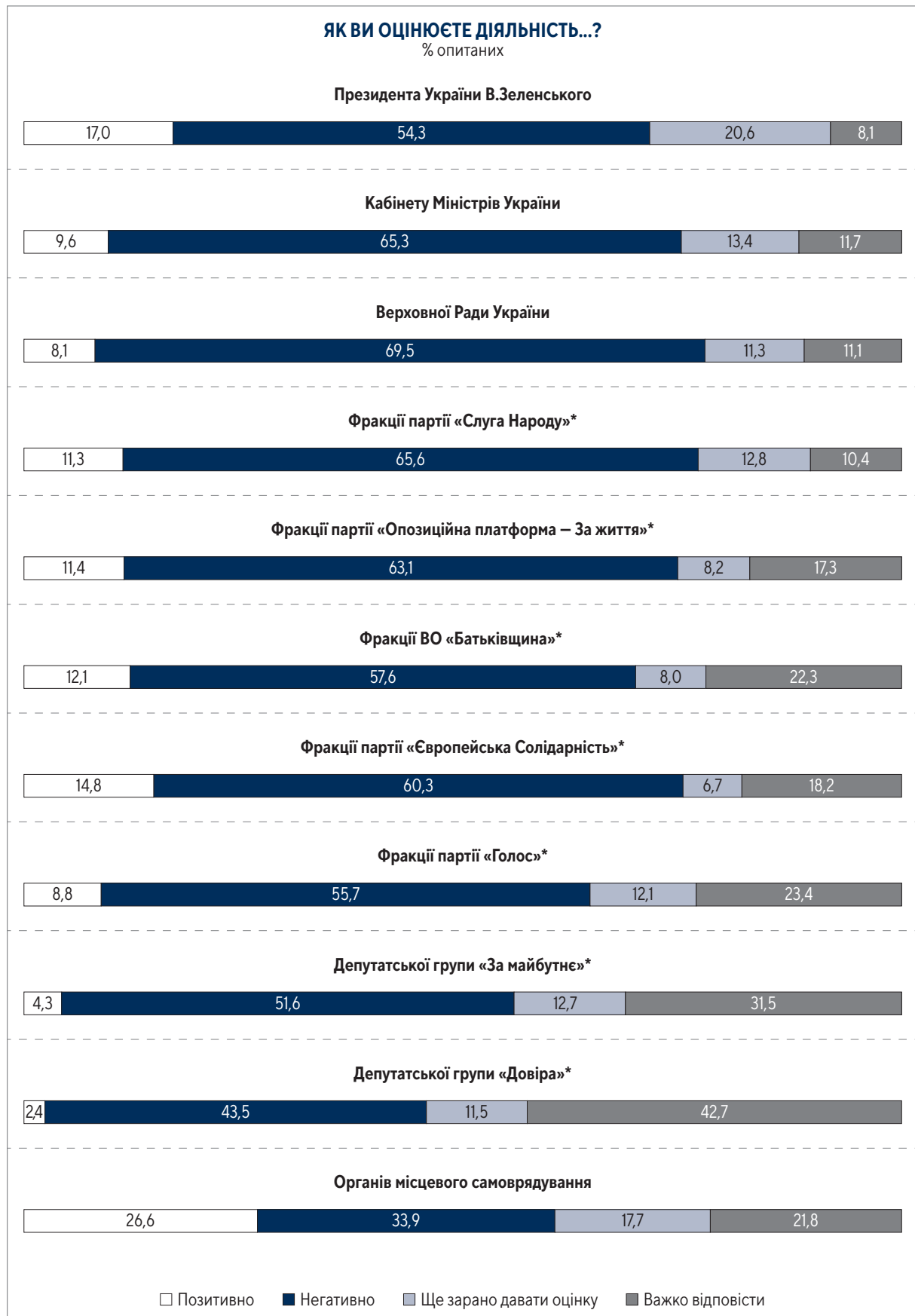
ЯКИМ ЧИНОМ ЗМІНИЛОСЯ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНІ В НАВЕДЕНИХ СФЕРАХ, ПОРІВНЯНО З 2018р.?				
% опитаних				
	Змінилося на краще	Змінилося на гірше	Не змінилося	Важко відповісти
Обороздатність країни	30,3	29,3	28,0	12,4
Міжнародний імідж України	19,2	40,0	28,5	12,3
Міжнаціональні відносини	13,6	33,0	38,6	14,8
Рівень свободи слова	10,0	36,0	43,5	10,5
Охорона здоров'я	10,0	60,3	23,2	6,5
Рівень демократії	9,7	38,1	42,2	10,1
Становище у сфері дотримання прав і свобод громадян	9,6	38,4	39,9	12,1
Становище україномовного населення	8,8	17,5	64,6	9,1
Рівень добробуту Вашої родини	7,7	58,7	31,2	2,4
Оплата праці	7,6	53,8	29,7	8,9
Освіта	7,4	55,9	25,3	11,3
Дотримання законності державними службовцями	7,3	46,2	33,8	12,7
Пенсійне забезпечення	7,2	53,8	28,2	10,8
Ситуація у країні в цілому	6,7	64,8	23,1	5,4
Соціальний захист (соціальні виплати, допомоги, субсидії тощо)	6,6	59,1	26,0	8,3
Ставлення влади до громадян	6,2	54,1	32,2	7,5
Ситуація зі злочинністю	5,9	45,9	37,0	11,3
Економічне становище країни	5,8	68,9	22,1	3,3
Становище етнічних і релігійних меншин	5,7	18,6	56,9	18,9
Ставлення громадян до влади	5,0	60,2	28,6	6,3
Упевненість громадян у завтрашньому дні	4,7	63,8	24,6	7,0
Становище російськомовного населення	4,5	24,7	58,5	12,4
Рівень стабільності	4,2	67,4	23,7	4,7
Рівень цін і тарифів	1,4	83,5	12,5	2,6

Жовтень 2021р.

ЯКІ З ПРОБЛЕМ КРАЇНИ ВАС ТУРБУЮТЬ НАЙБІЛЬШЕ, А ЯКІ З ЦИХ ПРОБЛЕМ ДЛЯ ВАС ОСОБИСТО Є НАЙВАЖЛИВІШИМИ?		
% опитаних		
	Проблеми країни*	Особисто найважливіші*
Зниження тарифів на комунальні послуги	44,4	69,6
Підвищення зарплат, пенсій тощо	43,4	62,5
Стимування зростання цін	30,3	43,9
Покращення системи охорони здоров'я, медичного обслуговування	27,9	36,0
Своєчасна виплата зарплат, пенсій, соціальної допомоги	15,2	23,4
Боротьба з корупцією	49,4	21,2
Скорочення безробіття	19,6	20,8
Соціальний захист безробітних, допомога незахищеним верствам населення	9,4	13,9
Забезпечення особистої безпеки громадян, зниження рівня злочинності	11,2	13,8
Забезпечення законності, рівності всіх перед законом	17,9	13,4
Боротьба з економічною кризою	22,9	12,6
Вирішення проблеми Донбасу	32,4	11,4
Забезпечення територіальної цілісності України	32,3	10,9
Масовий виїзд громадян за кордон	13,5	9,0
Забезпечення екологічної безпеки	8,3	7,7
Боротьба з наркоманією, алкоголізмом	6,3	6,6
Поганий стан доріг	4,3	6,5
Налагодження відносин з Росією	15,3	6,0
Розвиток і зміцнення української армії	15,9	6,0
Вирішення питань, пов'язаних з купівлею-продажем землі	8,3	5,1
Налагодження відносин з ЄС і США	15,4	4,3
Повернення Криму до складу України	11,1	3,7
Захист демократії, свобод і прав громадян	4,1	3,2
Децентралізація, передача частини повноважень центральних органів влади місцевим органам влади	4,2	2,9
Захист української мови та культури	2,7	2,8
Інше	0,7	1,0
Важко відповісти	0,6	0,7

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше п'яти прийнятних варіантів відповіді.

Жовтень 2021р.

* Фракції партій і депутатські групи у Верховній Раді України.

Жовтень 2021р.

НАСКІЛЬКИ ВИ ДОПУСКАЄТЕ ДЛЯ СЕБЕ МОЖЛИВІСТЬ ПРОГОЛОСУВАТИ ЗА ТАКИХ КАНДИДАТІВ НА НАСТУПНИХ ВИБОРАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ?

% опитаних

Володимир Зеленський

Петро Порошенко

Юрій Бойко

Дмитро Разумков

Юлія Тимошенко

Євгеній Мураєв

Ігор Смешко

Володимир Гройсман

Анатолій Гриценко

Руслан Кошулинський

Сергій Притула

Олег Ляшко

Віталій Кличко

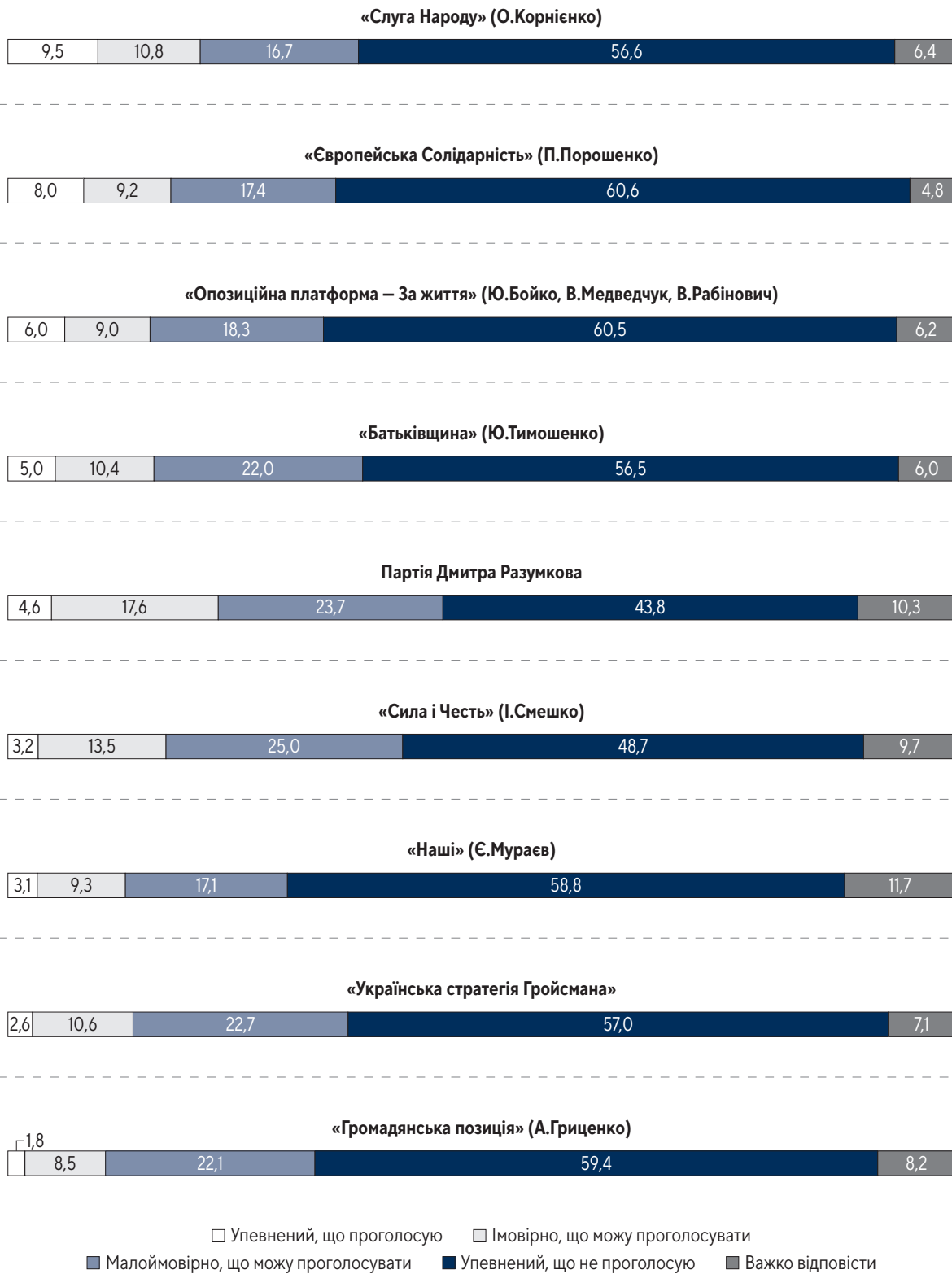

Упевнений, що проголосую Імовірно, що можу проголосувати
 Малоймовірно, що можу проголосувати Упевнений, що не проголосую Важко відповісти

Жовтень 2021р.

НАСКІЛЬКИ ВИ ДОПУСКАЄТЕ ДЛЯ СЕБЕ МОЖЛИВІСТЬ ПРОГОЛОСУВАТИ ЗА КОЖНУ З НАВЕДЕНИХ ПАРТІЙ НА ВИБОРАХ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ?

% опитаних

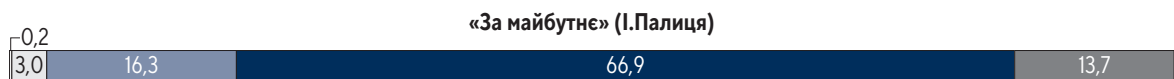
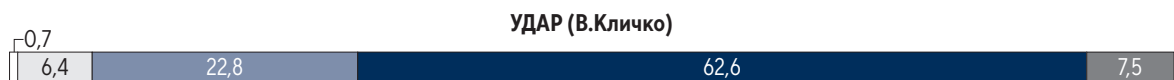
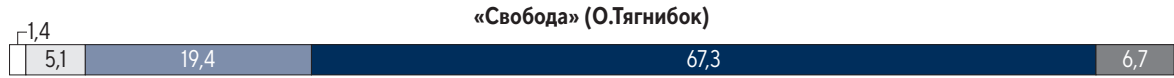
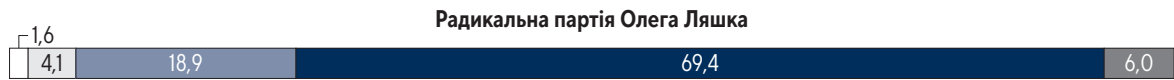

Жовтень 2021р.

**НАСКІЛЬКИ ВИ ДОПУСКАЄТЕ ДЛЯ СЕБЕ МОЖЛИВІСТЬ ПРОГОЛОСУВАТИ
ЗА КОЖНУ З НАВЕДЕНИХ ПАРТІЙ НА ВИБОРАХ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ?**

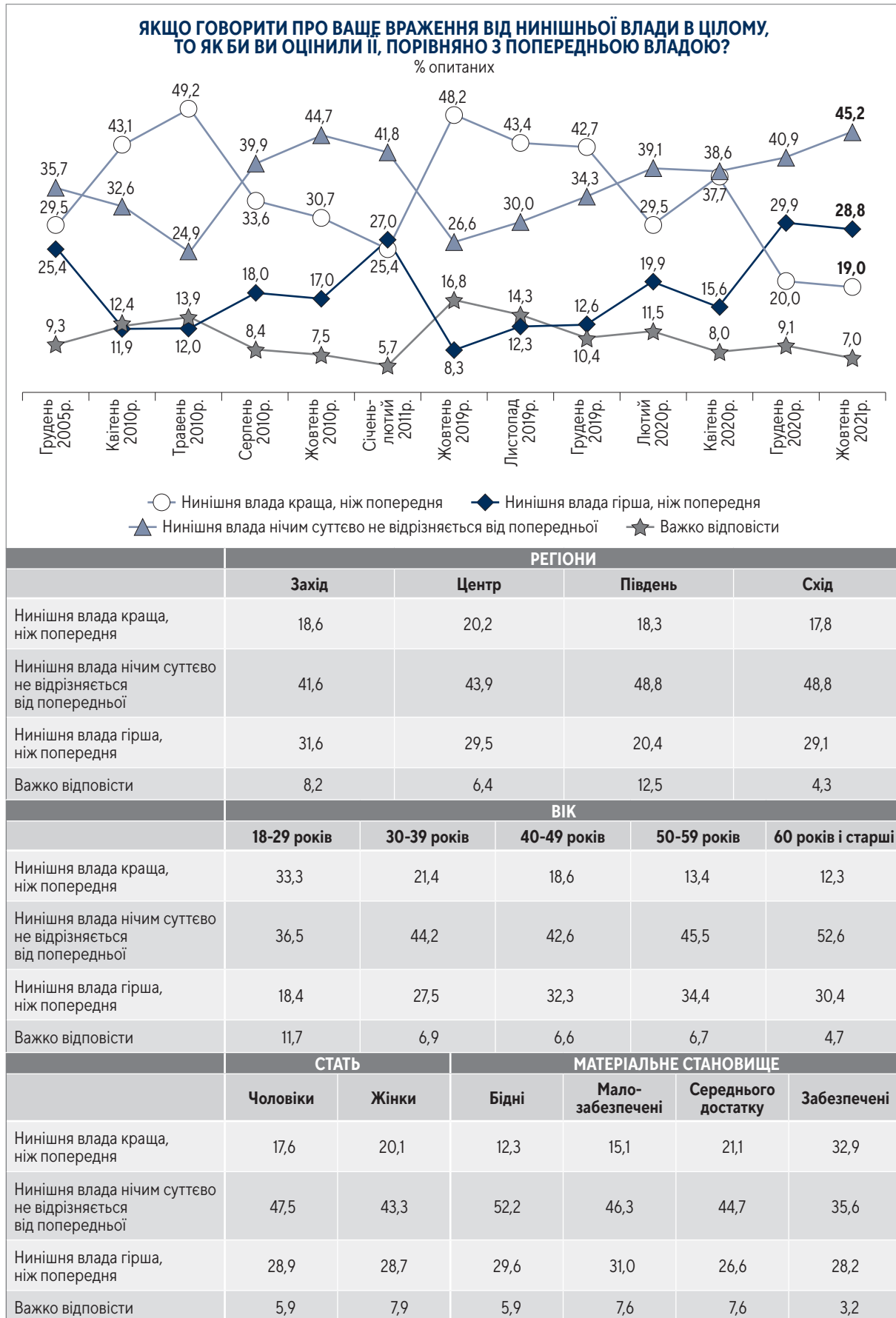
% опитаних

(продовження)

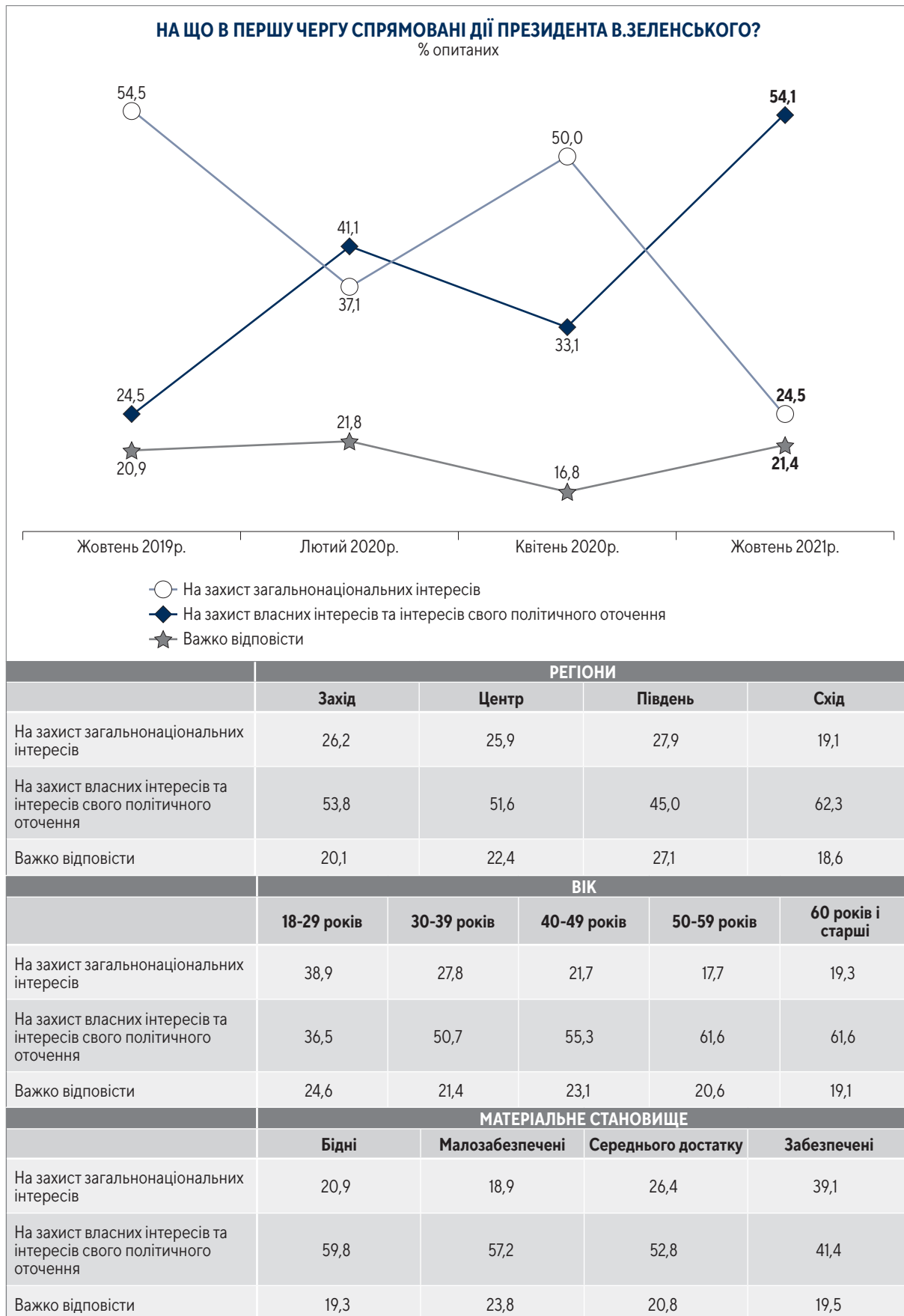
Упевнений, що проголосую
 Імовірно, що можу проголосувати
 Малоймовірно, що можу проголосувати
 Упевнений, що не проголосую
 Важко відповісти

Жовтень 2021р.

Жовтень 2021р.

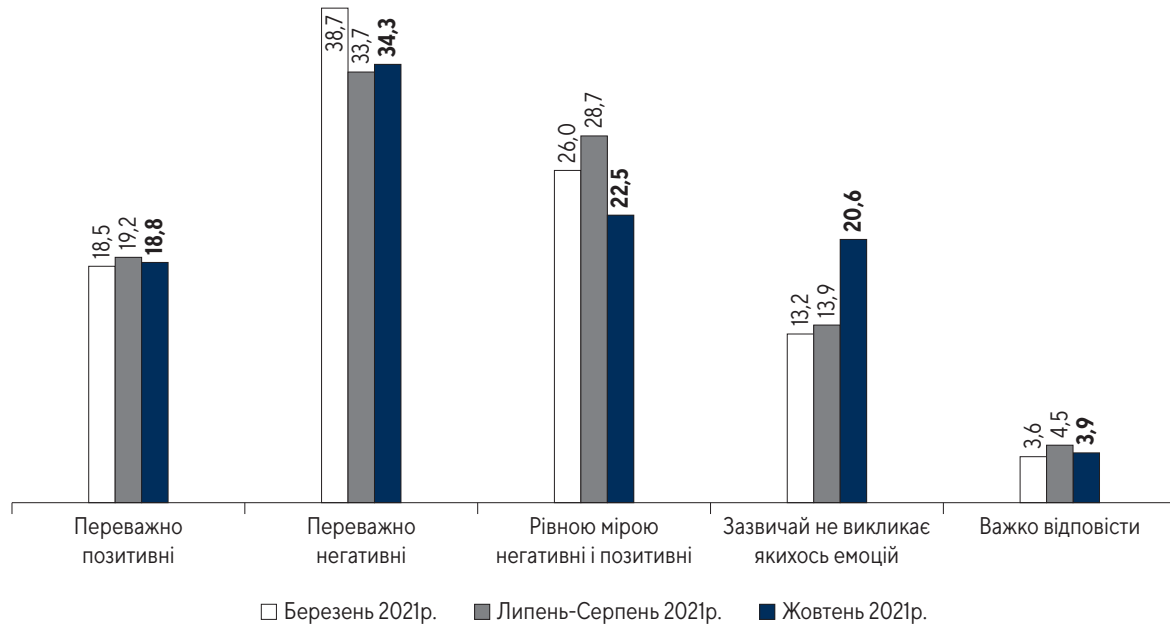
ЗАГАЛОМ, ХАРАКТЕРИЗУЮЧИ ДІЇ НИНІШНЬОЇ ВЛАДИ, ЯКУ З НАСТУПНИХ ОЦІНОК ЇЇ ДІЙ ВИ ВИБРАЛИ Б?					
% опитаних					
	Жовтень 2019р.	Листопад 2019р.	Лютий 2020р.	Квітень 2020р.	Жовтень 2021р.
Ця влада не намагається покращити ситуацію у країні, а лише імітує зусилля в цьому напрямі	19,9	22,8	37,3	25,2	49,0
Ця влада намагається покращити ситуацію у країні, але їй це поки що переважно не вдається зробити	41,5	43,9	40,6	62,7	31,6
Ця влада намагається покращити ситуацію у країні і багато в чому їй це вдається	29,4	25,2	14,0	8,7	11,7
Важко відповісти	9,2	8,1	8,2	3,4	7,6
РЕГІОНИ (жовтень 2021р.)					
	Захід	Центр	Південь	Схід	
Ця влада не намагається покращити ситуацію у країні, а лише імітує зусилля в цьому напрямі	45,6	46,8	45,6	56,7	
Ця влада намагається покращити ситуацію у країні, але їй це поки що переважно не вдається зробити	33,9	33,6	31,1	26,8	
Ця влада намагається покращити ситуацію у країні і багато в чому їй це вдається	13,2	12,6	10,0	9,9	
Важко відповісти	7,3	6,9	13,3	6,6	
ВІК (жовтень 2021р.)					
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Ця влада не намагається покращити ситуацію у країні, а лише імітує зусилля в цьому напрямі	30,7	46,6	52,7	56,9	54,8
Ця влада намагається покращити ситуацію у країні, але їй це поки що переважно не вдається зробити	38,0	35,5	26,5	28,6	29,8
Ця влада намагається покращити ситуацію у країні і багато в чому їй це вдається	22,2	12,6	12,0	7,6	7,5
Важко відповісти	9,1	5,4	8,8	7,0	8,0
МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ (жовтень 2021р.)					
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	
Ця влада не намагається покращити ситуацію у країні, а лише імітує зусилля в цьому напрямі	58,3	52,0	46,7	36,3	
Ця влада намагається покращити ситуацію у країні, але їй це поки що переважно не вдається зробити	28,0	29,3	32,2	41,4	
Ця влада намагається покращити ситуацію у країні і багато в чому їй це вдається	5,1	9,7	14,0	17,7	
Важко відповісти	8,7	9,0	7,1	4,7	

Жовтень 2021р.

ЯКЩО ГОВОРИТИ В ЦІЛОМУ, ЯКІ ЕМОЦІЇ У ВАС ВИКЛИКАЄ ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ В.ЗЕЛЕНСЬКИЙ?

% опитаних

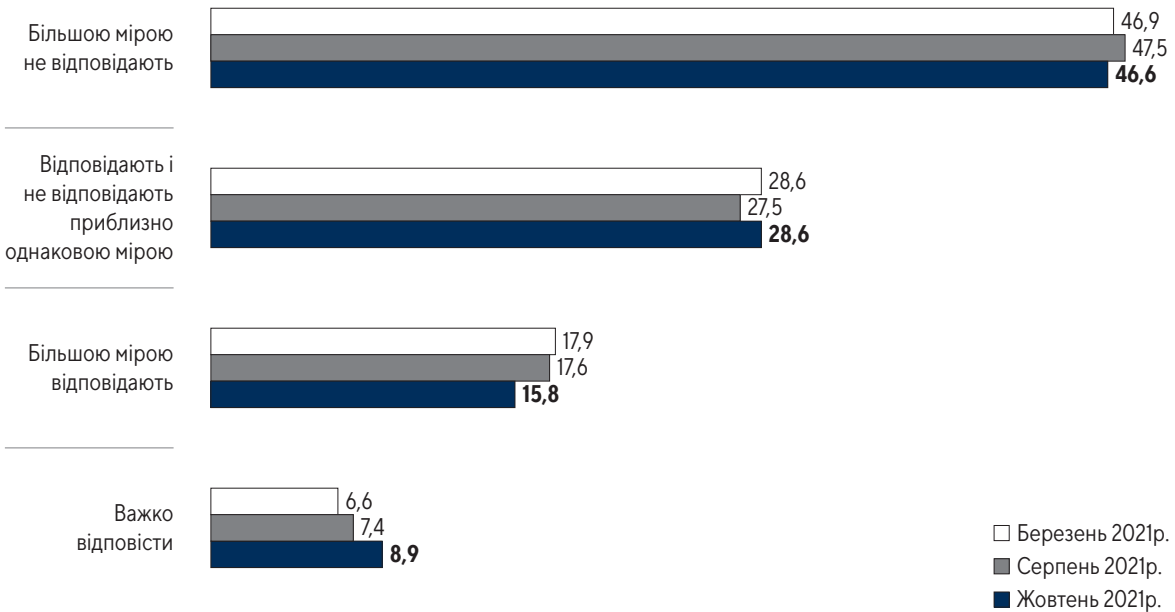

	РЕГІОНИ				
	Захід	Центр	Південь	Схід	
Переважно позитивні	18,0	19,8	21,7	16,5	
Переважно негативні	37,0	30,8	24,2	41,5	
Рівною мірою негативні і позитивні	25,9	22,5	23,8	18,8	
Зазвичай не викликає якихось емоцій	15,9	23,5	21,3	20,3	
Важко відповісти	3,1	3,4	9,2	2,8	
	ВІК				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Переважно позитивні	33,6	20,9	17,1	12,2	13,5
Переважно негативні	19,3	30,3	35,6	38,5	42,6
Рівною мірою негативні і позитивні	24,6	25,4	21,9	20,1	21,0
Зазвичай не викликає якихось емоцій	19,0	18,5	20,5	24,8	20,5
Важко відповісти	3,5	4,9	4,8	4,4	2,4
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				
	Бідні	Малозабезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	
Переважно позитивні	13,8	13,9	20,2	34,4	
Переважно негативні	43,1	37,2	31,4	23,3	
Рівною мірою негативні і позитивні	20,6	21,3	24,7	23,3	
Зазвичай не викликає якихось емоцій	18,6	22,7	20,2	17,2	
Важко відповісти	4,0	4,9	3,4	1,9	

Жовтень 2021р.

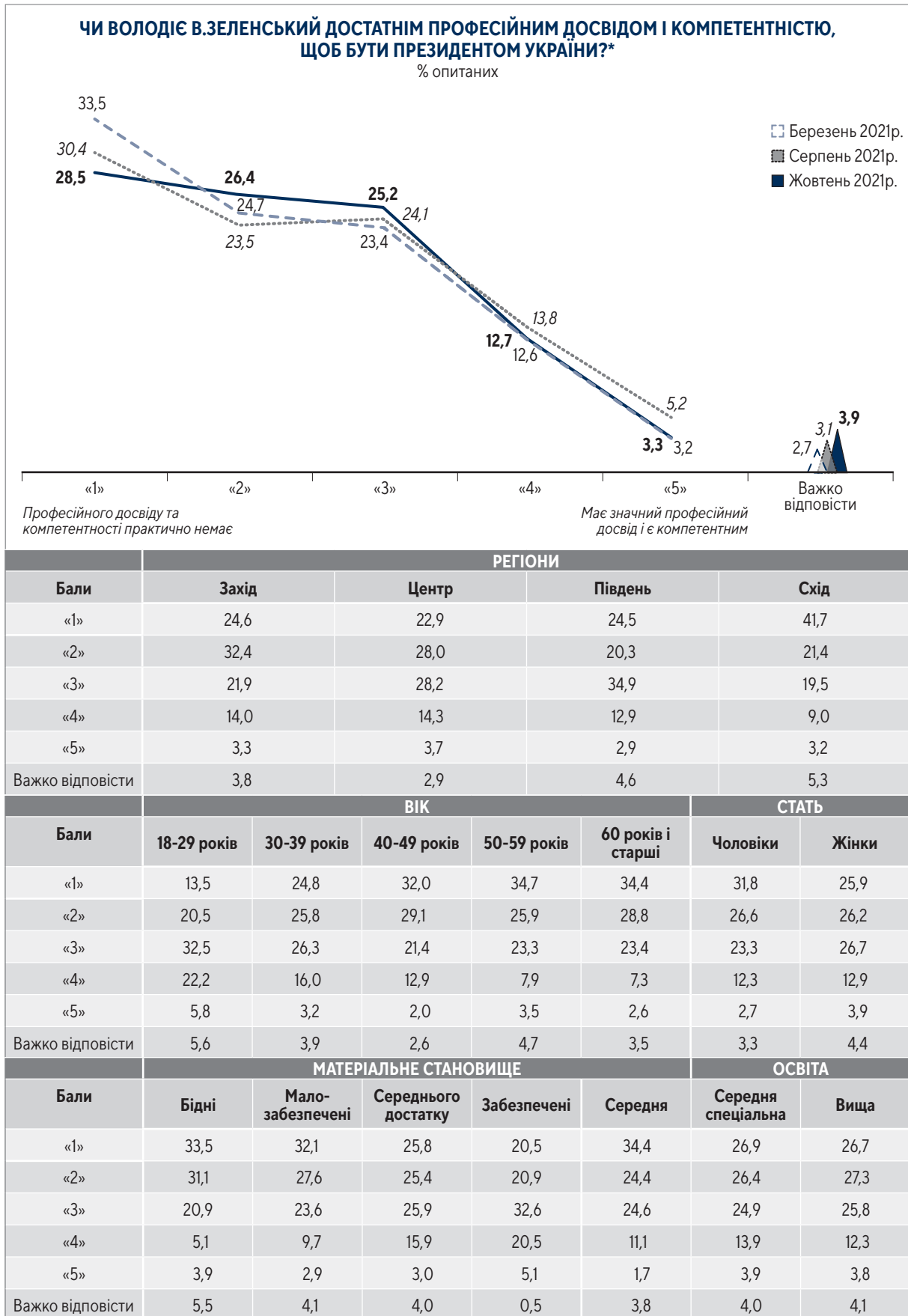
ЧИ ВІДПОВІДАЮТЬ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ (ОСОБЛИВОСТІ ХАРАКТЕРУ, ВОЛЬОВІ ТА МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ) В.ЗЕЛЕНЬСЬКОГО ПОСТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ?

% опитаних

	РЕГІОНИ					
	Захід	Центр	Південь	Схід		
Більшою мірою відповідають	17,6	17,8	15,4	11,7		
Більшою мірою не відповідають	47,1	45,1	34,4	53,9		
Відповідають і не відповідають приблизно однаковою мірою	27,4	29,8	39,8	22,9		
Важко відповісти	7,9	7,3	10,4	11,5		
	ВІК					
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	
Більшою мірою відповідають	28,6	17,2	13,4	11,4	11,5	
Більшою мірою не відповідають	28,6	40,4	50,9	53,1	55,4	
Відповідають і не відповідають приблизно однаковою мірою	34,1	31,0	26,0	27,1	26,0	
Важко відповісти	8,7	11,3	9,7	8,5	7,1	
	СТАТЬ		МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ			
	Чоловіки	Жінки	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені
Більшою мірою відповідають	16,3	15,5	7,9	11,8	18,2	30,7
Більшою мірою не відповідають	49,3	44,3	53,1	49,1	45,6	34,0
Відповідають і не відповідають приблизно однаковою мірою	27,5	29,6	28,3	30,2	27,7	28,4
Важко відповісти	6,9	10,6	10,6	9,0	8,6	7,0

Жовтень 2021р.

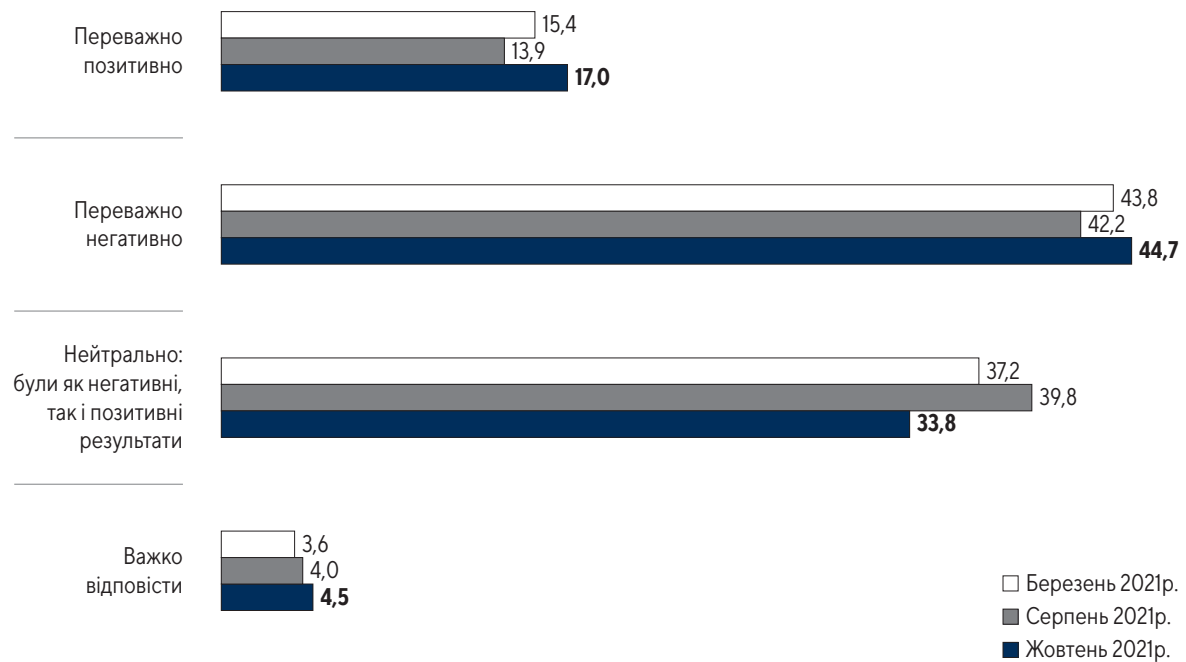

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає, що професійного досвіду та компетентності практично немає, а «5» – «має значний професійний досвід і є компетентним».

Жовтень 2021р.

ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ НАЯВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ В.ЗЕЛЕНЬКОГО НА ПОСТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ?

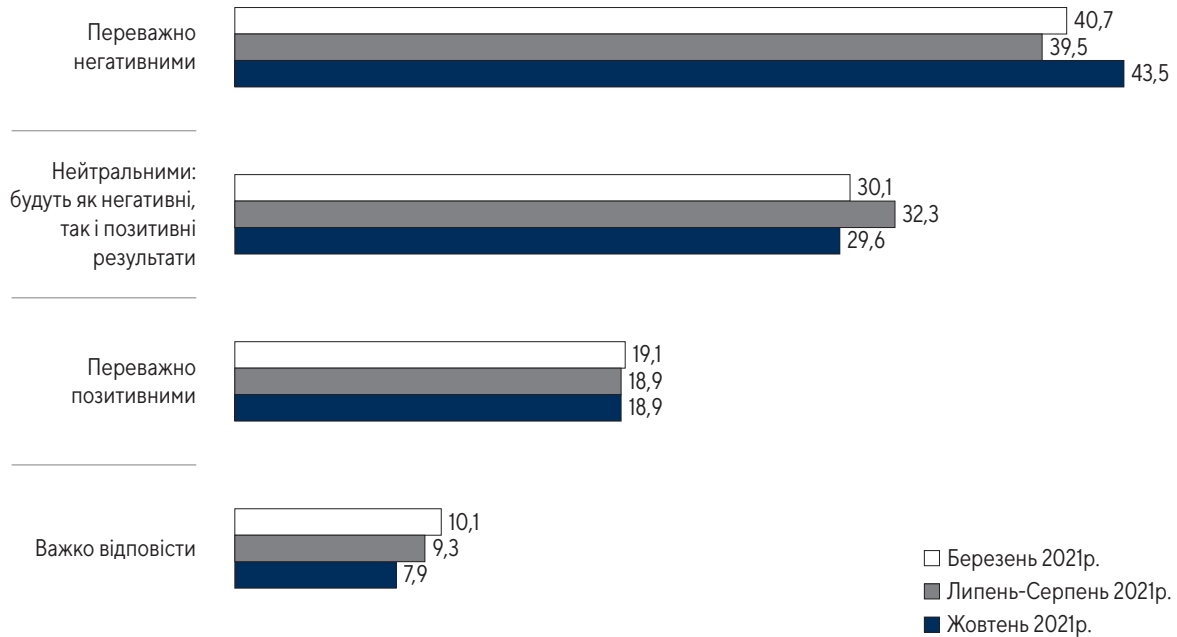
% опитаних

	РЕГІОНИ				СТАТЬ		
	Захід	Центр	Південь	Схід	Чоловіки	Жінки	
Переважаю позитивно	17,0	18,9	17,2	14,1	16,0	17,8	
Переважаю негативно	41,3	43,2	33,1	55,3	47,2	42,6	
Нейтрально: були як негативні, так і позитивні результати	35,4	34,3	42,7	27,8	32,7	34,7	
Важко відповісти	6,3	3,7	7,1	2,8	4,1	4,9	
	ВІК					ОСВІТА	
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Середня спеціальна	Вища
Переважаю позитивно	31,0	18,5	13,7	13,1	11,6	16,7	18,0
Переважаю негативно	25,4	38,5	49,6	51,6	53,5	45,1	42,3
Нейтрально: були як негативні, так і позитивні результати	36,8	38,5	32,5	30,6	31,6	34,6	34,3
Важко відповісти	6,7	4,4	4,3	4,7	3,3	3,6	5,4
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ОСВІТА		
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	Середня	Середня спеціальна	Вища
Переважаю позитивно	11,1	13,2	17,4	34,3	16,1	16,7	18,0
Переважаю негативно	49,8	47,3	44,1	31,0	48,0	45,1	42,3
Нейтрально: були як негативні, так і позитивні результати	33,2	35,1	33,5	32,9	31,5	34,6	34,3
Важко відповісти	5,9	4,5	5,1	1,9	4,5	3,6	5,4

Жовтень 2021р.

**ЯКИМИ Є ВАШІ ОЧІКУВАННЯ ВІД ПОДАЛЬШОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В.ЗЕЛЕНЬСЬКОГО НА ПОСТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ?**
% опитаних

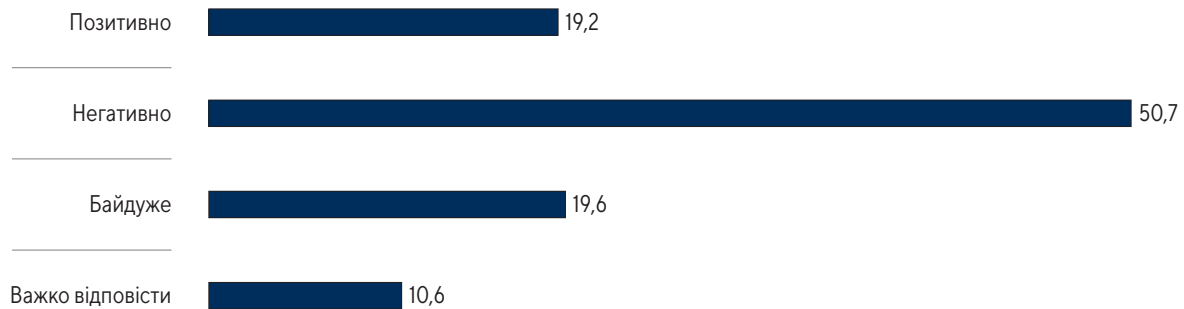

	РЕГІОНИ						
	Захід	Центр	Південь	Схід			
Переважно негативними	42,1	42,4	29,5	52,7			
Нейтральними: були як негативні, так і позитивні результати	30,5	31,0	37,3	23,5			
Переважно позитивними	20,3	19,9	19,1	16,1			
Важко відповісти	7,1	6,6	14,1	7,7			
	ВІК						
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші		
Переважно негативними	25,5	37,3	48,4	49,0	52,4		
Нейтральними: були як негативні, так і позитивні результати	31,1	31,4	27,6	30,0	28,5		
Переважно позитивними	34,6	22,2	16,5	13,1	12,3		
Важко відповісти	8,8	9,1	7,4	7,9	6,8		
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ОСВІТА		
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	Середня	Середня спеціальна	Вища
Переважно негативними	50,4	46,8	41,3	31,2	47,8	42,7	41,9
Нейтральними: були як негативні, так і позитивні результати	26,4	30,6	29,9	31,2	27,0	30,5	30,5
Переважно позитивними	12,2	14,0	20,8	34,4	16,9	19,1	20,3
Важко відповісти	11,0	8,6	8,0	3,3	8,4	7,8	7,3

Жовтень 2021р.

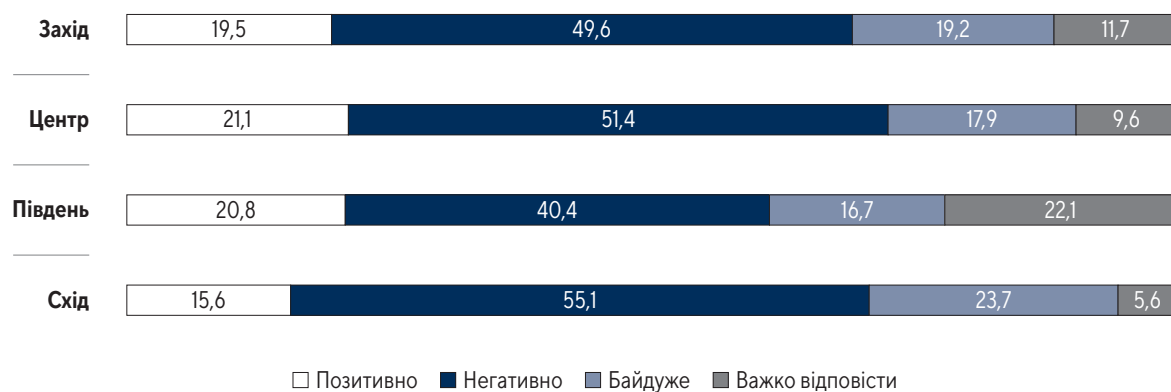
ЯКБИ В.ЗЕЛЕНСЬКИЙ ЗАЯВИВ ПРО ТЕ, ЩО ВІН НА НАСТУПНИХ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ ПОВТОРНО БАЛОТУВАТИМЕТЬСЯ НА ПОСТ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ, ЯК БИ ВИ ДО ЦЬОГО ПОСТАВИЛИСЯ?

% опитаних

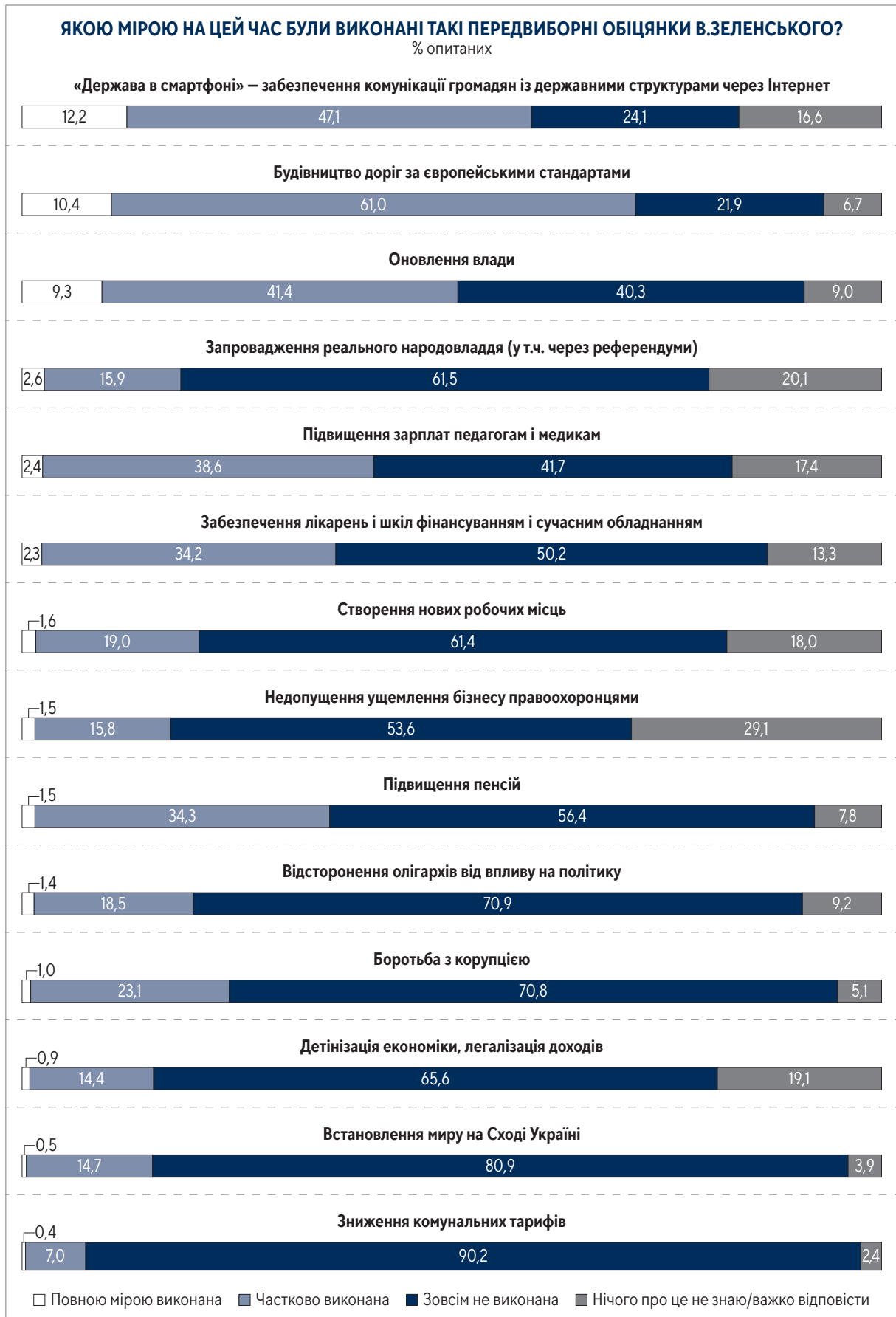
Жовтень 2021р.

РЕГІОНИ

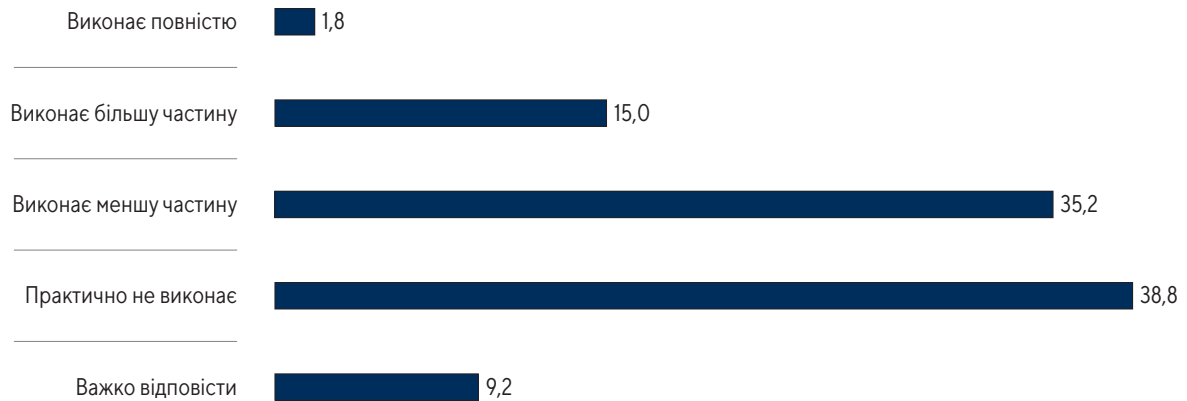
	ВІК				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Позитивно	36,0	22,4	16,3	14,0	12,0
Негативно	31,3	44,3	56,6	58,4	58,3
Байдуже	19,6	20,7	18,9	18,9	19,4
Важко відповісти	13,2	12,6	8,3	8,7	10,2

	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ			
	Бідні	Малозабезпечені	Середнього достатку	Забезпечені
Позитивно	12,5	15,1	20,7	35,5
Негативно	59,2	54,1	47,9	39,3
Байдуже	16,5	20,2	21,0	15,0
Важко відповісти	11,8	10,5	10,5	10,3

ЧИ ВИКОНАЄ СВОЇ ПЕРЕДВИБОРНІ ОБІЦЯНКИ ЗА ПЕРІОД ПЕРЕБУВАННЯ НА ПОСТУ ПРЕЗИДЕНТА В.ЗЕЛЕНСЬКИЙ?

% опитаних

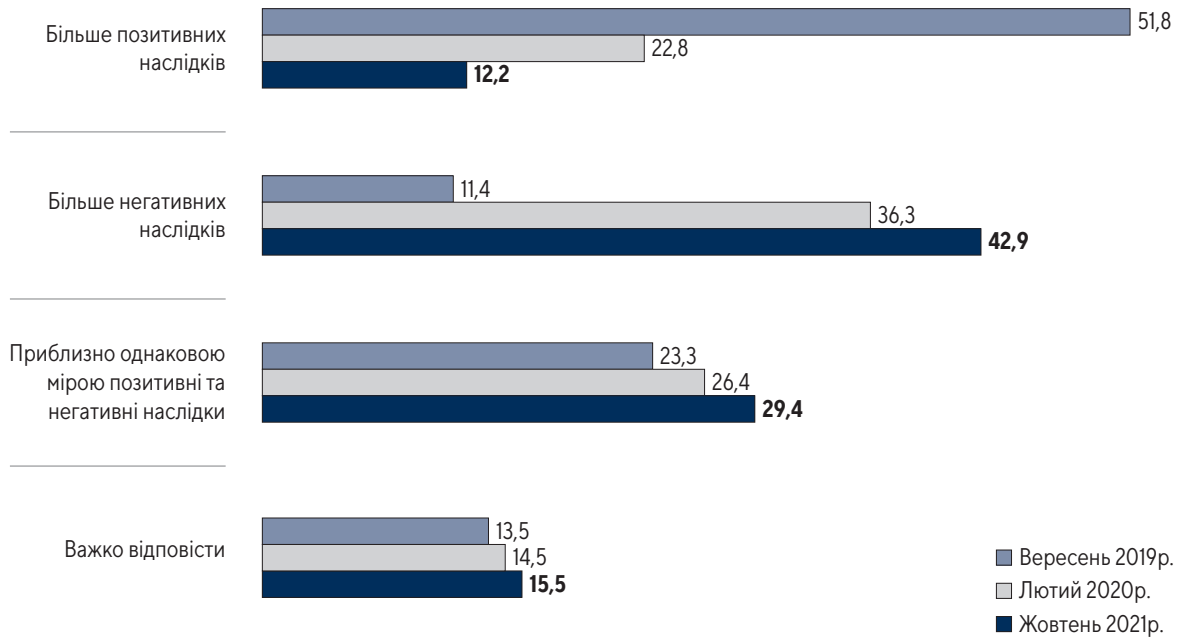

Жовтень 2021р.

	РЕГІОНИ				
	Захід	Центр	Південь	Схід	
Виконає повністю	1,5	3,1	0,4	0,8	
Виконає більшу частину	15,9	14,7	16,2	14,1	
Виконає меншу частину	38,7	38,3	25,7	31,8	
Практично не виконає	35,6	36,6	36,1	46,2	
Важко відповісти	8,4	7,2	21,6	7,1	
	ВІК				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Виконає повністю	2,9	1,7	2,0	1,2	1,4
Виконає більшу частину	27,7	18,0	13,7	9,3	9,5
Виконає меншу частину	36,2	34,2	34,2	35,3	35,9
Практично не виконає	21,9	36,2	42,2	46,1	44,4
Важко відповісти	11,4	9,9	8,0	8,2	8,7
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				
	Бідні	Малозабезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	
Виконає повністю	1,2	0,4	2,0	6,0	
Виконає більшу частину	8,7	12,8	16,5	24,2	
Виконає меншу частину	33,5	34,5	38,1	29,8	
Практично не виконає	48,0	41,4	34,8	33,0	
Важко відповісти	8,7	10,9	8,5	7,0	

**ТЕ, ЩО У ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ СФОРМОВАНА БІЛЬШІСТЬ У СКЛАДІ ОДНІЄЇ ПАРТІЇ,
МАЄ БІЛЬШЕ ПОЗИТИВНИХ ЧИ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ДЛЯ КРАЇНИ?**

% опитаних

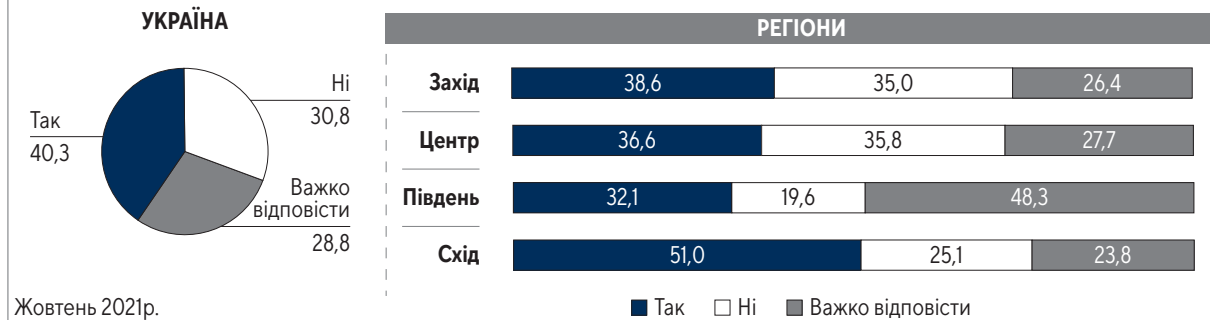

	РЕГІОНИ				
	Захід	Центр	Південь	Схід	
Більше позитивних наслідків	13,8	11,7	12,5	11,3	
Більше негативних наслідків	45,7	39,1	29,6	52,0	
Приблизно однаковою мірою позитивні та негативні наслідки	27,0	33,4	35,8	22,7	
Важко відповісти	13,4	15,8	22,1	14,1	
	ВІК				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Більше позитивних наслідків	22,0	14,0	10,5	8,7	8,2
Більше негативних наслідків	27,9	41,1	42,7	47,7	50,3
Приблизно однаковою мірою позитивні та негативні наслідки	31,1	31,3	34,2	28,8	24,7
Важко відповісти	19,1	13,5	12,5	14,8	16,8
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				
	Бідні	Малозабезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	
Більше позитивних наслідків	7,5	9,1	14,4	20,5	
Більше негативних наслідків	49,2	43,1	41,3	38,6	
Приблизно однаковою мірою позитивні та негативні наслідки	22,0	31,4	30,9	27,9	
Важко відповісти	21,3	16,4	13,4	13,0	

Жовтень 2021р.

**ЧИ ІСНУЮТЬ ЗАРАЗ В УКРАЇНІ ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ПОСИЛЕННЯ АВТОРИТАРНИХ ТЕНДЕНЦІЙ
У ДІЯЛЬНОСТІ ВЛАДИ, СПРОБ ВСТАНОВЛЕННЯ АВТОРИТАРНОГО РЕЖИМУ?**

% опитаних

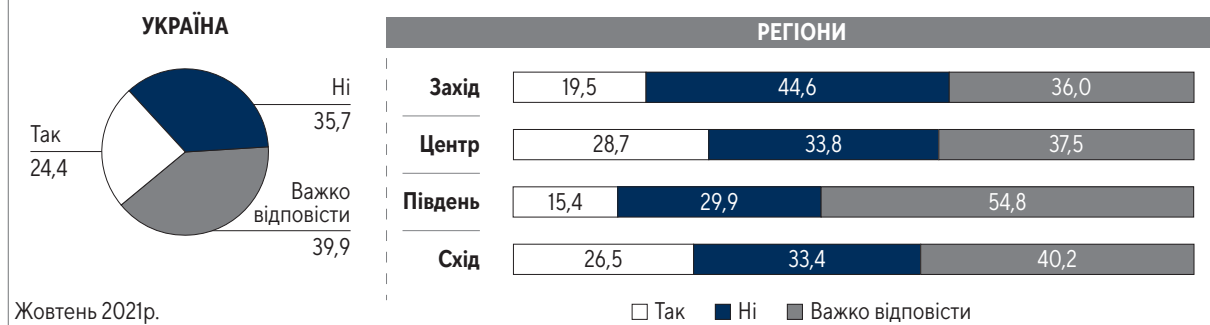

	ВІК				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Так	30,0	37,4	41,9	44,7	45,0
Ні	32,7	36,5	33,9	28,7	25,2
Важко відповісти	37,3	26,1	24,2	26,6	29,9

	СТАТЬ		МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ			
	Чоловіки	Жінки	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені
Так	43,2	38,0	45,7	41,6	40,3	30,2
Ні	31,4	30,3	16,9	29,8	32,9	45,6
Важко відповісти	25,4	31,7	37,4	28,7	26,8	24,2

ЧИ ІСНУЮТЬ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ЗАПОБІЖНИКИ ВІД ВСТАНОВЛЕННЯ АВТОРИТАРНОГО РЕЖИМУ?

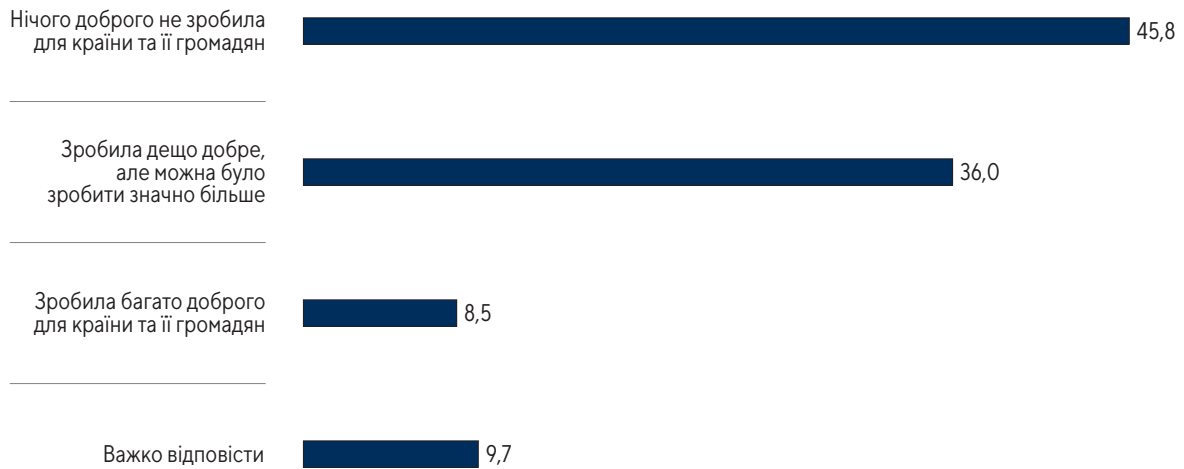
% опитаних

	ВІК				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Так	23,1	25,7	28,2	23,3	22,4
Ні	29,8	35,3	37,3	38,5	36,9
Важко відповісти	47,1	39,0	34,5	38,2	40,7

	ОСВІТА		
	Середня	Середня спеціальна	Вища
Так	21,4	24,9	25,8
Ні	32,5	35,6	38,0
Важко відповісти	46,0	39,4	36,1

ПОПЕРЕДНЯ ВЛАДА 2014-2019рр.
% опитаних

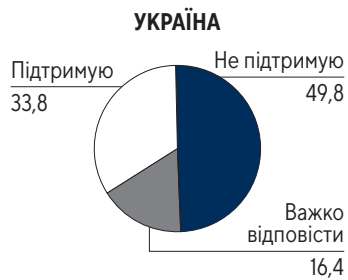

Жовтень 2021р.

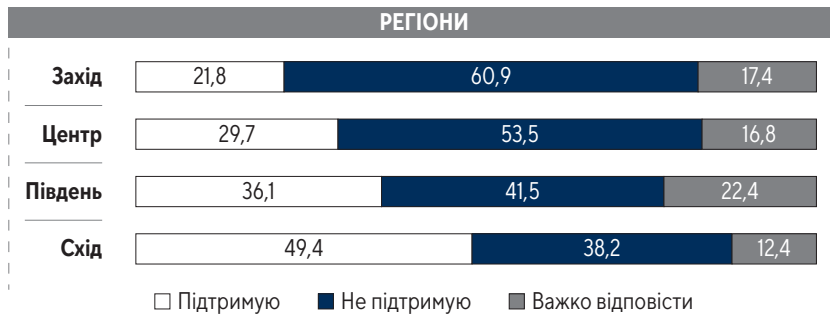
	РЕГІОНИ						
	Захід	Центр	Південь	Схід			
Нічого доброго не зробила для країни та її громадян	27,5	38,2	61,3	66,2			
Зробила дещо добре, але можна було зробити значно більше	53,2	41,6	18,3	20,5			
Зробила багато доброго для країни та її громадян	11,5	9,6	5,8	5,4			
Важко відповісти	7,8	10,6	14,6	7,9			
	ВІК						
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші		
Нічого доброго не зробила для країни та її громадян	42,2	40,9	45,3	49,1	49,8		
Зробила дещо добре, але можна було зробити значно більше	36,7	40,9	35,9	32,6	34,2		
Зробила багато доброго для країни та її громадян	7,6	8,9	9,4	9,9	7,5		
Важко відповісти	13,5	9,4	9,4	8,4	8,5		
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ОСВІТА		
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	Середня	Середня спеціальна	Вища
Нічого доброго не зробила для країни та її громадян	57,9	51,7	40,7	31,8	48,1	47,1	43,0
Зробила дещо добре, але можна було зробити значно більше	24,8	31,2	39,9	50,0	35,3	33,8	39,0
Зробила багато доброго для країни та її громадян	6,3	6,7	10,4	10,7	7,1	8,2	10,0
Важко відповісти	11,0	10,4	9,1	7,5	9,6	10,9	8,0

ЯК ВИ СТАВИТЕСЯ ДО ІДЕЇ ПРОВЕДЕННЯ ДОСТРОКОВИХ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ?

% опитаних

Жовтень 2021р.

ВІК

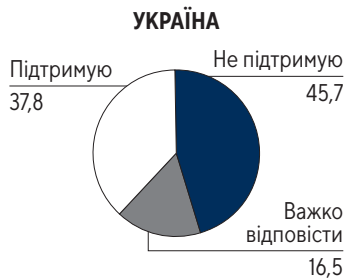
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Підтримую	17,9	33,8	36,1	39,4	38,3
Не підтримую	63,3	51,6	49,4	42,6	45,1
Важко відповісти	18,8	14,6	14,5	18,1	16,6

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ

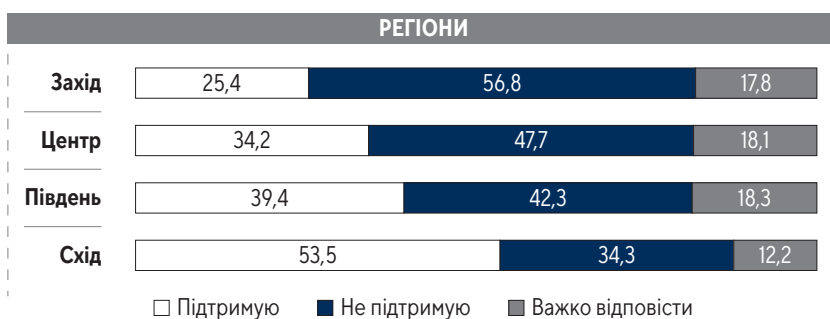
	Бідні	Малозабезпечені	Середнього достатку	Забезпечені
Підтримую	47,8	34,6	30,2	28,8
Не підтримую	32,4	50,8	52,5	56,7
Важко відповісти	19,8	14,6	17,3	14,4

ЯК ВИ СТАВИТЕСЯ ДО ІДЕЇ ПРОВЕДЕННЯ ДОСТРОКОВИХ ВИБОРІВ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ?

% опитаних

Жовтень 2021р.

ВІК

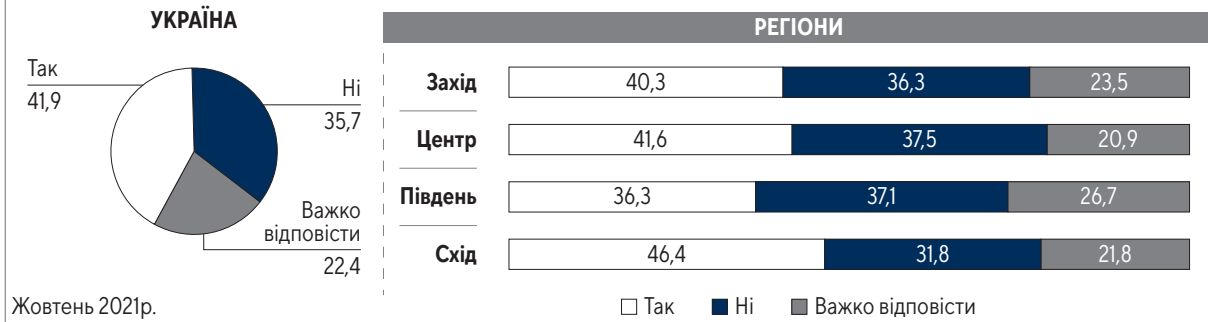
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Підтримую	23,5	37,0	37,6	42,9	43,9
Не підтримую	54,0	48,1	47,3	42,3	40,1
Важко відповісти	22,6	14,8	15,1	14,9	16,0

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ

	Бідні	Малозабезпечені	Середнього достатку	Забезпечені
Підтримую	52,4	39,3	32,3	36,3
Не підтримую	31,9	46,1	49,9	46,5
Важко відповісти	15,7	14,6	17,8	17,2

ЧИ Є СЬОГОДНІ В УКРАЇНІ ПОЛІТИЧНІ ЛІДЕРИ, ЯКІ МОГЛИ Б ЕФЕКТИВНО КЕРУВАТИ КРАЇНОЮ?

% опитаних

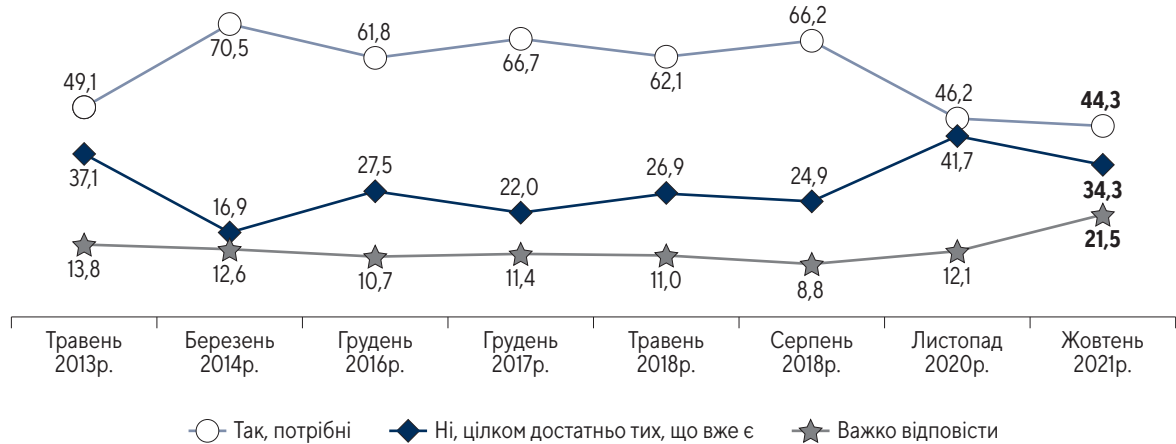

ВІК					
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Так	34,6	39,8	43,0	42,9	46,5
Ні	39,3	38,3	35,0	35,9	31,9
Важко відповісти	26,1	22,0	21,9	21,3	21,5

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				
	Бідні	Малозабезпечені	Середнього достатку	Забезпечені
Так	49,2	41,0	40,2	44,7
Ні	26,8	37,4	37,5	33,0
Важко відповісти	24,0	21,6	22,3	22,3

ЧИ ПОТРІБНІ УКРАЇНІ НОВІ ПОЛІТИЧНІ ЛІДЕРИ (ТОБТО ТАКІ ПОЛІТИКИ, ЯКІ ЩЕ НЕ БУЛИ ПРИ ВЛАДІ)?

% опитаних

РЕГІОНИ (жовтень 2021р.)				
	Захід	Центр	Південь	Схід
Так, потрібні	48,1	43,9	30,8	47,3
Ні, цілком достатньо тих, що вже є	33,9	36,8	37,9	29,5
Важко відповісти	18,0	19,3	31,3	23,3

ВІК (жовтень 2021р.)					
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Так, потрібні	43,6	44,1	41,6	44,6	46,3
Ні, цілком достатньо тих, що вже є	34,2	36,2	34,2	34,7	32,6
Важко відповісти	22,2	19,7	24,2	20,7	21,1

ЧИ БАЧИТЕ ВИ КОГОСЬ В ЯКОСТІ НОВИХ ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ?

% опитаних

Так – 19,5

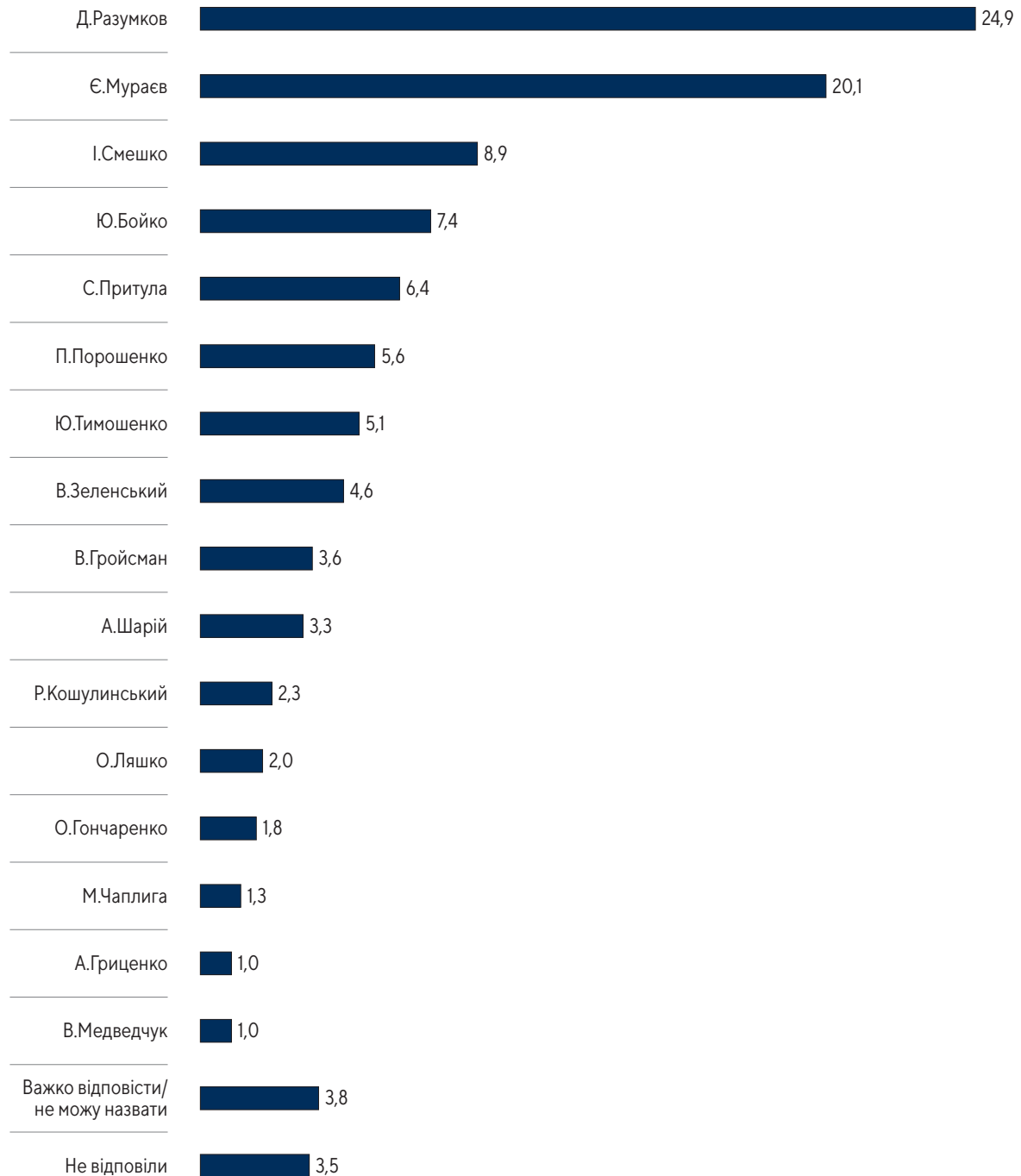
Ні – 80,0

Жовтень 2021р.

Важко відповісти – 0,5

ЧИ МОЖЕТЕ ВИ НАЗВАТИ, КОГО САМЕ ВИ БАЧИТЕ В ЯКОСТІ НОВИХ ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ?*

% тих, хто бачить когось в якості нових політичних лідерів

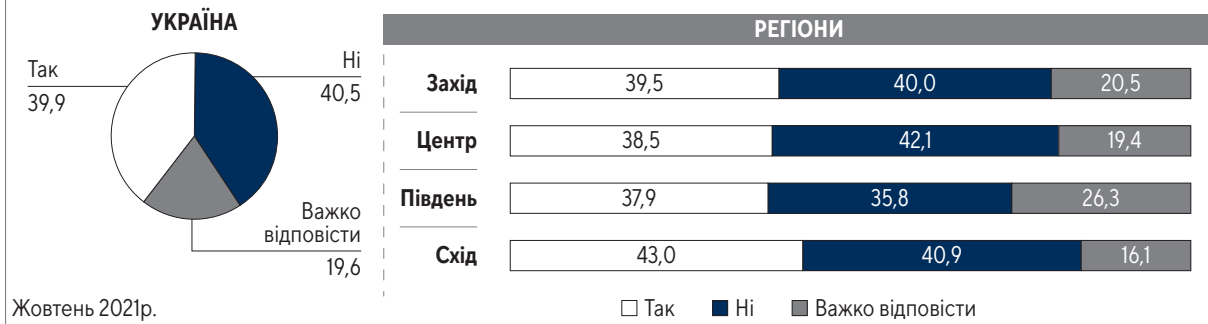

Жовтень 2021р.

* Питання ставилося як відкрите, тобто респондент мав сам назвати прізвище. Респондент міг назвати кілька прізвищ. Наведені лише ті відповіді, які назвали 1% і більше.

ЧИ Є В УКРАЇНІ ПАРТІЯ, ПРО ЯКУ ВИ МОЖЕТЕ СКАЗАТИ, ЩО ВОНА ПРЕДСТАВЛЯЄ ВАШІ ІНТЕРЕСИ?

% опитаних

	ВІК				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Так	34,3	36,5	37,6	40,8	46,4
Ні	45,2	40,4	43,3	42,6	35,1
Важко відповісти	20,5	23,2	19,1	16,6	18,6

	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ			
	Бідні	Малозабезпечені	Середнього достатку	Забезпечені
Так	40,2	40,2	39,1	41,2
Ні	40,9	40,4	39,3	45,4
Важко відповісти	18,9	19,4	21,6	13,4

З ЯКИМ ІЗ НАВЕДЕНИХ СУДЖЕНЬ ВИ ЗГОДНІ БІЛЬШОЮ МІРОЮ?

% опитаних

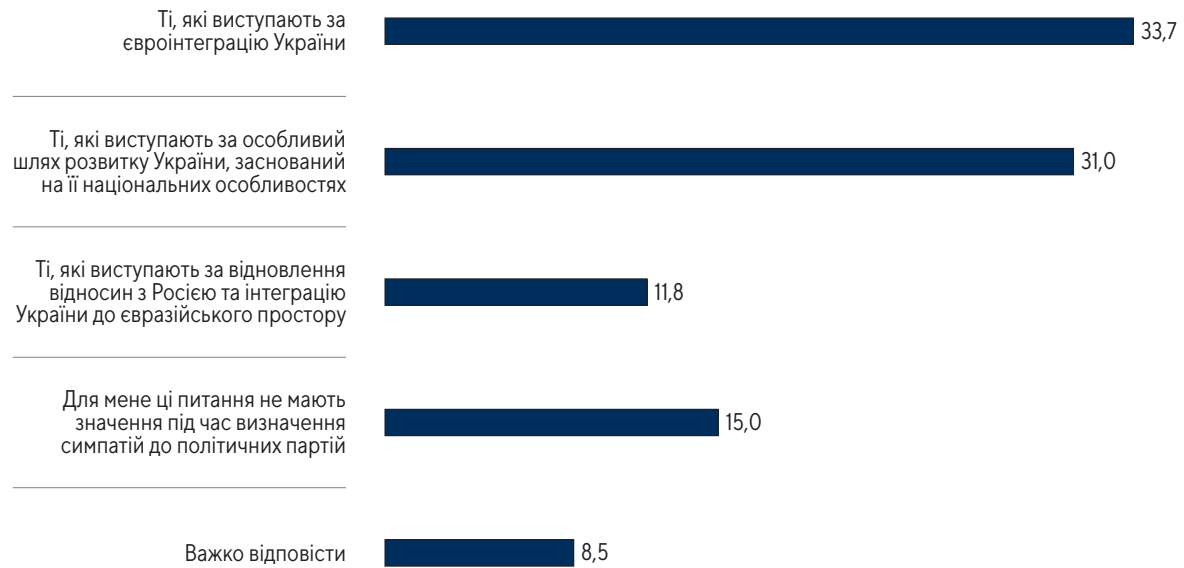
	2009р.	2010р.	2011р.	2014р.	2015р.	2016р.	2020р.	2021р.
В Україні є політичні сили, діяльність яких я певною мірою підтримую, але якщо з'явиться якась краща політична сила, я можу проголосувати за неї	35,1	36,0	35,7	38,0	38,7	39,2	40,8	34,5
В Україні є політична сила, діяльність якої я вважаю правильною, і на наступних виборах я голосуватиму лише за неї і ні за кого іншого	40,6	44,1	25,3	33,1	22,2	18,8	27,1	27,8
Серед українських політичних сил немає таких, діяльність яких я підтримую хоча б якоюсь мірою	17,6	12,0	28,7	17,9	23,8	29,3	24,7	24,5
Важко відповісти	6,7	7,9	10,2	11,0	15,3	12,7	7,4	13,2

	РЕГІОНИ (жовтень 2021р.)			
	Захід	Центр	Південь	Схід
В Україні є політичні сили, діяльність яких я певною мірою підтримую, але якщо з'явиться якась краща політична сила, я можу проголосувати за неї	37,1	33,4	26,7	37,1
В Україні є політична сила, діяльність якої я вважаю правильною, і на наступних виборах я голосуватиму лише за неї і ні за кого іншого	28,9	27,5	28,3	27,0
Серед українських політичних сил немає таких, діяльність яких я підтримую хоча б якоюсь мірою	20,8	25,8	28,3	24,4
Важко відповісти	13,2	13,3	16,7	11,4

	ВІК (жовтень 2021р.)				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
В Україні є політичні сили, діяльність яких я певною мірою підтримую, але якщо з'явиться якась краща політична сила, я можу проголосувати за неї	31,4	37,5	35,3	36,3	32,6
В Україні є політична сила, діяльність якої я вважаю правильною, і на наступних виборах я голосуватиму лише за неї і ні за кого іншого	25,8	22,2	25,6	26,7	34,9
Серед українських політичних сил немає таких, діяльність яких я підтримую хоча б якоюсь мірою	22,9	27,7	26,5	25,0	21,7
Важко відповісти	19,9	12,6	12,5	11,9	10,8

ЯКІ ПОЛІТИЧНІ СИЛИ ВИ БІЛЬШЕ ПІДТРИМУЄТЕ (СТАВИТЕСЯ З СИМПАТІЄЮ)?

% опитаних

Жовтень 2021р.

	РЕГІОНИ				
	Захід	Центр	Південь	Схід	
Ті, які виступають за євроінтеграцію України	47,9	37,3	19,6	22,1	
Ті, які виступають за особливий шлях розвитку України, заснований на її національних особливостях	29,3	30,9	35,8	30,4	
Ті, які виступають за відновлення відносин з Росією та інтеграцію України до євразійського простору	2,3	8,6	14,2	23,8	
Для мене ці питання не мають значення під час визначення симпатій до політичних партій	14,6	14,5	16,3	15,4	
Важко відповісти	5,9	8,7	14,2	8,3	
	ВІК				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Ті, які виступають за євроінтеграцію України	41,6	38,5	35,0	29,1	27,7
Ті, які виступають за особливий шлях розвитку України, заснований на її національних особливостях	27,9	29,9	30,5	35,5	31,1
Ті, які виступають за відновлення відносин з Росією та інтеграцію України до євразійського простору	4,4	9,4	12,8	9,6	18,6
Для мене ці питання не мають значення під час визначення симпатій до політичних партій	15,0	13,6	15,4	15,7	15,3
Важко відповісти	11,1	8,6	6,3	10,2	7,3
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	
Ті, які виступають за євроінтеграцію України	21,7	26,8	39,4	50,7	
Ті, які виступають за особливий шлях розвитку України, заснований на її національних особливостях	32,7	33,8	28,7	29,3	
Ті, які виступають за відновлення відносин з Росією та інтеграцію України до євразійського простору	18,9	14,0	9,5	4,7	
Для мене ці питання не мають значення під час визначення симпатій до політичних партій	20,9	16,3	13,6	7,9	
Важко відповісти	5,9	9,1	8,8	7,4	

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ

(експертне опитування)

З метою вивчення позицій фахівців стосовно їх бачення як теперішнього стану суспільно-політичного розвитку країни, так і можливих напрямів його еволюції найближчим часом (до наступного виборчого циклу) було проведено експертне опитування¹. Його результати, на відміну від офіційних заяв представників влади, не надають підстав для оптимістичних очікувань і прогнозів, та можуть сприйматися як твереза оцінка ситуації, з якої потрібно робити певні висновки.

ДЕРЖАВА: СУЧАСНИЙ СТАН І НАЯВНІ ПРОБЛЕМИ

Більшість опитаних експертів схильні відзначити суттєве посилення впливу Президента після заміни владної команди в результаті виборів 2019р. — так вважають 61% опитаних експертів (діаграма «У 2019р. в Україні відбулася заміна владної команди. Як Ви оцінюєте зміни...?», с.87). На посилення регіональних груп в якості політичних суб'єктів вказують 43% опитаних експертів, посилення впливу ФПГ відзначають 41% експертів. Примітно, що 49% експертів вбачають послаблення позицій Верховної Ради. 46% — вважають, що послабилася незалежність правоохоронних органів, а 43% експертів вважають, що рівень незалежності правоохоронних органів, порівняно з 2019р., не змінився.

45% експертів, а це відносна більшість, вважають, що незмінним залишився рівень незалежності судової системи, ще 41% — вказують на погіршення цього параметру, що загалом свідчить про швидше песимістичні настрої експертної спільноти з цього питання.

Невисоку оцінку здобув рівень керованості державного апарату — він, на думку експертів, або не змінився, або послабився — обидві відповіді підтримали по 32%.

Рівень дії таких чинників, як вплив на українську політику з боку ключових закордонних партнерів — Європейського Союзу і США, а також Росії, на думку відносної більшості експертів, залишається незмінним. Так заявили, відповідно, 45%, 44% і 37% опитаних експертів.

¹ Експертне опитування проведено соціологічною службою Центру Разумкова в жовтні-листопаді 2021р. Опитано 105 експертів (представники органів місцевого самоврядування, науковці, викладачі закладів вищої освіти, представники громадських організацій і політичних партій, журналісти) у 23 областях України та м.Києві.

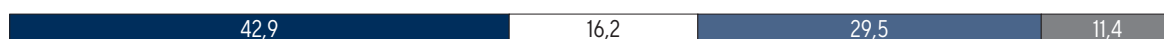
У 2019р. В УКРАЇНІ ВІДБУЛАСЯ ЗАМІНА ВЛАДНОЇ КОМАНДИ. ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ ЗМІНИ НАВЕДЕНИХ ПАРАМЕТРІВ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ, ЩО ВІДБУЛИСЯ З ТОГО ЧАСУ?

% опитаних експертів

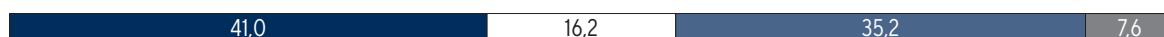
Вплив Президента в системі державної влади

Політична суб'єктність регіональних еліт

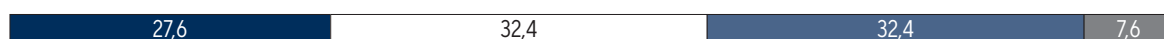
Вплив фінансово-промислових груп

Вплив США

Керованість державного апарату

Вплив Росії

Вплив країн ЄС

Вплив Верховної Ради в системі державної влади

Конкурентність доступу різних політичних сил до засобів масової інформації

Незалежність судової системи

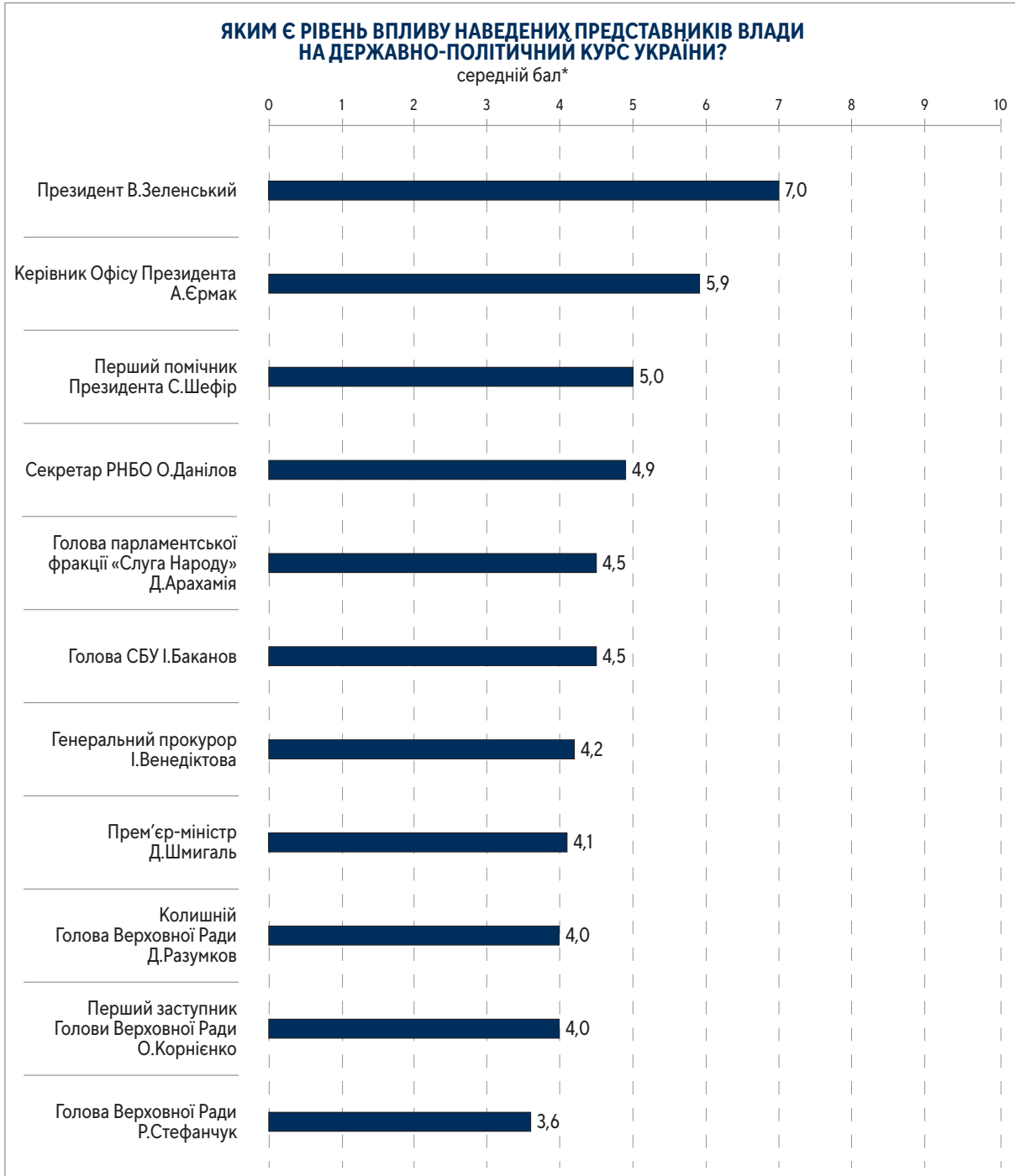
Незалежність правоохоронних органів

■ Посилився □ Послабився ■ Не змінився ■ Важко відповісти

Оцінка експертами персонального впливу ключових акторів сучасної української політичної сцени не містить особливих сюрпризів (діаграма «Яким є рівень впливу наведених представників влади на державно-політичний курс України?»). Так, за цим показником 7 балів, на думку експертів, набирає Президент України, до першої

трійки також належать керівник Офісу Президента А.Єрмак (6 балів) та перший помічник Президента С.Шефір (5 балів). Важливим нюансом є те, що жоден з них не отримував мандата від суспільства на виборах, а С.Шефір навіть не працює офіційно у владних структурах². Наступні місця за рівнем свого впливу посіли секретар РНБО

* За 11-бальною шкалою від 0 до 10, де «0» означає, що вплив є дуже низьким, а «10» – «дуже високим».

² Див. зокрема: Новікова О. Шефір не працює в Офісі президента, хоча є першим помічником Зеленського. – Українські новини, 24 вересня 2021р., <https://ukranews.com/ua/news/803217-shefir-ne-pratsuyue-v-ofisi-prezydenta-hocha-ye-pershym-pomichnykom-zelenskogo>.

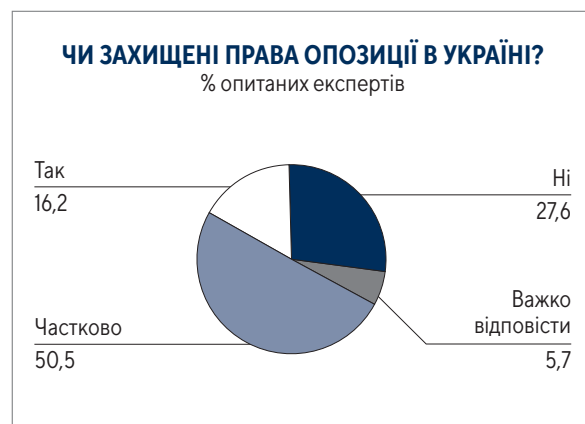
О.Данілов та керівник СБУ І.Баканов, голова парламентської фракції «Слуги Народу» Д.Арахамія. Таким чином, експертна спільнота підтверджує, що найбільший вплив на державну політику мають, крім Президента, особи, які на це не вповноважені Конституцією.

Демократичний принцип поділу влади на три незалежні гілки – законодавчу, виконавчу та судову, зафіксований у Конституції, як вважають більшість (53%) експертів, в сучасній Україні дотримується лише частково (діаграма «Чи дотримується зараз в Україні принцип поділу влади на три незалежні гілки: законодавчу, виконавчу та судову?»). Ще 31% експертів вважають, що цей надважливий для демократичного врядування принцип не дотримується зовсім.

Більшість (62%) експертів вважають, що наявність у Верховній Раді пропрезидентської «монобільшості» робить систему влади менш прозорою і демократичною (діаграма «Яку з оцінок існування пропрезидентської «монобільшості» у Верховній Раді Ви більше підтримуєте?»). Протилежної думки дотримувалися 27% експертів

У сучасній Україні, на думку половини опитаних експертів, варто говорити лише про часткове дотримання прав опозиції (діаграма «Чи захищені права опозиції в Україні?»). Понад чверть опитаних експертів переконані, що ці права не дотримуються зовсім, тоді як 16% впевнені у дотриманні прав опозиції.

Питання щодо ставлення експертів до зміни керівництва Верховної Ради (передусім, заміна Д.Разумкова на посаді голови Верховної Ради на більш лояльного до Президента Р.Стефанчука) та можливих наслідків дали цікаві відповіді (діаграма «Чи згодні Ви з наведеними твердженнями?», с.90).

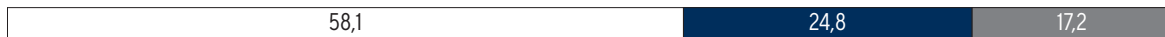
ЧИ ЗГОДНІ ВИ З НАВЕДЕНИМИ ТВЕРДЖЕННЯМИ?

% опитаних експертів

Зміна керівництва Верховної Ради може призвести до посилення політичної конкуренції за рахунок створення нових політичних сил, до яких увійдуть Д.Разумков та інші колишні члени команди В.Зеленського

Зміна керівництва Верховної Ради – крок у напрямі зміцнення позицій В.Зеленського та його політичного оточення

Консолідація президентської влади несе небезпеку для країни через загрозу поширення тоталітарних та авторитарних тенденцій

Зміна керівництва Верховної Ради – крок у напрямі послаблення чи навіть руйнування парламентаризму

Ситуація навколо зміни керівництва Верховної Ради свідчить про переформатування Верховної Ради (утворення розширеної «партії влади» за рахунок приєднання фракції «Батьківщини», частини фракції «Голосу», груп «Довіра» та «За майбутнє»)

Зміна керівництва Верховної Ради може мати наслідком політичну кризу

Зміна керівництва Верховної Ради матиме позитивні для країни наслідки у плані спрощення керування державою і уникнення зайвих дискусій для реалізації положень програми Президента В.Зеленського

Зміна керівництва Верховної Ради може відкрити шлях до призначення позачергових виборів Президента України

Так Ні Важко відповісти

Так, 63% опитаних експертів упевнені в тому, що наслідком може стати створення нових політичних сил і посилення політичної конкуренції, 58% – у тому, що владою обрано шлях зміцнення позицій Президента та його оточення. 55% експертів вбачають у тенденції до консолідації президентської влади загрозу поширення тоталітарних та авторитарних тенденцій у політиці.

64% експертів не вірять у те, що заміна парламентського керівництва може призвести до позачергових виборів Президента.

Кожен другий експерт не вбачає позитивних для країни наслідків від заміни парламентського керівництва.

Дещо менше половини (45%) опитаних експертів побоюються, що одним з наслідків може стати політична криза (так не вважають 31% експертів).

Голоси експертів, упевнених, що зміна керівництва Верховної Ради є кроком до послаблення чи руйнування парламентаризму, і тих, хто так не вважають – розподілися порівну – по 38%.

Експертна спільнота також розділена стосовно того, чи варто вбачати у ситуації навколо заміни керівництва Верховної Ради контури нової владної коаліції (доєднання до «Слуги Народу» депутатів з груп «За майбутнє», «Довіра», а також фракції «Батьківщини» та частини фракції «Голосу»). Так – кажуть 36% експертів, ні – 33%.

Оцінку експертами стану виконання Президентом В.Зеленським його передвиборних обіцянок можна вважати нейтрально-негативною (таблиця «Якою мірою на цей час були виконані кожна з наведених

передвиборних обіцянок В.Зеленського?», с.92). Адже на середині президентської каденції повністю виконаних обіцянок немає.

Серед *зовсім не виконаних* обіцянок – зниження комунальних тарифів (про що говорять 86% експертів), встановлення миру на Сході України (82%), відсторонення олігархів від впливу на політику (73%), запровадження реального народовладдя (72%), детінізація економіки й легалізація доходів (67%), боротьба з корупцією (61%), створення нових робочих місць (55% експертів).

Серед тих позицій, які більшість експертів вважають *частково виконаними* – «держава в смартфоні» (71%), будівництво доріг за європейськими стандартами (63%), підвищення зарплат для педагогів і медиків (59%), оновлення влади (58% експертів). Частково виконаною, на думку відносної більшості (49%) експертів, є також забезпечення лікарень і шкіл фінансуванням і сучасним обладнанням.

Загалом ситуація з виконанням обіцянок не є повністю провальною і катастрофічною і навіть дає змогу продемонструвати суспільству деякі з досягнутих результатів, проте на середині президентського терміну цього може виявитися замало.

Експерти у своїх баченнях змін після 2019р. висловлюють песимістичні оцінки (діаграма «Чи згодні Ви з твердженнями стосовно зміни влади у 2019р.?», с.92). В Україні не зріс рівень демократії, дотримання громадянських і політичних прав і свобод (74% експертів), країна за цей час не наблизилася до Європейського Союзу (69% експертів), ці зміни не відповідають інтересам більшості громадян (61% експертів).

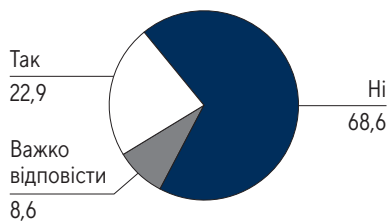

**ЯКОЮ МІРОЮ НА ЦЕЙ ЧАС БУЛИ ВИКОНАНІ КОЖНА
З НАВЕДЕНИХ ПЕРЕДВИБОРНИХ ОБІЦЯНОК В.ЗЕЛЕНЬСЬКОГО?**
% опитаних експертів

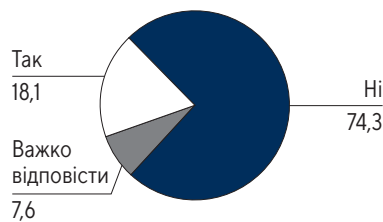
	Повною мірою виконана	Частково виконана	Зовсім не виконана	Нічого про це не знаю/важко відповісти
«Держава в смартфоні» – забезпечення комунікації громадян із державними структурами через Інтернет	18,1	71,4	5,7	4,8
Забезпечення лікарень і шкіл фінансуванням і сучасним обладнанням	6,7	48,6	38,1	6,7
Недопущення ущемлення бізнесу правоохоронцями	4,8	24,8	49,5	21,0
Підвищення зарплат педагогам і медикам	4,8	59,0	32,4	3,8
Підвищення пенсій	3,8	41,0	48,6	6,7
Створення нових робочих місць	3,8	27,6	55,2	13,3
Запровадження реального народовладдя (у т.ч. через референдуми)	2,9	17,1	72,4	7,7
Детінізація економіки, легалізація доходів	2,9	19,0	66,7	11,4
Зниження комунальних тарифів	1,9	6,7	85,7	5,8
Боротьба з корупцією	0,0	37,1	61,0	1,9
Встановлення миру на Сході України	0,0	18,1	81,9	0,0
Відсторонення олігархів від впливу на політику	0,0	25,7	73,3	1,0
Будівництво доріг за європейськими стандартами	25,7	62,9	9,5	1,9
Оновлення влади	21,0	58,1	17,1	3,8

ЧИ ЗГОДНІ ВИ З ТВЕРДЖЕННЯМИ СТОСОВНО ЗМІНИ ВЛАДИ У 2019р.?
% опитаних експертів

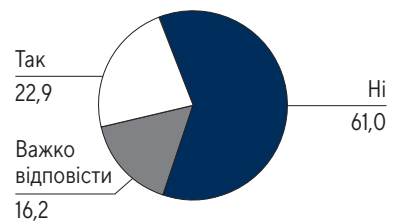
Після зміни влади у 2019р. Україна наблизилася до ЄС

Після зміни влади в Україні зріс рівень демократії, дотримання політичних і громадянських прав і свобод

Досягнуті після зміни влади в 2019р. результати відповідають інтересам більшості громадян України

Абсолютна більшість опитаних експертів очікують, що незважаючи на вже очевидні промахи державної політики і свої задоволення у тому, що обирається лише на один термін, В.Зеленський балотуватиметься й на другий президентський термін (діаграма «Чи балотуватиметься В.Зеленський на пост Президента України повторно?»). 26% експертів у цьому цілком переконані, 61% – вважають, що скоріше за все це відбудеться. Цікаво, що ніхто з опитаних експертів не має думки, що В.Зеленський однозначно не балотуватиметься на наступних виборах.

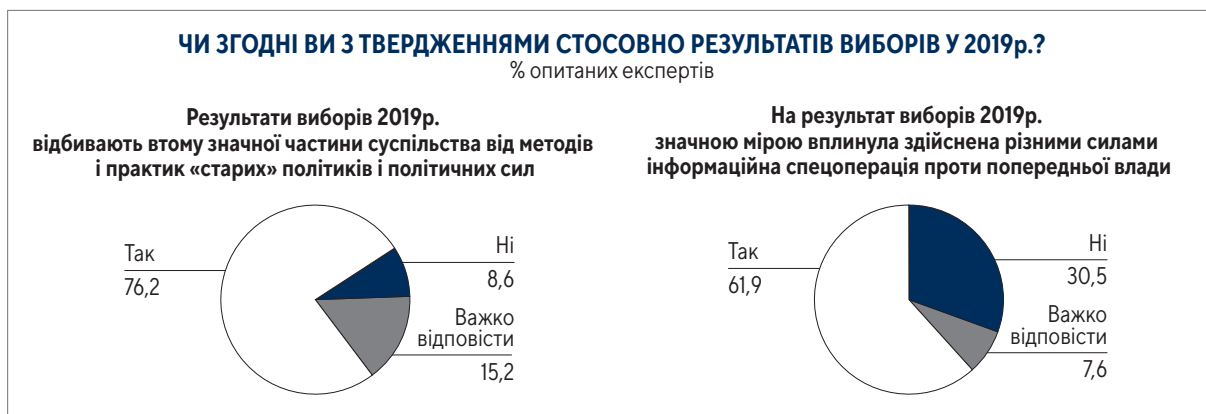
62% експертів думають, що на результати виборів 2019р. значною мірою вплинула інформаційна спецоперація, здійснена різними силами.

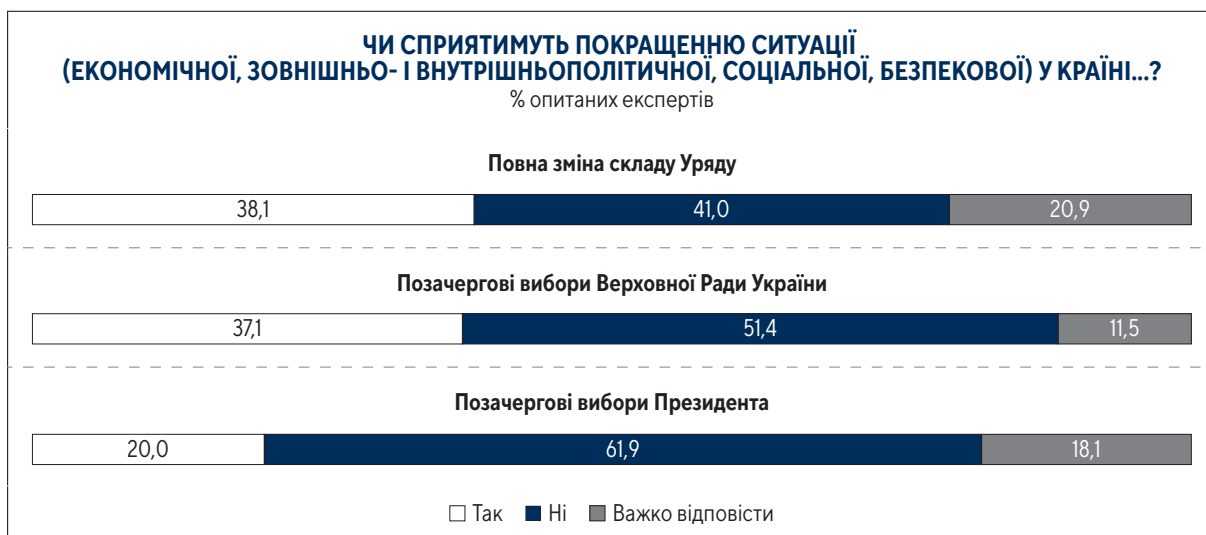
Відносна більшість (47%) експертів вбачають зростання рівня взаємного відчуження між суспільством і владою після змін влади у 2019р. 31% експертів вважають, що ситуація не змінилася, а позитивні зміни вбачає лише кожен п'ятий експерт. Отже, загалом не можна сказати, що атмосфера відносин між суспільством і владою змінюється у кращий бік.

Питання щодо результатів виборів 2019р. не становило для експертів особливих складнощів (діаграми «Чи згодні Ви з твердженнями стосовно результатів виборів у 2019р.?»). Так, 76% опитаних експертів вважають, що головною причиною була втома суспільства від методів і практик попередньої влади і політичних сил. Крім того,

Більшість опитаних експертів не вважають, що позачергові вибори Президента і Верховної Ради можуть призвести до покращення ситуації, що склалася у країні в економіці, зовнішній політиці, безпеці тощо (діаграма «Чи сприятимуть покращенню ситуації (економічної, зовнішньо- та внутрішньополітичної, соціальної, безпекової) у країні...?»), с.94). Так, 62% експертів не бачать потреби в позачергових виборах Президента (20% – мають протилежну думку), і 51% – не підтримують позачергові вибори народних депутатів (37% вважають навпаки).

При цьому майже однакові частки опитаних експертів вбачають можливість покращення ситуації у повній зміні Уряду і не вірять у таку можливість – відповідно 38% та 41%.

Питання політичного лідерства, як впливає з відповідей експертів, в Україні стоїть гостро (діаграма «Чи є сьогодні в Україні політичні лідери, які могли б ефективно керувати країною?»). Адже відносна більшість (45%) експертів впевнені в наявності лідерів, спроможних ефективно керувати країною. А 36% вважають, що таких лідерів в Україні немає.

Де ж шукати лідерів, спроможних ефективно керувати країною? Більшість (55%) експертів вважають, що насамперед серед представників опозиції (діаграма «Якщо Ви вважаєте, що такі лідери є, то де їх можна знайти?»). Але при цьому 49% радять пошукати їх серед діючих представників влади, 40% – серед регіональних лідерів, а третина – у позапарламентських партіях. Найменше (15%) експертів радять шукати ефективних лідерів в Уряді, що само собою є край негативним сигналом.

ЯКЩО ВИ ВВАЖАЄТЕ, ЩО ТАКІ ЛІДЕРИ Є, ТО ДЕ ЇХ МОЖНА ЗНАЙТИ?*

% тих, хто вважає, що сьогодні в Україні є політичні лідери, які могли б ефективно керувати країною

Серед представників опозиції	55,3
Серед діючих представників влади, зокрема у Верховній Раді	48,9
Серед регіональних лідерів (міських голів)	40,4
Серед тих партій, які брали участь у виборах, але не увійшли до Верховної Ради	34,0
В Уряді України	14,9
Інше	4,3
Важко відповісти	0,0

* Експертам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

ПРОГНОЗИ НА НАЙБЛИЖЧУ ПЕРСПЕКТИВУ

Експертні оцінки подальших перспектив, з огляду на наявні тенденції, змушують припускати, що до наступного виборчого циклу країна може пережити комплексну багатовимірну кризу внаслідок дій нинішньої влади (діаграми «Тенденції, що розвиваються у країні, дозволяють припустити, що дії нинішньої влади можуть призвести до...», с.95–96).

Так, лише 11% опитаних експертів вірять у можливість економічного зростання внаслідок рішень влади, тоді як 69% – більш імовірним результатом вважають економічний занепад.

79% експертів не вірять, що дії влади спричинять зростання доходів населення (вірять 9%). Зниження рівня соціального захисту прогнозують 76% експертів, тоді як посилення соціальної політики – 12%.

Логічно, що сподіваються на зміцнення стабільності в суспільстві 11% експертів, а наростання соціальної напруженості очікують 80%. Відповідно, 10% експертів очікують зростання оптимізму громадян, тоді як 83% – зростання рівня суспільної апатії і розчарування. Лише 7% експертів розраховують на зміцнення довіри громадян до влади, тоді як 81% – очікують зростання недовіри.

У те, що дії влади сприяють посиленню демократичної конкуренції, зміцненню представницької демократії, розвитку свободи слова, вірять 15% експертів, і не вірять – 68%.

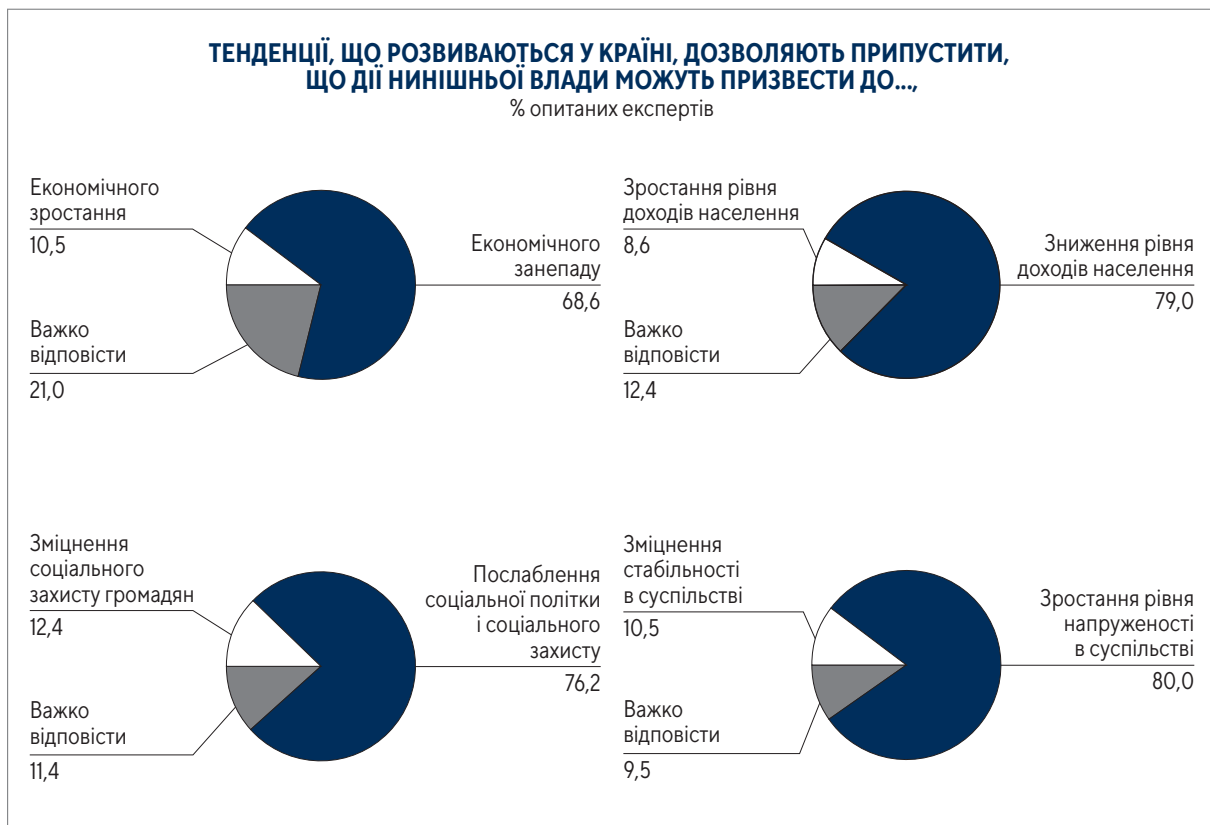
12% експертів очікують найближчими роками зміцнення верховенства права,

а 68% – навпаки, наростання рівня правового свавілля.

Рівні частки експертів – по 15% – очікують зниження рівня корупції в державі і подолання укладу, відомого як «олігархічний». Своєю чергою, зростання рівня корупції очікують 64% експертів, а збереження ключових ознак «олігархічного укладу» (незважаючи на прийнятий нещодавно Закон³) – 75% експертів.

Менш песимістично експерти налаштовані стосовно розвитку реформи децентралізації. Третина експертів сподіваються на її продовження, а 44% – навпаки, на її згортання і «ручне управління» з центру.

Сумнівними, на думку експертів, будуть і результати боротьби зі злочинністю. 9% експертів припускають, що влада зможе досягти зниження рівня злочинності, не вірять у це 47%, а 44% – не мають відповіді на це питання.

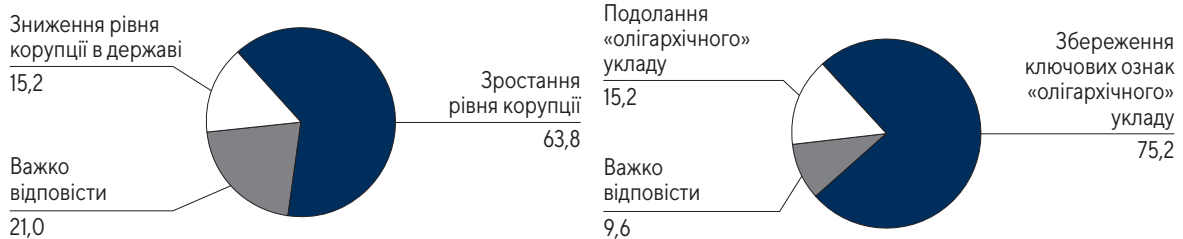
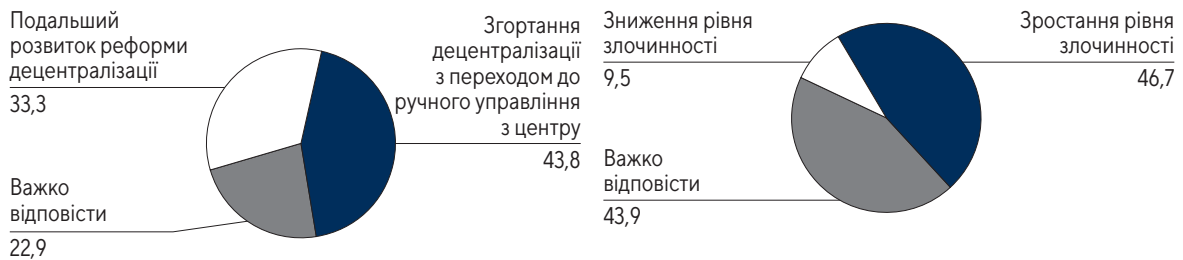
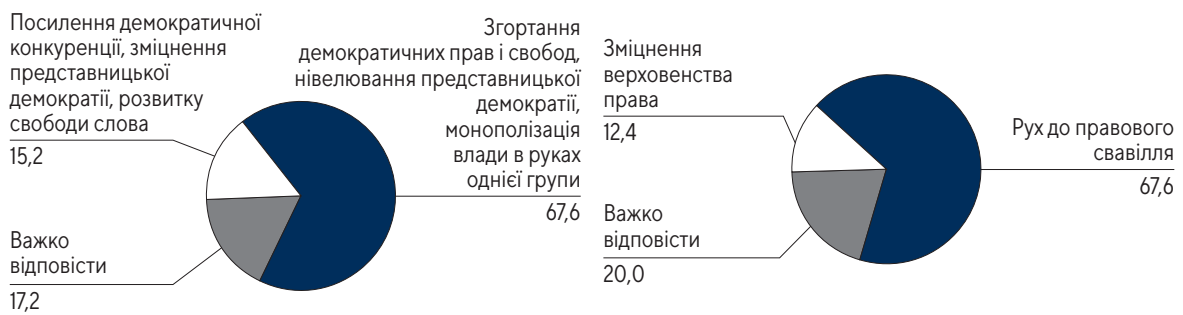
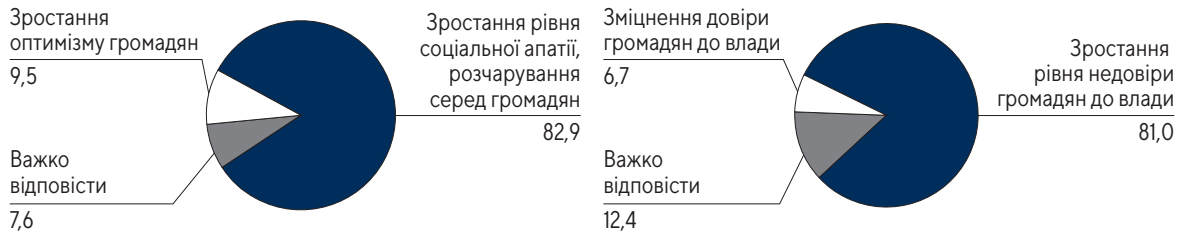

³ Закон «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну або політичну вагу в суспільному житті (олігархів)».

ТЕНДЕНЦІЇ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ У КРАЇНІ, ДОЗВОЛЯЮТЬ ПРИПУСТИТИ, ЩО ДІЇ НИНІШНЬОЇ ВЛАДИ МОЖУТЬ ПРИЗВЕСТИ ДО...

% опитаних експертів

(продовження)

Загалом, очікування експертів від результатів державної політики важко назвати оптимістичними (таблиця «Якими будуть

очікувані результати державної політики у наступні 2-2,5 роки?», с.97). Лише 15% опитаних експертів очікують відновлення

ЯКИМИ БУДУТЬ ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У НАСТУПНІ 2-2,5 РОКИ?

% опитаних експертів

	Так	Ні	Важко відповісти
Наростання авторитарних тенденцій	62,9	21,0	16,2
Посилення «ручного управління» економічними процесами	59,0	18,1	22,9
Посилення керованості процесами у країні з боку центральної влади	52,4	27,6	20,0
Продовження реформи децентралізації	48,6	32,4	19,0
Встановлення «ручного» керування судами, правоохоронними, антикорупційними органами	41,0	25,7	33,3
Згорання свободи преси	40,0	37,1	22,9
Послаблення керованості процесами у країні з боку центральної влади	27,6	51,4	21,0
Поступове згорання децентралізації	24,8	41,9	33,3
Запровадження судової реформи, результатом якої має стати встановлення незалежного і справедливого суду в усіх інстанціях	18,1	55,2	26,7
Відновлення дії принципу поділу влад, підвищення впливу парламенту, призначення професійного і відповідального Уряду	15,2	60,0	24,8

демократичного принципу поділу влад на незалежні гілки, підвищення суб'єктності Парламенту, призначення професійного і відповідального Уряду. 60% експертів у таку перспективу не вірять.

Наростання авторитарних тенденцій схильні очікувати 63% експертів, посилення ручного управління економічними процесами – 59%. 52% експертів очікують посилення керованості процесами з боку центральної влади (що, втім, в умовах затяжного воєнного конфлікту не обов'язково є негативною тенденцією). Відносна більшість (41%) експертів вбачають тенденцію до встановлення владою «ручного» керування судами, правоохоронними та антикорупційними органами. 55% експертів не вірять у те, що влада працюватиме над запровадженням незалежного і справедливого суду в усіх інстанціях. Варто відзначити, що майже порівну експертів очікують згорання свободи преси (40%) і не відчувають такої загрози (37%).

У перспективі II половини президентського терміну В.Зеленського позачергових виборів Президента не станеться – 75%

опитаних експертів вважають, що ймовірність такого сценарію або низька, або нульова, тоді як кожен п'ятий опитаний експерт вважає ймовірність позачергових виборів високою (таблиця «Оцінка ймовірності розвитку деяких подій протягом найближчих 2-2,5 років», с.98). Експерти також припускають, що позачергових виборів до Верховної Ради не буде – 40% вважають таку ймовірність низькою, а 17% впевнені, що позачергових виборів не станеться. Натомість 37% експертів вважають ймовірність їх проведення високою.

Експерти не вважають, що відбудеться переорієнтація стратегічного курсу політики держави на зближення з Росією, Китаєм, Іраном – 41% впевнені, що цього не станеться, а 37% – вважають таку ймовірність низькою. Відтак, офіційному курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію ніщо не загрожує – 42% експертів вважають ймовірність відмови від нього низькою, а 39% – впевнені, що цього не відбудеться.

Більшість експертів також не вважають надто ймовірним у найближчі роки

ОЦІНКА ЙМОВІРНІСТІ РОЗВИТКУ ДЕЯКИХ ПОДІЙ ПРОТЯГОМ НАЙБЛИЖЧИХ 2-2,5 РОКІВ, % опитаних експертів					
	Упевнений, що це станеться	Існує висока ймовірність цього	Ймовірність цього є низькою	Упевнений, що цього не станеться	Важко відповісти
Відбудеться загострення ситуації на Сході країни	9,5	57,1	15,2	9,5	8,6
Відбудеться масштабний військовий наступ з боку Росії	4,8	23,8	41,0	17,1	13,3
Керівництво України офіційно відмовиться від продовження політики європейської та євроатлантичної інтеграції	3,8	11,4	41,9	39,0	3,8
Державна політика України буде переорієнтована на зближення з такими країнами, як Китай, Росія, Іран	3,8	8,6	37,1	41,0	9,5
Відбудуться позачергові вибори до Верховної Ради України	1,9	37,1	40,0	17,1	3,8
Відбудуться позачергові вибори Президента України	1,0	19,0	54,3	21,0	4,8

масштабний військовий наступ з боку Росії – 17% у таку ймовірність не вірять, а 41% вважають її низькою. 24% опитаних експертів утім переконані у високій ймовірності військового наступу.

Натомість більшість експертів очікують загострення ситуації на Сході України: 57% вважають таку ймовірність високою, 10% – впевнені, що це станеться. 25% експертів не вірять або не дуже вірять у таку ймовірність.

Прогнози експертів щодо політичної атмосфери під час II половини президентської каденції В.Зеленського є не надто оптимістичними (таблиця «Наскільки ймовірно, що влада чинитиме наведені дії?», с.99). Так, більшість експертів схильні очікувати таких явищ, як посилення тиску влади на мас-медіа, органи місцевого самоврядування, ділові спільноти, які можуть підтримувати опозицію. Більшість експертів абсолютно або переважно впевнені в тому, що використовуватимуться такі підходи як маніпулювання суспільною свідомістю і «вкидання» неправдивої інформації щодо опозиції, вибіркове застосування законодавства для того, щоб наближені до влади могли уникнути відповідальності, прийняття рішень з порушеннями процедури, порушення норм Конституції заради просування вигідних для

влади рішень. Відносна більшість (47%) опитаних експертів також очікують, що будуть спроби виключення з виборчого процесу ключових опозиційних фігур під різними приводами. Отже, негативні явища, що почали виявлятися в діяльності влади, на думку більшості опитаних експертів, отримають свій розвиток.

Якщо спробувати спрогнозувати загальнополітичну ситуацію після наступних чергових виборів до Верховної Ради (які мають відбутися 2023р.), то експертна думка виглядатиме так: 69% експертів не схильні очікувати збереження монополії на владу партії «Слуга Народу», 59% експертів вважають, що опозиція не зможе сформувати коаліцію (таблиця «Оцінка ймовірності наведених наслідків наступних виборів до Верховної Ради», с.99). Майже порівну розділилися голоси експертів, які вважають, що діюча партія влади зможе стати основою майбутньої коаліції та тих, хто цього не очікує.

Разом з тим, 51% експертів не очікують на парламентських виборах перемоги нових політичних сил. Таким чином, більша частина опитаних експертів схильні очікувати збереження основних контурів наявної партійно-політичної системи, яка, між тим, все ж зазнає певної еволюції.

НАСКІЛЬКИ ЙМОВІРНО, ЩО ВЛАДА ЧИНИТИМЕ НАВЕДЕНІ ДІЇ?					
% опитаних експертів					
	Упевнений, що це станеться	Існує висока ймовірність цього	Ймовірність цього є низькою	Упевнений, що цього не станеться	Важко відповісти
Посилення спроб маніпулювання суспільною свідомістю і «вкидання» неправдивої інформації щодо представників опозиції	29,5	38,1	14,3	9,5	8,6
Прийняття рішень, в яких зацікавлена влада, з порушеннями процедури	28,6	47,6	9,5	10,5	3,9
Порушення норм Конституції і законодавства заради просування вигідних для влади рішень	27,6	37,1	21,0	11,4	2,9
Вибіркове застосування законодавства з метою уникнення відповідальності наближеними до влади людьми	23,8	46,7	15,2	8,6	5,8
Посилення тиску на органи місцевого самоврядування	16,2	52,4	21,9	5,7	3,9
Посилення тиску на мас-медіа	16,2	48,6	19,0	11,4	4,8
Посилення тиску на ділові спільноти, що можуть підтримувати опозиційні сили	14,3	51,4	22,9	5,7	5,8
Виключення з виборчого процесу ключових опозиційних фігур під тим чи іншим приводом	5,7	41,0	39,0	9,5	4,8

ОЦІНКА ЙМОВІРНОСТІ НАВЕДЕНИХ НАСЛІДКІВ НАСТУПНИХ ВИБОРІВ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ,					
% опитаних експертів					
	Упевнений, що це станеться	Існує висока ймовірність цього	Ймовірність цього є низькою	Упевнений, що цього не станеться	Важко відповісти
Переможуть і сформулюють коаліцію нові політичні сили та ті, які зараз не входять до Верховної Ради	5,7	33,3	34,3	17,1	9,5
Збережеться монополія на владу партії «Слуга Народу»	3,8	22,9	42,9	25,7	4,8
Буде сформовано коаліцію на основі діючої партії влади	3,8	41,9	40,0	6,7	7,7
Буде сформовано коаліцію з партій, які зараз перебувають в опозиції	2,9	29,5	44,8	14,3	8,6

ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНО-ВЛАДНИХ ВІДНОСИН

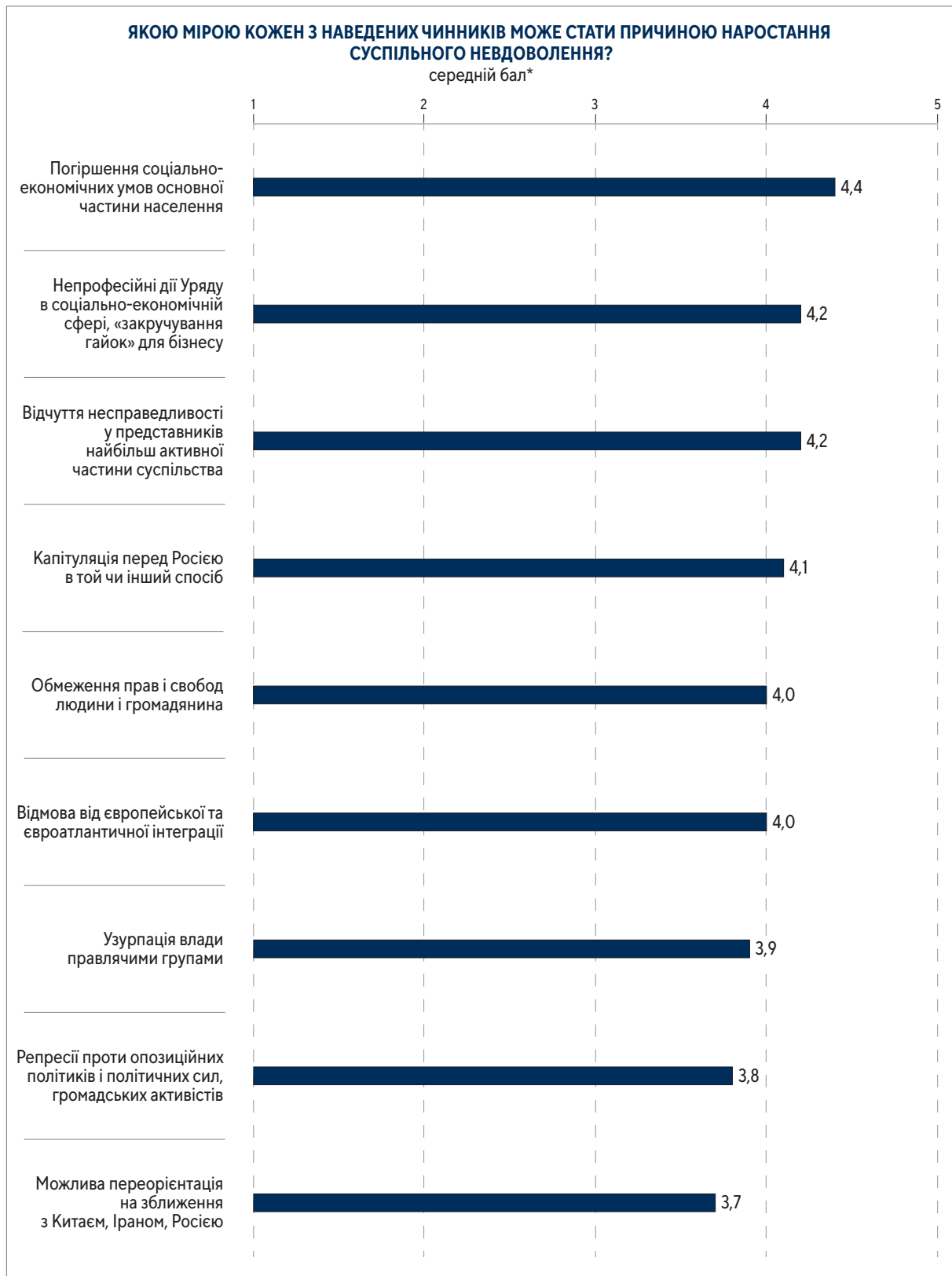
Оцінка експертами суспільної ситуації «на екваторі» президентської каденції В.Зеленського посилає дуже ясні сигнали (діаграма «Оцінка теперішнього стану відносин між суспільством і владою»). Адже якщо 47% експертів оцінюють ситуацію як напружену, а ще 36% вважають, що вже зараз існують передумови до дестабілізації, і до них доєднуються 9%, які бачать суспільну ситуацію як вибухонебезпечну, то це само собою вказує як на високий рівень загроз, так і на результати діяльності груп, що прийшли до влади у 2019р.

Не дивно, що на цьому тлі 61% експертів очікують наростання невдоволення в суспільстві, ще 21% – виявів ознак суспільного спротиву, і ще 5% – соціального вибуху (діаграма «У якому напрямі розвиватиметься ситуація протягом найближчих 2-2,5 років?»). Таким чином, на думку більшості експертів, влада не зможе досягти стабілізації в суспільстві, а відтак можна очікувати різних сценаріїв подальшого розвитку, до яких діюча влада може виявитися не готовою.

В ієрархії можливих причин до наростання суспільного невдоволення, запропонованій експертами, найвищу оцінку – 4,4 бала – отримує погіршення соціально-економічних умов більшої частини населення (діаграма «Якою мірою кожен з наведених чинників може стати причиною наростання суспільного невдоволення?», с.101). За ними експерти відзначають наслідки непрофесійних дій Уряду, посилення тиску на бізнес, а також наростання відчуття несправедливості серед найактивнішої частини суспільства – по 4,2 бала. Спроможність спричинити соціальний вибух можливої капітуляції перед Росією експерти оцінили у 4,1 бала, а обмеження громадянських прав і свобод, а також можливу відмову керівництва держави від продовження європейської та євроатлантичної інтеграції – у 4 бали. Високо оцінюються також інші можливі причини для виявів суспільного невдоволення – узурпація влади окремими групами, репресії проти представників опозиції, переорієнтація на зближення з Росією, Китаєм, Іраном.

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає, що цей чинник зовсім не може стати причиною наростання суспільного невдоволення, а «5» – чинник з дуже високою імовірністю може стати причиною наростання суспільного невдоволення.

РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ: СУМНІВНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Петро СТЕЦЬОК,

науковий консультант Центру Разумкова,
суддя Конституційного Суду у відставці

Розвиток України як правової держави найбільш повно характеризується загальним станом реалізації конституційних приписів про верховенство права та найвищу юридичну силу Основного Закону держави, утвердження та забезпечення прав і свобод людини та громадянина, розподіл влади, справедливе правосуддя та незалежне судівництво, а також про гарантування місцевого самоврядування, політичного, економічного та ідеологічного багатоманіття як основи суспільного життя в Україні, інших конституційних принципів сучасної демократичної держави (ст.ст.1, 3, 6, 8, 15, 19, 21, 22, 55, 124, 147 Конституції України). Однак, нові виклики і загрози, що повстали перед Україною останніми роками, суттєво ускладнюють і без того недостатньо належне виконання більшості з наведених конституційних положень. Ці виклики та загрози також створюють серйозні перешкоди в розвитку правової держави як такої.

Забезпечення дії *принципу верховенства права, гарантування найвищої юридичної сили Конституції України* безпосередньо передбачено ст.8 Основного Закону. Належна реалізація цих конституційних приписів пов'язана, насамперед, з діяльністю Конституційного Суду України, оскільки саме на нього законодавцем покладено прямий обов'язок забезпечувати верховенство Конституції України (ст.1 Закону «Про Конституційний Суд України»). Водночас, у сучасних політико-правових умовах важливе значення має ставлення до діяльності КСУ та його актів Глави держави, органів законодавчої та виконавчої влади. Звідси, створений на початку як цілком штучний конфлікт між Президентом та головою КСУ (із цілком зрозумілою метою – підпорядкування єдиного органу конституційної юрисдикції Офісу Глави держави), який згодом набув ознак затяжного публічного протистояння, суттєво підриває конституційні засади верховенства права в Україні, шкодить справі забезпечення найвищої юридичної сили Конституції. Обраний Офісом Президента шлях показового «політичного приборкання» КСУ із звільненням у непередбачений Конституцією спосіб двох його суддів, розпочатою процедурою призначення на їх місця інших осіб,

явно не веде до подолання кризи навколо КСУ та утвердження верховенства права як такого. Тим більше, що завершення у 2022р. дев'ятирічного строку перебування на посаді цих суддів КСУ може в природній спосіб розв'язати створену конфліктну ситуацію.

Утвердження і забезпечення *прав і свобод людини* (як основного конституційного обов'язку держави, ч.2 ст.3 Конституції) й надалі буде суттєво ускладнено через низку причин об'єктивного та, частково, суб'єктивного характеру. Головним серед них й далі залишатимуться критичний стан національної економіки, політичний популізм чільних представників правлячого режиму, критично низький рівень професійної підготовки значної частини посадових осіб органів державної виконавчої влади, корупція, а також «гібридна» війна РФ проти України. Особливо вразливим й надалі залишатиметься правовий статус внутрішньо переміщених осіб (вимушених переселенців з тимчасово окупованих РФ території АРК та окремих районів Донецької і Луганської областей). Українська незадовільний стан із забезпеченням конституційних прав і свобод людини залишатиметься найближчим часом у т.зв. «сірій» зоні – території вздовж лінії розмежування між підконтрольною Україні

територією та тимчасово окупованою РФ територією окремих районів Луганської та Донецької областей. Однак, найбільш драматичною ситуацією є і залишається стан захисту прав людини на українських територіях, окупованих російськими терористичними військами.

Критично низький стан вакцинації населення України від коронавірусної хвороби, не завжди адекватна реакція органів державної виконавчої влади на виклики та загрози пандемії COVID-19 дають підстави стверджувати про подовження в найближчій перспективі цілого ряду обмежень, що стосуються повноцінного функціонування громадського транспорту, закладів торгівлі та соціальної сфери, медичних установ, закладів освіти, інших підприємств, установ та організацій. Усе це, очевидно, й надалі супроводжуватиметься суттєвими обмеженнями в реалізації громадянами України їх конституційних прав і свобод.

За таких обставин особливою значення набуває діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що супроводжується зростанням громадського визнання його діяльності, заслуженої публічної відомості та професійного авторитету серед правозахисних організацій та широких суспільних верст. Однак, враховуючи особисті та професійні якості діючого Омбудсмана, його політичні та світоглядні переконання, зокрема щодо механізмів захисту тимчасово утримуваних російськими каральними органами українських громадян, а також щодо змісту та строків коронавірусних локдаунів (які не завжди є співзвучним із офіційною позицією чільних представників правлячого політичного режиму), ймовірність дострокового звільнення Омбудсмана є достатньо великою.

Суттєву роль у покращенні стану забезпечення прав і свобод людини в Україні міг би відіграти інститут конституційної скарги, запроваджений в Україні кілька років назад. Однак, для цього необхідно здійснити якісне покращення нормативно-правового регулювання організації діяльності КСУ саме в цьому напрямі. Натомість існуючий нині порядок звернення громадян до КСУ із конституційною скаргою є непомірно громіздким та мало ефективним.

Конституційний принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову (ст.6 Конституції) зазнав особливої деформації після останніх президентських і парламентських виборів. Деконцентрація владних повноважень Глави держави, його відмова від намірів виконувати непередбачені Конституцією та законами України різного роду дії та повноваження могли б суттєво покращити стан дотримання конституційного принципу поділу влади як такого. Натомість продовження практики виконання Офісом Глави держави функцій «тіньового уряду» лише загострить внутрішньополітичні конфлікти, сприятиме дальшій делегітимізації конституційно-правових інститутів та явищ. Як наслідок, варто й надалі очікувати розбалансування конституційного механізму ваг і стримувань у системі поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, нівелювання парламентаризму та посилення недовіри громадян до національної судової системи.

Справі захисту прав людини і громадянина, утвердженню верховенства права та розбудови правової держави мали б належним чином прислужитися суди загальної юрисдикції, правоохоронні та антикорупційні органи. Однак у найближчій перспективі особливих зрушень у цьому плані очікувати не варто, оскільки реформування судової системи не завершено, а органи прокуратури, НАБУ, НАЗК, ДБР перебувають під пильним керівництвом політично орієнтованих на правлячий режим осіб.

CURRENT STATE AND MAIN TRENDS OF UKRAINE'S SOCIO-POLITICAL DEVELOPMENT

The end of 2021 is the time when President Zelenskyy reaches a halfway point of his presidential term. Since the government and political system (or political regime) in Ukraine is traditionally built around the President's figure, who eventually personifies the regime, it is the time of a peculiar watershed, which already allows for certain conclusions and reveals certain trends that make it possible to consider scenarios of further developments.

During the first half of his term, Volodymyr Zelenskyy almost entirely focused on concentrating power and monopolising his influence on other state bodies, often beyond constitutional regulations.

Full and partial changes in the government, as well as the model of relations with those who formed the "Zelenskyy's team" in 2019 and who joined later, suggest that the approaches of the President and his entourage to public policy are not so much professionalism as personal loyalty.

The concentration of power in the single centre of state decision-making – the Office of the President – has levelled the constitutional role of the Verkhovna Rada as the Parliament of a democratic country and caused the de facto loss of independence by the Cabinet of Ministers and its unconstitutional subordination to the President. There is a clear attempt to extend the head of state and his entourage's influence on the judiciary, which in turn requires immediate and profound reform to address decades-old systemic problems.

Therefore, since the arrival of the new government in Ukraine, the compliance with the constitutional principle of three independent branches of power is out of the question. Instead, the country leadership's actions seem to be aimed at further weakening of key state institutions.

According to experts, the reversal of the public policy's course to curtailment of democratic rights and freedoms, further weakening of state institutions and persecution of political opponents are highly likely in the future. So far, it is still an assumption, which, however, is based on real facts that increasingly run counter to the expectations of society or the needs of state development.

CURRENT STATE OF UKRAINE'S POLITICAL SYSTEM

The assessment of the general features of the socio-political situation at the end of 2021 is as follows.

✓ Ukraine has generally developed a model of government that can be conditionally described as «presidential» or even «hyper-presidential», with the formal preservation of the parliamentary-presidential system as defined by the Constitution.

✓ President Zelenskyy and his entourage, anchored in the Office of the President and

among the Verkhovna Rada leadership, have a de facto monopolistic control over the legislative and executive branches. This enables relatively smooth decision-making serving the interests of the President, which could also contribute to fulfilling key theses of his election programme.

✓ Although most Ukrainians are dissatisfied with the current situation in the country and the fulfilment of the current government's election promises, President Zelenskyy remains the leader with the highest support from society. At the same time, the level of this support and public confidence in the President demonstrate a steady downward trend.

✓ President Zelenskyy and his Servant of the People party are no longer perceived as new political force. Meanwhile, public demand for new leaders remains high.

✓ As of the end of 2021, none of the leading politicians and parliamentary political forces could compete with Volodymyr Zelenskyy and his Servant of the People party by offering their agenda and vision of the model of the country's future development.

✓ Society does not share a single vision of further development.

✓ Most of society and the majority of experts alike have rather negative expectations regarding the country's development in the near future. This situation contrasts sharply with public expectations two years ago.

Ukraine's political regime is traditionally influenced by the way the President fulfils his constitutional duties. Therefore, each subsequent presidential election becomes the starting point for each regime or its modification, while the results of parliamentary elections (which often do not coincide with the presidential elections), mostly serve to confirm the regime's change following the change of a person in the presidential chair.

Until now, every political regime in Ukraine was formed on the basis of popular will expressed in the general elections, which were mostly recognised as democratic. Current regime personified by President Zelenskyy is no exception, as it is based on the results of 2019 presidential and early parliamentary elections. Therefore, it has a formally democratic origin.

Current regime is characterised by a certain degree of resilience, which is confirmed by the absence (at least, for now) of any obvious consequences for President Zelenskyy and his immediate entourage, despite many ill-conceived political decisions that led to inadequate policy response to COVID-19 and poor organisation of vaccination, numerous scandals involving the President and some of his people, as well as reduced international subjectivity of Ukraine. A noticeable trend of declining real income of many Ukrainians and increasing fiscal pressure on entrepreneurs will produce relevant public response later.

There are several reasons for that.

First, Volodymyr Zelenskyy and his Servant of the People party won the 2019 presidential and parliamentary elections, respectively, with a phenomenal lead, receiving the highest vote of confidence ever since Ukraine's independence. Being under permanent stress since the Revolution of Dignity and the onset of Russia's armed aggression, Ukrainian society has made a clear call for a new quality of politics and new political practices that could bring «new faces». Although such a credit of trust cannot evaporate overnight, the confidence in the government diminishes, potentially affecting the country's stability. At the time of this study, it is safe to say that society's confidence is running low, but the public does not yet see worthy alternatives among other leaders and political forces.

Second, already during the 2019 election campaign, Volodymyr Zelenskyy and the Servant of the People party enjoyed the support of many key actors and stakeholders of socio-political and socio-economic processes in Ukraine, including powerful financial and industrial groups, regional and local elites, and opinion leaders in many segments of society.

KEY TRENDS THAT WILL AFFECT FURTHER DEVELOPMENT OF THE SOCIO-POLITICAL SITUATION

The trends that will shape further vector of the socio-political situation in Ukraine during the remaining presidential term of Volodymyr Zelenskyy and until the next presidential elections, include the following.

1. Further concentration of power and influence on government institutions in the hands of President Zelenskyy and his immediate entourage. This general trend will primarily include actions to ensure the re-election of Mr Zelenskyy for a second term in 2024.

Therefore, the current regime is likely to take action to reduce political competition, take over information space and maintain control over the Verkhovna Rada, the Cabinet of Ministers and other central executive bodies, as well as to reach certain agreements with other important actors, including the most influential business circles (primarily oligarchic)

and regional elites. It is logical to assume that considerable attention will be paid to achieving control of the judiciary, the Constitutional Court, and anti-corruption bodies (National Anti-Corruption Bureau, National Agency on Corruption Prevention, Specialised Anti-Corruption Prosecutor's Office, High Anti-Corruption Court).

Activities of the government in general will continue to be predominantly reactive – instead of being proactive, it will mostly react to events or trends, trying to take into account both public sentiment and the positions of other factors affecting the ruling elite, specifically the largest FIGs (Financial Industrial Groups, representatives of «oligarchic» capital), foreign partners of Ukraine, etc.

If during the first half of his term President Zelenskyy demonstrated total unwillingness to reach any significant compromises with other political forces, then such political behaviour in the future will pose significant challenges and even threats for him and his staff.

Despite his clear propensity for favouritism, Mr Zelenskyy will sooner or later have to choose between keeping his closest advisers at all costs and acknowledging the fact that they are becoming increasingly «toxic» in the eyes of society. Therefore, preserving the image of the President will require certain sacrifices. This issue became particularly relevant after the Wagnergate publications, especially in the context of direct and indirect criticism of the President and his entourage through oligarch-owned TV channels that have a significant media coverage.

Society does not support Zelenskyy's nomination for the second term, and this trend is unlikely to reverse. However, the second term for Volodymyr Zelenskyy and for many of his people means not only political future but also the way to avoid responsibility for various abuses of power (e.g., the above-mentioned Wagnergate case), violations of various legal norms (e.g., the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada), acts of corruption and the like. So, President Zelenskyy will run for a second term, and the actions of the state leadership from 2022 on will be aimed at achieving the most favourable conditions for future presidency.

Ensuring such conditions amidst the growing criticism of Mr Zelenskyy and his entourage by society and key stakeholders (FIGs and other influence groups, civil society, media, foreign partners) will tempt the ruling regime to possibly use the repression policies against political and other opponents.

Selective enforcement of the Law «On Prevention of Threats to National Security Related to Excessive Influence of Persons with Significant Economic or Political Weight in Public Life (Oligarchs)» may become an important tool in this approach, since «oligarchs» are to be identified by the National Security and Defence Council, headed by the President himself.

Selective use of this Law may be aimed at «cleansing» the political and information space from opponents and potential competitors of the incumbent President, which, in turn, can not but provoke a response, both internal and external.

In the next period, the government will try to «cover» its frailties, especially incompetence, inadequate personnel policy, propensity to corruption, poor understanding of risks and threats with attempts to narrow the field of political competition and with populist information campaigns. The experience of previous regimes suggests that such attempts are unlikely to be effective.

According to recent public opinion surveys, many Ukrainians are wary of a possible transition to authoritarianism and believe that there are no reliable safeguards against this in Ukraine. In practice, however, none of key stakeholders will be interested in the excessive strengthening of the President and his entourage, so the «oligarchs» are likely to intensify their support for greater political competition and public criticism of the government. Against this background, it is important that Volodymyr Zelenskyy is no longer perceived as a «new politician» by society, while the current government is no better than the previous one.

Populism will play a significant role in the intentions and rhetoric of current regime. However, the government's opportunities amidst weak economic growth, endless problems in the energy sector and the growing signs of crisis in various sectors will look

increasingly futile. The gap between household incomes and the growing prices and tariffs will hardly be addressed anytime soon.

For the same reasons, the opportunity to present the «Big Construction» infrastructure project as a key achievement and to use it as a basis for the re-election strategy will be also limited.

2. Loss of support from various segments of society.

The evolution of national identity with clear orientation of the majority of society to European and Euro-Atlantic choices, patriotism and democratic governance has become apparent, reducing the government's ability to make sharp political turns and strengthen authoritarian tendencies. In turn, the pro-Russian voters will be increasingly frustrated by the government's reluctance to end the war on Russian terms and move closer to Russia. Over the past two decades, no political team has been able to overcome the general trend of people's growing frustration with then-governments, and their fates differed only in the way of change of power. This depended on the level of protest mobilisation in society, as well as the cohesion and organised nature of the opposition.

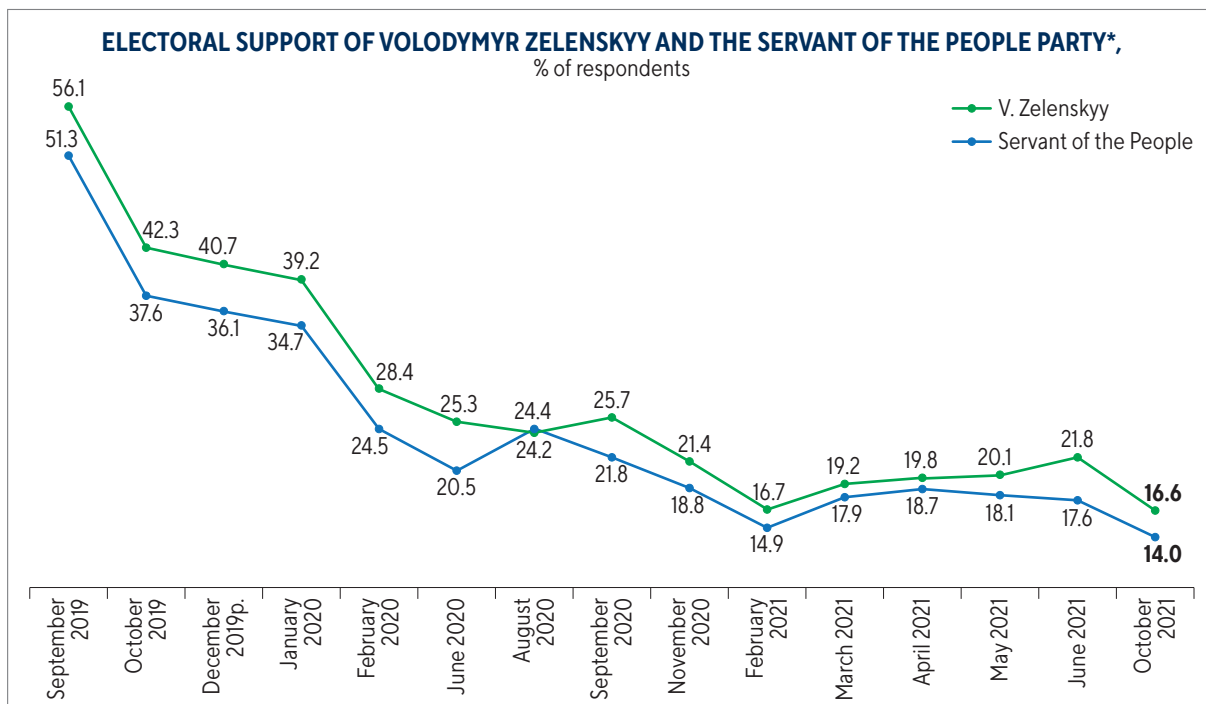
3. The public's disappointment in politicians as mouthpieces of expectations

of different social groups. As the end of Zelenskyy's presidential term grows near, he will be less perceived by society as a «new» leader, a representative of a «new» political formation. Even greater public frustration will be channelled towards the Servant of the People party, which is already behaving like the prototypical party in power.

At the same time, this trend is unlikely to translate into a significant electoral support for political forces that are generally considered as traditional and «old», such as the European Solidarity, Batkivshchyna, the Opposition Platform – For Life. Each of these political forces is approaching its maximum possible public support, and none of them will have significant benefits even from the complete loss of public confidence in the ruling party. As already noted, this is due to significant distrust in each of them, caused by both objective circumstances and entirely subjective and largely emotional reasons.

4. A significant public demand for a «new» political force and «new» leaders,

evidenced by opinion polls, will lead to competition primarily in the fields of populism and the emotional perception of particular politicians and parties by potential voters. For now, the competition of party programmes, visions, and specific action plans of future development

* Figure shows the support expressed in respondents' answers to questions «Who would you vote for in the election of the President of Ukraine?»; «If the Verkhovna Rada elections took place next Sunday, which political party would you vote for?».

is out of the question. Therefore, the development of the party system based on ideological competition will be complicated.

5. The likelihood of an information covert operation in Ukraine aimed at wreaking internal havoc and deepening mutual mistrust between different parts of society is high and growing. Its key messages may include the statements that the oligarchic system has not changed, while the level of corruption is growing. This threat becomes particularly serious with the increasing role of social media as a source of information for many Ukrainians.

The nearest anticipated landmark of pre-election mobilisation for the Ukrainian political system is the parliamentary elections. Most likely, they will result in a significant weakening of presidential influence on the Verkhovna Rada, leading to yet another reboot of the entire power structure, with a radical change in balance between its key institutions. A significant fall in public support for the current ruling team is a key prerequisite for this forecast.

POLITICAL DYNAMICS IN 2022-2024: KEY SCENARIOS

These trends inform a number of scenarios of further political developments in the country. It was decided to limit the forecast horizon to the current electoral cycle, which, in the absence of force majeure, should end with the next presidential election in March 2024. The suggested scenarios are very conditional and cannot anticipate all potential situations. The purpose of their development is to outline the general directions of development of Ukraine's political system. A characteristic feature of this period will be socio-political turbulence, with its intensity depending primarily on the government's actions and behaviours.

The key subjects of interaction in any scenario are the **government** (including the entourage of President Zelenskyy), the **opposition** (consisting of political players with different interests and positions) and **financial-industrial groups** (also with different interests). **Local elites and influence groups** will play an important role, and their behaviour will be determined by each particular situation.

External actors will also play a significant role in future events, including **Russia**, which

may step up its aggression against Ukraine «when the time is right» or resort to blackmail or bribery, as well as Ukraine's key **international partners**, which may influence internal political processes by regulating Ukraine's access to international aid, integration processes, public diplomacy, etc. Unfortunately, there are very few grounds to include **civil society** in this list. Instead, it is expedient to view it as a kind of natural force that can be activated by certain triggers (blatant attempts by the authorities to restrict democratic rights and freedoms, pro-Russian «U-turn» in public policy, or other actions of key actors that provoke widespread public protests).

1. The baseline scenario for the development of the domestic political situation in the next 2-2.5 years (until the end of President Zelenskyy's term) is possible in the absence of full-scale Russian military aggression and active Western intervention in Ukraine's domestic political process. It has the following basic features.

The President and his entourage will continue their efforts to consolidate power, removing insufficiently loyal team members. At the same time, these people will increasingly have to rely not on President Zelenskyy's public legitimacy, but on access to mechanisms of power and backroom deals. Control over law enforcement agencies and anti-corruption bodies, such as the Ministry of the Internal Affairs, the Security Service of Ukraine, the National Anti-Corruption Bureau, the National Agency on Corruption Prevention, the Office of the Prosecutor General and Specialised Anti-Corruption Prosecutor's Office, High Anti-Corruption Court (and the entire judiciary), the State Bureau of Investigation, the recently established Bureau of Economic Security, and the Constitutional Court, will be particularly important.

«De-oligarchisation» – an illustrative attack of the President and the entire government system on certain financial-industrial groups and their leaders with reasonably expected approval of society – will be in the heart of public policy. This fight against the «oligarchs» will, however, be selective and depend on the extent to which Mr Zelenskyy and his entourage will be able to see that the political space is «cleansed» of potential competitors in the elections and the information field is free from any criticism of the government (except for

remarks approved by Mr Zelenskyy), which should make it easier for him to be re-elected. The policy of appointing people depending on the degree of their personal loyalty to Volodymyr Zelenskyy will continue, resulting in substandard management and further accumulation of problems in various spheres.

Zelenskyy's team will try to build its own media pool, but it will hardly dominate the information space, as leading FIGs will retain necessary resources allowing them to influence the political process. It is possible that Volodymyr Zelenskyy and his people – consciously or not, by action or public statements – will contribute to the general socio-political destabilisation, which, in the face of Russian aggression, can lead to unpredictable and even tragic consequences for the entire country and for most key players.

The next parliamentary elections are scheduled on 29 October 2023. Public opinion polls show the steady decrease in public support for the pro-presidential Servant of the People party, with other parliamentary parties catching up. This also opens up space for «new» political projects. As a result, the President will look for ways to postpone the parliamentary elections until after the presidential election.

The President's statements and behaviour during the recent «press marathon» on 26 November 2021 suggests that he may opt to follow a path of so-called «soft usurpation». *First*, the President appointed two Constitutional Court judges to vacancies that did not legally exist, and *second*, he stated that MPs could apply to the Constitutional Court to determine the order of elections. By doing so, President Zelenskyy may plan to run for office and win in the 2024 elections, and then to conduct parliamentary elections, already dictating terms to other players.

The realisation of these intentions will entirely depend on the situation in the East (along the contact line), the evolution of government views on ending the war, and the internal situation that will be shaped by the economy, public sentiment, and behaviour of alternative political forces. Given the country's dependence on foreign aid, its policy will be significantly influenced by international partners. Since Volodymyr

Zelenskyy, unlike Viktor Yanukovich, cannot seek Russia's support, he will have to recognise certain demands from the international community, especially the United States.

The «old» opposition and the newly formed opponents will attack the incumbent government from several fronts, including «patriotic» (betrayal of national interests), «socio-economic» (deterioration of living standards), and «anti-corruption» (abuse of power by Zelenskyy's entourage). Some political forces will exploit the narratives of «Ukraine's external governance by the West» and the absence of the promised peace in Donbas.

«Soft usurpation» will require significant support from key FIGs, regional and local elites, and influential groups, as well as full and unconditional trust from law enforcement and security agencies, including the Armed Forces. Given that the current government has done a lot to lose credibility among the military and lacks necessary resources to meet the needs of other players, such a scenario looks questionable.

The peculiarity of the upcoming regular or early parliamentary elections is that 4 or 5 political forces («patriotic», «populist», «pro-Russian», «new opposition») will all get roughly similar results at 15-20% of votes. Several more parties will have a chance to reach the 5% threshold. As a result, the new parliament can be excessively fragmented, which will hardly contribute to political stabilisation.

2. There are two scenarios of future events with possible early elections:

✓ Early elections (both presidential and parliamentary) held in the manner determined by the Constitution (respectively, by decision of the Verkhovna Rada and the President);

✓ Early elections held under certain circumstances, such as the President's inability to perform his duties, the constitutional and legal grounds for impeachment of the President, a political crisis caused by certain factors, etc.

2.1. Early elections held in the manner determined by the Constitution and by decision of the current government could theoretically look as follows:

2.1.1. The idea of holding early presidential elections could look quite attractive to the President and his entourage, allowing them to achieve several goals:

first, amidst the declining public trust in the current government, the President and his entourage are given the opportunity to stay in power, as President Zelenskyy at the moment does not have strong electoral competitors;

second, elections provide an opportunity to temporarily divert public attention from many negative trends in the fields of economy, energy, fiscal policy and the like;

third, it would be easier for President Zelenskyy to undertake the reformatting of the political and information space.

A significant disadvantage of this idea is that the current Election Code of Ukraine explicitly states that «a person whose powers as the President of Ukraine have been terminated early in accordance with the Constitution of Ukraine may not be nominated as a candidate for President of Ukraine in an extraordinary election scheduled with regard to the said termination of powers» (Para 6, Article 75).

This obstacle can be circumvented by amending the text of the Election Code. Theoretically, the President can do so, as he already managed to get the necessary results in key votes. However, there are no guarantees in this case because the President's «mono majority» in the parliament is no longer there, especially after the dismissal of Speaker Dmytro Razumkov, who declared an independent political role. Partner factions of «Dovira» and «For the Future» may have their own intentions and visions, in which Volodymyr Zelenskyy is not necessarily re-elected in regular or early elections. In addition, their terms and conditions for cooperation may be unacceptable for Mr Zelenskyy himself.

To implement this approach, the President and his team lack the major resource – time. As already mentioned, the dynamic loss of public trust has become a factor, while political competition will inevitably intensify by mid-2022 with the approaching next parliamentary elections. Any steps towards authoritarian tendencies will predictably lead to increased

social tensions, not to mention economic losses for the state. Therefore, this scenario does not seem the most likely, even if the Constitutional Court rules on the inconsistency of the above provision of the Election Code with the Constitution.

In addition, as of the end of 2021, there were no political players demonstrating readiness for early elections.

2.1.2. Early parliamentary elections prior to the presidential elections are highly undesirable for both Volodymyr Zelenskyy and his people, even though they may be supported by some opponents of the current government.

In case of such elections, President Zelenskyy will likely lose his monopoly on power, while the formation of a stable parliamentary coalition will be challenging.

On the other hand, early elections could become a «bleed valve» for releasing public discontent, if the socio-political situation reaches the boiling point. Reasons for such social tension can include insufficient government policies in the socio-economic sphere, growing pressure on businesses, inability to adequately respond to the latest challenges (including the COVID-19 pandemic), especially in the face of external aggression.

Avoiding large-scale public protests by calling early elections will result in the formation of an unstable parliament. The newly formed factions will be in constant conflict with each other and have weak bargaining power, suggesting long and difficult negotiations to form a coalition. This, in turn, will jeopardise the appointment of a capable Cabinet. Moreover, this will have adverse effects on socio-economic development, defence, and resilience of the state.

However, the need to hold early parliamentary elections may become a reality for any winner of the next presidential election, regular or early. The main reason for that may be minimal constructive cooperation between the «new» president and the «old» parliament (such as political confrontations between President Viktor Yushchenko, the Verkhovna Rada of the 5th convocation, and the cabinets of Viktor Yanukovich and Yulia Tymoshenko in 2006-2010).

This allows the President to find constitutional grounds (for example, inability to convene plenary sessions within 30 days, inability to form the new Cabinet, etc.) to call early elections, given that under Article 90 of the Constitution of Ukraine, «the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine elected at extraordinary elections... shall not be terminated within one year from the date of its election», and «the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine may not be subject to an early termination at the initiative of the President of Ukraine within the last six months of the term of powers of the Verkhovna Rada of Ukraine or the President of Ukraine». Further development in this case is highly unpredictable.

2.2. The likelihood of extraordinary presidential elections due to various pressures, such as large-scale public protests, will increase with the authorities losing control of the situation, while different players, political forces, and civil society uniting for the sake of changes in the political landscape.

The likelihood of such a scenario will increase with each new failure of the government, especially in the context of the war with Russia and the socio-economic situation. Radicalization of society clearly demanding for a change of government can be triggered by as aggravation of sense of injustice, mass emotional rejection of the state leadership, openly anti-social behaviour of the President and his entourage. As constitutional provisions on the impeachment of the President and relevant law adopted in 2019 have no chance to be enforced, so public and social movements are the only driving force of such a scenario under the current political conditions.

Current dissatisfaction with the government's actions is rather a traditional public reaction. In turn, the expert community predicts further escalation of social tensions. However, these are not enough to trigger events comparable to the Revolution of Dignity. Public demand for new leaders remains unmet, but there are still no strong candidates capable to become leaders acceptable to the majority of society. At the same time, the probability of detonation of mass protests similar to the 2004 and 2013-2014 Maydans cannot be predicted given the dominance of emotional

reactions that can be triggered by any situation or event.

3. Force majeure remains likely, including due to the increased concentration of Russian armed forces near the Ukrainian borders. Even if Russia is only bluffing and intimidating Ukraine instead of planning a large-scale military offensive, the possibility of escalation in the East of Ukraine along the contact line cannot be ruled out.

The deterioration of the financial and economic situation is also likely. In particular, if the government for some reason refuses to fulfil its obligations to foreign partners, which are also the largest creditors of Ukraine, such an aggravation will seem inevitable. The question will be only in its scale.

If the government's socio-economic miscalculations and other actions lead to a significant decline in the living conditions of most Ukrainians, large-scale public protests and demonstrations of disobedience by regional elites will become a reality. In this case, extraordinary parliamentary elections may be called to maintain control over the situation, as it happened in 1993-1994.

If the situation becomes threatening, the President and the Verkhovna Rada have a powerful tool at their disposal called the declaration of the state of emergency or martial law.

The legal regime of the state of emergency and martial law can be introduced both throughout the country and in its individual regions. During such a regime, the powers of the President and key government institutions may not be terminated (during the martial law regime, the powers of local authorities and local self-governments shall be exercised by specially formed military administrations). Therefore, the emergence of force majeure situations will be about the creation of fundamentally different conditions for the coexistence of government and society and the development of completely different trends.

In the near future, the probability of such situations is still not very high. Therefore, the baseline scenario of further socio-political development of Ukraine remains the most likely in the next two years.